

# DOUĂ SCHIȚE ÎN SUSȚINEREA TEORIEI MIGRAȚIONISTE

**Considerații referitoare la problema interacțiunilor populației de stepă cu vechii agricultori din Europa de Est și Sud-Est în perioada eneolitic-bronz timpuriu.**

VALENTIN DERGACEV (Chișinău)

## Introducere

"Pour obtenir la réponse, je devais quand même poser la question... La question: Comment peut-on avoir la réponse si on ne pose pas la question ?"  
Eugen Ionesco

Cu 10-15 ani în urmă, se părea că opiniile specialiștilor în problema interconexiunilor populației de stepă din Europa de Est cu purtătorii civilizațiilor vechi agricole din eneolitic-bronz timpuriu din spațiul carpato-danubian și Balcani erau cel puțin în aspectele ei de bază pe cale de definitivare. Mă refer, în special, la etapele principale de penetrare a păstorilor de stepă în interiorul civilizațiilor de agricultori și la aprecierea caracterului și urmărilor acestora.

Reamintesc că problema referitoare la pătrunderea, repetată și succesivă, a păstorilor est-europeni în mediul civilizațiilor de agricultori ale "Vechii Europe" a fost pentru prima dată mai pe larg formulată încă din a doua jumătate a anilor '50 de către M. Gimbutas<sup>1</sup>. În următoarele trei decenii, concepția inițială a M. Gimbutas a fost modificată de mai multe ori, dar în decursul anilor '70<sup>2</sup> și până la publicarea ultimelor sale lucrări<sup>3</sup> această cercetătoare a insistat, permanent, asupra ideii caracterului triplu al procesului menționat - teoria celor trei valuri.

Conform M. Gimbutas, toate aceste valuri reprezentau elemente, componente ale aceleiași proces, care s-a desfășurat succesiv în timp și spațiu. Veriga inițială a acestui proces, după M. Gimbutas, o constituie purtătorii monumentelor de tip Berežnevka, care practicau ritualul tumular de înmormântare, și care au derivat genetic din fondul culturilor precedente (Chvalynsk și Samara) din zona de silvostepă a fluviului Volga.

În perioada 4400-4300 B. C. purtătorii culturii Berežnevka din zona volgo-caspică se răspândesc spre sud - în zona Caucazului - și spre vest - pe Niprul Inferior -, determinând formarea unor culturi intermediare (Srednij Stog II) și care, împreună cu acestea, pătrund în adâncul arealului civilizațiilor de vechi agricultori. După părerea M. Gimbutas, acest prim val de migrare a avut caracterul unei invazii militare de masă cu urmări catastrofale pentru civilizațiile de agricultori. Ea a fost însoțită, pe de o parte, de distrugerea definitivă a culturii Gumelnița - Karanovo VI - Varna, iar pe de alta - de transformarea substanțială a culturii Cucuteni-Tripolie, care, însă, și-a continuat evoluția<sup>4</sup>. Al doilea val, după M. Gimbutas<sup>5</sup>, cuprinde perioada 3500-3300 B. C. Purtătorii acestuia au fost, de asemenea, triburile de păstori cu morminte tumulare, dar, în acest caz, cercetătoarea subliniază ponderea impulsului caucazian: cultura Kuro-Arax din Transcaucazia și cultura Majkop din Caucazul de Nord. Ca urmare a înaintării celui de-al doilea val, după M. Gimbutas, în Europa de Sud și de Vest a fost răspândită tehnologia bronzului cu arsenic<sup>6</sup>. Mai mult chiar, în zona Niprului Inferior acest proces a determinat formarea culturii de tip Nižnjaja Mihajlovka, iar în arealul culturilor de agricultori a condus la reorganizarea fenomenelor culturale cu tradiție de agricultură timpurie, stimulându-se apariția complexului cultural Usatovo și, în continuare, în zona carpato-danubiană, a culturilor Ezero și a blocului Baden-Vučedol.

În sfârșit, cel de-al treilea val (3100-2900 B.C.) a fost pus în legătură cu purtătorii culturii Jamnaja târzie. Migrația în masă a fost însoțită de reorganizarea definitivă a spațiului carpato-dunărean și balcanic. S-a contribuit astfel la formarea culturilor paharelor în formă de pânice și a amforelor sferice. În acest fel s-a încheiat procesul multiseclar de indo-europenizare a comunităților de pe continentul european<sup>7</sup>.

Este cunoscut faptul că atitudinea specialiștilor față de concepția M. Gimbutas a fost diferită, mergându-se de la acceptarea ei deplină până la negarea ei totală. Însă, este incontestabil faptul că, datorită activității originale, rodnice, îndelungate și, în special, consecvenței în convingerile sale, opiniile acestei autoare au dominat timp de aproape jumătate de secol gândirea tuturor specialiștilor în preistorie, care, au fost nevoiți, în legătură cu această problemă să-și precizeze poziția prin raportare la parametrii propuși de M. Gimbutas; să coreleze, să compare propriile aprecieri și interpretări cu părerile ei. Reconsiderarea științifică a activității M. Gimbutas, constituie-cu siguranță-o chestiune de viitor.

Aici, însă, ne interesează altceva.

Parțial, datorită influenței exercitate de teoria M. Gimbutas, dar și neîndoielnic, de părerile altor cercetători, bazate pe creșterea volumului de informații, din anii '70 și până la sfârșitul anilor '80, atât în rândul specialiștilor în domeniul culturilor păstorilor de stepă, cât și în cel al specialiștilor din domeniul civilizațiilor de vechi agricultori, se constată o unanimitate în legătură cu primul și ultimul val de migrație a populației de stepă spre vest, în concepția M. Gimbutas.

Ideea migrației purtătorilor culturii Jamnaja târzie (al treilea val după M. Gimbutas) a stârnit mai puține discuții, fiind acceptată de la bun început, și aceasta întrucât sutele de tumuli, miile de morminte, identice în ce privește caracteristicile de bază ale complexelor tumulare din zona de stepă a Europei de Est, cercetate la periferia vechilor agricultori - în nord-vestul Mării Negre<sup>8</sup>, puțin mai târziu și pe teritoriul Moldovei<sup>9</sup>, cât și, nemijlocit, în adâncul arcalului acestora - pe teritoriile României<sup>10</sup>, Bulgariei<sup>11</sup>, Ungariei<sup>12</sup> și Jugoslaviei<sup>13</sup> - au făcut ca acest proces să devină evident. Pe de altă parte, la fel de evidente sunt și consecințele acestuia. Simpla cartografiere și suprapunerea cronologică a complexelor arheologice demonstrează clar că, o dată cu răspândirea înmormântărilor tumulare ale culturii Jamnaja târzie, complexele triburilor de agricultori își încetează complet dezvoltarea.

Ideea M. Gimbutas referitoare la cel de-al doilea val de migrație, legat de influența impulsului caucazian, a fost cu totul ignorată. Or, făcând abstracție de anumite construcții lingvistice ale acestei autoare și examinând această problemă doar în contextul realităților arheologice, această idee este confirmată, cel puțin pentru teritoriul Ucrainei, de cercetările efectuate de A. L. Nečitajlo<sup>14</sup>. Mai mult, se remarcă o deplină coincidență a opiniei

referitoare la rolul centrelor caucaziene în răspândirea bronzului cu arsenic, expusă de M. Gimbutas<sup>15</sup>, cu rezultatele cercetărilor întreprinse de E. N. Černyh<sup>16</sup>. Acestea și alte circumstanțe îmi permit să constat faptul că ideea destul de importantă a M. Gimbutas privind rolul factorului caucazian în dezvoltarea culturală a Europei de Est și de Sud-Est nu numai că nu a fost analizată, dar, pur și simplu, nu a fost luată în considerare.

Alta a fost atitudinea specialiștilor în preistorie în legătură cu ideea primului val de migrație a populației de păstori spre sud-vest. Începând cu anii '60 și până la sfârșitul anilor '80 această idee a fost preluată treptat de majoritatea specialiștilor, care se ocupau atât de problema triburilor de păstori timpurii, cât și de cea a triburilor de agricultori. Cu anumite rezerve, ideea valului timpuriu de migratori este prezentă în toate lucrările de referință ale lui N. Ja. Merpert<sup>17</sup>. În sensul dat de M. Gimbutas, ideea figurează și în lucrările lui V. N. Danilenko<sup>18</sup>. Dacă nu mă înșel, aceasta a fost preluată întru totul, cu anumită întârziere, și de N. Ja. Telegin<sup>19</sup>.

Despre infiltrarea sau pătrunderea triburilor de păstori de stepă, purtătorii culturii Srednij Stog II sau ai monumentelor de tipul Novodanilovka în arcalul culturii Cucuteni-Tripolie și, mai departe spre sud, în zona Dunării și în Balcani, au scris în perioade diferite și sub forme diferite majoritatea specialiștilor în problemele culturilor vechilor agricultori din Ucraina și Moldova<sup>20</sup>. Această idee este prezentă, evident, în principalele lucrări de sinteză ale cercetătorilor din România<sup>21</sup> și Balcani<sup>22</sup>.

Nu pot trece cu vederea faptul că și autorul acestor rânduri a acceptat, într-o anumită perioadă, respectiva opinie.

Este de remarcat faptul că, sub raportul atestărilor, primul val nu apare atât de conturat, de evident ca cel de-al treilea. Dacă ultimul este documentat de sute și mii de complexe distribuite relativ uniform sau în grupuri compacte pe întreg arealul de răspândire al triburilor vechilor agricultori de la Bugul de Sud până la Carpați și, mai departe, până în centrul Balcanilor, Banat și Tisa, atunci complexele funerare eneolitice au fost și au rămas, până în anii '90 (chiar și astăzi, cu excepția nord-vestului Mării Negre) foarte puține. În afară de aceasta, ele se află la o distanță de sute de kilometri unul de altul (Căinari - Moldova Centrală; Casimcea, Suvorovo - Gurile Dunării; Decea Mureșului - centrul Transilvaniei; Csongrad - albia Tisei). Unii specialiști, îndeosebi cei în cultura Cucuteni-Tripolie, au identificat acest proces prin apariția sau, mai

exact, prin introducerea în cadrul culturii Cucuteni A - Tripolie B1 a ceramicii degresate cu scoici. Dar determinarea surselor culturale ale apariției ceramicii degresate cu scoică a fost rectificată de mai multe ori și rămâne încă o chestiune deschisă. În sprijinul existenței acestui prim val de migratori, un rol important l-a jucat un șir de descoperiri, cum ar fi: sceptrele zoomorfe în formă de cap de cal, buzduganele cruciforme de tip Marjupol, podoa-bele discoidale din scoici Unio, pandantivele cu urechiușă, interpretate de către V. N. Danilenco drept psalii etc. Totodată, majoritatea sceptrelor provin din descoperiri întâmplătoare sau nu beneficiază de o încadrare exactă în contextul arheologic. Mai mult chiar, multe din piesele enumerate mai sus au un areal de răspândire extrem de vast ce se întinde de la cursul mijlociu al Volgăi până în centrul Balcanilor și Tisa superioară<sup>23</sup>.

Toate acestea, luate împreună, au făcut ca ideea primului val de migrare a populației de păstori la sud și vest să fie supusă unei critici, care, la prima vedere, părea a fi destul de convingătoare<sup>24</sup>.

Din păcate, s-a întâmplat ca acele categorii de izvoare sau tipuri de obiecte aparte, care puteau fi invocate în favoarea ideii acestui prim val, să nu fie cercetate în mod corespunzător, respectiv nu s-a investigat fiecare obiect în parte pentru ca, apoi, să fie analizat ansamblul acestora. Încă din a doua jumătate a anilor '80 în legătură cu cercetarea de pe atunci a temei referitoare la specificul cultural-istoric al spațiului carpato-nistean, ca zonă de contact, autorul acestor rânduri a constatat că procesul pătrunderii triburilor de nomazi în mediul triburilor vechilor agricultori din epoca eneoliticului "este documentat de trei categorii de izvoare independente" și, fapt important în principiu, "care se corelează reciproc", făcându-se și unele detalieri asupra unor etape ale acestei concluzii. Însă, din anumite motive, tocmai această parte a tezei de doctorat<sup>25</sup> a rămas nepublicată. Publicată fiind după 10 ani într-o formă mai restrânsă, unde se repetă același citat<sup>26</sup>, argumentele și dezvoltările autorului nu au avut efectul scontat. Momentul a fost depășit, iar materialul, înnoit doar parțial, suferă, evident, de multe anacronisme.

Cu alte cuvinte, dacă e să apelăm la bibliografia anilor '80 - începutul anilor '90, se poate observa clar o situație deosebită, când toți cercetătorii care se referă la procesul pătrunderii nomazilor de stepă în mediul civilizațiilor de vechi agricultori și la consecințele istorico-culturale catastrofale ale acestui proces pornesc ca de la un fapt stabilit definitiv și indiscutabil, apelând la aceleași

morminte izolate distruse, la aceleași complexe sau la diferite tipuri de piese cu diferite funcționalități.

Lipsa de argumentări și confirmări cât de cât noi ale unui proces de o asemenea amploare în timp și spațiu mi se pare că a avut, involuntar, un efect psihologic special: totul a fost spus și discutat, dar, cu toate acestea, totul rămâne nesigur, contradictoriu și nimic nou, esențial, nu se mai poate adăuga. Cea mai simplă și întru totul logică ieșire din această incertitudine poate fi doar una - de a declara ideea, devenită deja tradițională, despre rolul triburilor de păstori est-europeni în transformările culturale ale Europei de Est și de Sud. Este nefondată, greșită, și de a propune o explicație proprie, aparent originală, cel puțin datorită faptului că reprezintă o idee nouă. Ceea ce de fapt s-a și întâmplat în decursul anilor '90.

În susținerea celor de mai sus, este suficient să ne referim la lucrările lui A. Häusler<sup>27</sup> și Ja. Makkay<sup>28</sup>, cu toate că asemenea lucrări sunt destul de numeroase în Occident. Pentru mine însă, în cazul nostru, de primă importanță sunt lucrările a doi autori, ce reprezintă arheologia est-europeană, și care au pornit chiar din epicentrul evenimentelor, având curajul să prelucreze, din punctul lor de vedere, baza factologică a acestei noi direcții antimigraționiste. Este vorba de Ju. Ja. Rassamakin și I. V. Manzura.

Opiniile lui Ju. Ja. Rassamakin sunt bine cunoscute datorită unui studiu apărut într-o revistă de specialitate<sup>29</sup>, idei reluate apoi în *Istoria veche a Ucrainei*<sup>30</sup> și, mai pe larg, într-o monografie colectivă editată în Anglia<sup>31</sup>.

În toate lucrările, Ju. Ja. Rassamakin se prezintă ca un adversar înverșunat al teoriei migraționiste, explicând prezența unor categorii de piese aparținând culturilor de păstori în mediul celor de agricultori și, viceversa, drept un proces obișnuit, legat de interconexiunile istorico-culturale, bazat pe relații de schimb sau comerț, reciproc avantajoase<sup>32</sup>.

O atitudine asemănătoare, referitoare la ambele probleme, o demonstrează și I. V. Manzura în ultimele sale lucrări<sup>33</sup>, cu toate că, cu doar 6-7 ani în urmă, același autor era și el un susținător al ideilor tradiționale<sup>34</sup>.

Nu intenționez să critic studiile acestor autori din două motive<sup>35</sup>. În primul rând, nici unul dintre ei, în nici una dintre lucrările lor, nu a analizat problema relațiilor și interconexiunilor între culturile de agricultori timpurii și cele de păstori din epoca eneoliticului. Ei critică alți autori, își expun părerile referitoare la această problemă, dar problema în sine nu a fost cercetată, ca atare. Acestea

sunt două lucruri absolut diferite. În al doilea rând, după cum se știe, critica, și în occident, și în est, nu duce decât la înrăutățirea relațiilor între cercetători. Foarte puține sunt cazurile când critica devine un element constructiv în cadrul discuțiilor, iar acestea, să spunem așa, în forma ei pură, nu duce la rezultate pozitive.

Tocmai din aceste motive am considerat că este mult mai potrivit să examinez problema sub alt aspect, referindu-mă îndeosebi la metoda de investigare arheologică.

## Despre procedura cercetării arheologice

"On se demande si la réponse dépend de la question ou si c'est la question qui dépend de la réponse.

C'est une autre question. Non, c'est la même."

Eugen Ionesco

Una din trăsăturile caracteristice arheologiei postbelice, din perspectiva sfârșitului de secol, o constituie acumularea enormă și continuă de izvoare arheologice, care au stimulat totodată diverse discuții și cercetări pozitive referitoare la toate compartimentele pre- și protoistoriei, perioadei antice și evului mediu. Este totodată binecunoscut faptul că, paralel și concomitent cu investigațiile de teren, s-au realizat studii cu caracter interpretativ ale fenomenelor cultural-istorice, au fost intens cercetate și examinate, atât în occident (începând cu anii '40), cât și în est - în cadrul fostei URSS (mai ales din anii '60) și problemele care includ înseși bazele teoretice ale științei arheologice: posibilitățile ei gnoseologice, metodologia cercetării arheologice concrete ș. a.<sup>36</sup> Atitudinea arheologilor-practicieni față de cercetările teoretice, elaborate de un număr restrâns de specialiști de elită, era diferită. Și reamintim doar reacția față de "Arheologia analitică" a lui D. Clark și, în general, față de reprezentanții "noii arheologii". Dar, un lucru e sigur. Adaptarea efectivă s-a realizat și prin introducerea în arheologie a principiilor de structură, iar mai apoi și a analizei sistemice sau sistemico-funcționale, prin aplicarea și folosirea mai multor metode caracteristice științelor naturale. Astfel s-a ajuns la elaborarea treptată a unui șir de recomandări metodologice, referitoare atât la posibilitățile și condițiile folosirii metodelor și procedurilor obiective în analizarea izvoarelor arheologice, cât și la etapele și consecutivitatea desfășurării oricăror cercetări

arheologice în vederea elucidării unor fenomene și procese istorico-culturale din trecut. Ilustrative în acest sens sunt monografia colectivă a lui I. S. Kameneckij, B. I. Maršak, Ja.A. Šer<sup>37</sup>, cărțile lui L. S. Klejn<sup>38</sup>, iar în occident - doar un singur exemplu - cartea-manual a lui C. Renfrew și P. Bahn<sup>39</sup> ș. a. Remarcabil este faptul că aceste recomandări n-au rămas neobservate. Astfel, în decursul anilor '70 - începutul anilor '90, și în vest, și în est, au apărut o serie întreagă de studii valoroase, referitoare la clasificarea, sistematizarea și interpretarea diferitelor probleme de arheologie și istorie veche<sup>40</sup>.

Este necesar, însă, să accentuăm, că tema care ne interesează - procedura cercetării arheologice -, după cum reiese din numărul redus (5) de articole menționate în cartea lui L. S. Klejn<sup>41</sup>, a fost abordată foarte rar în lucrări speciale. Însă, în acest caz, trebuie să ținem seama și de faptul că aceasta, în viziunea autorului, include organic în sine toate cerințele și principiile de bază, recomandabile tuturor componentelor în parte și, în general, procedurii de sistematizare arheologică<sup>42</sup>. Dintre aceste cerințe le-aș menționa pe următoarele:

- 1 - formularea strictă a obiectivului cercetării;
- 2 - selectarea izvoarelor, adecvate scopurilor corespunzătoare (critica lor internă și externă);
- 3 - analiza (clasificarea, cartografierea ș. a.) izvoarelor cu ajutorul metodelor adecvate scopurilor;
- 4 - evidențierea tendințelor sau legităților comune ale izvoarelor analizate (sistematizarea-clasificarea în serii);
- 5 - interpretarea rezultatelor obținute: culturală, istorico-sociologică ș. a. (în acord cu sarcinile propuse).

În ceea ce privește principiile de îndeplinire a acestor cerințe, aș menționa doar principiul consecutivității stricte și obligatorii în parcurgerea etapelor de cercetare, de la formularea scopurilor până la interpretarea lor, evitând modificarea sau substituirea lor.

Pe baza celor menționate mai sus, neavând o formulă gata pregătită, aș propune următoarea definiție: *Procedura arheologică reprezintă un sistem de normative obligatorii, interdependente ierarhic și stricte, consecutiv realizabile pe parcursul tuturor etapelor de cercetare, orientate spre soluționarea unor sarcini concrete cu caracter pur arheologic sau istorico-cultural.*

Caracteristica de bază a unei asemenea proceduri stricte constă în faptul că respectarea acestor condiții riguroase reprezintă o garanție în obținerea unor concluzii bine argumentate. Or, acestea din urmă rezultă,



neîmijlocit, din interpretările corelărilor diferitelor realități arheologice.

Între timp, cu toate că prioritățile acestei proceduri dure au fost confirmate în repetate cazuri, mulți dintre arheologi evită aplicarea ei, preferând un stil intermediar, caracteristic, așa zice, pe de o parte, școlii anelilor, iar, pe de altă parte tradițiilor romancierilor francezi. Eu așa numi acest stil - narativ. Nu pot să-i bănuiesc pe acești autori de cunoașterea insuficientă a metodei de cercetare. Timp de mai multe decenii au fost elaborate un număr enorm de metode și procedee de analiză a izvoarelor arheologice. Este posibil ca pentru acești specialiști-practicieni rigorile impuse de această procedură să reprezinte o constrângere psihologică în expunerea gândurilor, cât și în mersul întregului proces de cercetare. Mult mai simplă este metoda narativă: libertate totală, nici un fel de limite.

Într-adevăr, cercetarea desfășurată conform unor reguli mai stricte obligă și la altceva. Este vorba deseori de o muncă colosală, nu foarte agreabilă, mai ales când este axată pe aspectul ei tehnic. Formularea doar a unei singure sarcini, referitoare doar la o singură cultură sau a unei substructuri a acesteia presupune, de la sine înțeles, includerea tuturor sau aproape a tuturor monumentelor acestei culturi. Însă, multe dintre culturi sau substructurile acestora numără sute, deseori mii de stațiuni. La rândul lor, stațiunile cuprind sute de complexe cu un număr de mii de piese din cadrul diferitelor categorii de materiale. Așadar, vor trebui "purificate" (critica externă), selectate, conform unor proceduri de durată, tocmai acelea care corespund scopurilor propuse (critica internă). Urmează mai apoi tipologizarea, analiza, corelarea și ..., în sfârșit, interpretarea lor. Și toate acestea trebuie să fie expuse în manuscris, cu indicarea obligatorie a tuturor izvoarelor (ca fiecare cititor să poată verifica), cu descrierea procesului de cercetare, cu pregătirea și întocmirea planșelor, diagramelor etc., care să argumenteze toate concluziile. Rezultatul? Un an de muncă pentru doar 15-20 de pagini cu explicații bine argumentate.

Altfel stau lucrurile în cazul cercetării narative. Autorul este liber să apeleze la un material sau altul, care ar putea confirma, chipurile, ideea acestuia; tot astfel poate să procedeze la compararea verbală a acestor materiale (vezi analiza) și, concomitent, să-și expună punctul de vedere - adică să le "interpreteze". Toate acestea sunt însoțite de o serie de ilustrații ale celor mai reprezentative și impresionante materiale, îmbinate la rândul lor cu planșe și scheme, nu mai puțin impre-

sionante, ce pot crea senzația că reflectă legăturile structurale ale materialelor.

Toate acestea se scriu și se întocmesc foarte ușor și se concretizează într-un articol sau o monografie destul de voluminoasă. Dar care este aportul științific?

Și încă o deosebire între aceste atitudini. În cazul unei proceduri stricte, autorul, după determinarea scopului, continuă cercetarea materialelor. Aceasta din urmă îl trage după sine, în sensul strict al cuvântului, impunându-i să revină permanent la poziția inițială, să-și modifice anumite opinii și asocieri de idei. Până la urmă, el va ajunge la o concluzie, în funcție de legitățile și specificul materialelor și, datorită acestui fapt, concluzia acestui autor va fi mult mai reală și obiectivă.

În cazul stilului narativ de cercetare, autorul își formează o părere *a priori*. Astfel, el subordonează acesteia din urmă materialele mai flexibile. Cum se întâmplă acest lucru, știe fiecare dintre noi: se justifică insuficiența de izvoare, complexitatea situației, unele lucruri se trec cu vederea, altele - cele necesare - se scot în prim plan ș. a. m. d. Tocmai din această cauză rezultatele unui asemenea studiu prezintă, de obicei, un caracter subiectiv.

Având de-a face cu o asemenea lucrare, cititorul este nevoit să apeleze permanent când la o sursă când la alta, menționate de autor, pentru a se convinge de corespondența exactă a materialelor sau ideilor; cititorul trebuie să-și dea singur seama de legăturile dintre cauză și efect ce l-au determinat pe autorul acestui studiu să ajungă la o anumită concluzie; până la urmă, cititorul se pomenește, pur și simplu în fața dilemei: să accepte sau să nu accepte, să creadă sau să nu creadă? Parcă, la prima vedere, există și raționamente, și impresii, există părerea autorului; dar, în același timp nu există o argumentare corespunzătoare și, deci, concluziile nu sunt destul de convingătoare. Și aceasta din cauză că însuși autorul nu este pe deplin convins de propriile concluzii.

Pentru a nu vorbi neîntemeiat, sunt nevoit să apelez la două exemple. Primul - lucrarea autorului "noului model" de dezvoltare a comunităților de păstori din stepele nord-pontice. Figura 1 indică trei scheme, publicate de Ju. Ja. Rassamakin la intervale de timp nu prea mari: prima - în 1993<sup>43</sup>, a doua - în 1994<sup>44</sup> și a treia - în 1999<sup>45</sup>. Aceste scheme, după părerea autorului, reflectă chintesența "noului model" al legăturilor structurale și cronologice ale culturilor cu morminte tumulare din stepele nord-pontice. Dar, dacă examinăm cu atenție

aceste scheme, vom observa că ele sunt absolut diferite și în ce privește amplasarea tipurilor de morminte și, mai ales, sub aspect cronologic. De exemplu, poziția întinsă a defunctului era caracteristică, conform versiunii din 1993, doar pentru perioada cronologică corespunzătoare culturii Tripolie B2-C2 (fig.1, A); conform versiunii din 1994, același ritual este încadrat în limita cronologică corespunzătoare culturii Tripolie BI-Cucuteni A-Tripolie C2-Foltești (fig.1, B). Iar în versiunea din 1999, același ritual se prezintă din nou ca fiind corespunzător perioadelor Cucuteni B-Tripolie B2-Horodiștea-Erbiceni-Tripolie C2 (fig. 1, C). Se naște, așadar, întrebarea, care din aceste versiuni poate fi acceptată, care din ele corespunde, cel puțin cu aproximație, realității, întrucât în cazul înmormântărilor cu schelete întinse diferențele cronologice ajung până la peste 500 de ani.

Fără îndoială, fiecare autor este îndreptățit să-și rectifice propriile opinii și concepții. Dar asemenea rectificări pot fi acceptate doar în două cazuri. În primul rând, când există o majorare bruscă a numărului de izvoare. Și în al doilea, când este vorba de analiza aprofundată a materialelor cunoscute și/sau a acelor acumulate recent.

Prin urmare, în legătură cu lucrările lui Ju. Ja. Rassamakin, se impun două întrebări: au intervenit oare, în răstimpul celor 6-7 ani, care separă prima versiune de-a treia, anumite schimbări radicale în ce privește numărul de izvoare, referitoare la cultura cercetată? Răspunsul este, fără echivoc, negativ. A efectuat oare autorul respectiv cercetări analitice suplimentare de amploare? Se pare că nu, iar dacă da - de ce nu au fost date publicității în ultima monografie? În concluzie, putem afirma un singur lucru: diferențele dintre aceste scheme și, respectiv, în concepțiile "noului model" ale acestui autor nu pot fi explicate decât prin nesiguranța convingerilor acestuia.

Aceeași nesiguranță se observă și în cazul altui reprezentant al arheologiei est-europene. Este vorba de I. V. Manzura care în 1993-1994<sup>46</sup> era un adept al teoriei pătrunderii triburilor de păstori în arealul comunităților de agricultori și care deja în 1996-1999 se manifestă categoric împotriva așa-numitei "invazii de stepă"<sup>47</sup>. Și, iarăși, suntem în drept să-i punem autorului două întrebări: s-a schimbat, oare, în șase ani, numărul de materiale, referitoare la culturile crescătorilor de vite și, în plus, cele referitoare la triburile de agricultori din Europa de Est și din arealul carpato-dunărean? Răspunsul este același - nu<sup>48</sup>. Sau, a efectuat oare I. V. Manzura o cercetare cât de cât apro-

fundată a acestor materiale în vederea verificării ideii "invaziei de stepă"? Același răspuns - nu. În acest caz, stimat coleg I. V. Manzura, care-i totuși hotarul dintre "scholarly tradition", de care au fost invinuiți, cu atâta ușurință, de către dumneavoastră atâtea generații premergătoare de specialiști și mult-promisa "real research approach"<sup>49</sup>.

Cred că cele arătate mai sus sunt întru totul de ajuns. Tot ce a fost expus în acest capitol poate fi redus la o singură propoziție. Acceptarea sau neacceptarea ideii M. Gimbutas despre primul val de migratori de nomazi depinde nu numai de suficiența sau insuficiența izvoarelor, ci și de metodele și procedura neadecvate folosite în cercetarea acestei probleme.

Pentru ca cele relatate mai înainte să nu fie considerate niște afirmații nefondate, aș îndrăzni să propun medierea acestei probleme, pe temeiul acelor rigori și principii, componente ale acelei stricte proceduri amintite puțin mai înainte. Dar, înainte de aceasta, îmi permit două mici remarci.

1. Într-un termen atât de scurt<sup>50</sup>, nu aș putea aborda, desigur, această problemă integral. Ea este foarte vastă și este imposibil s-o pot elucida de unul singur. De aceea, pentru început, propun doar un singur studiu, care include examinarea a 3-4 parametri culturali.

2. Cercetările s-au efectuat pe baza materialelor culturii Cucuteni-Tripolie care, dacă e să dăm crezare susținătorilor teoriei migraționiste, a fost mai puțin afectată, în comparație cu cultura Gumelnița-Karanovo VI-Varna, în urma invaziei triburilor de stepă. Dacă așa stau lucrurile, atunci rezultă că urmele lăsate de aceste invazii în cultura Cucuteni-Tripolie n-ar trebui să fie la fel de evidente, ca în cazul celor lăsate în cadrul culturii Gumelnița-Karanovo VI-Varna, dacă materialele acestea ar fi fost analizate. Și totuși.

## Despre starea "civică" a comunității Cucuteni-Tripolie

Scopul cercetării noastre rezultă din partea introductivă a lucrării. El constă în verificarea veridicității sau neveridicității ideii M. Gimbutas despre invazia triburilor de stepă, pe care ar fi suportat-o purtătorii culturii Cucuteni-Tripolie. Acest eveniment coincide, se pare, cu perioada Cucuteni A-Tripolie B1.

Acceptăm această idee doar ca o ipoteză de lucru. Să presupunem că M. Gimbutas a avut dreptate și că, într-adevăr, în perioada respectivă această cultură a fost

afectată de invazia triburilor de nomazi, care a fost însoțită de mari distrugerii, ce au condus la modificări esențiale în cadrul acestei culturi.

Dacă ipoteza dată corespunde într-adevăr evenimentelor istorice reale, e de așteptat ca aceste distrugerii catastrofale să se reflecte în aceleași proporții și în cultura materială a acestor comunități, îndeosebi în perioada Cucuteni A-Tripolie B 1 și/sau în perioada imediat următoare (Cucuteni AB-Tripolie B2). Ca urmare, chiar și în cazul unei examinări de ordin general, am putea, pe drept cuvânt, să ne așteptăm la prezența în cadrul monumentelor din perioada Cucuteni A-Tripolie B1 și/sau în perioada de trecere la perioada Cucuteni AB-Tripolie B2 a unor schimbări globale sau, cel puțin, a unor modificări calitative deosebite.

O asemenea supoziție poate fi verificată, la modul general, pe calea analizei procesului de dezvoltare a acestei culturi sau, cu alte cuvinte, pe calea determinării întregului dinamism al dezvoltării în timp și spațiu a acesteia. Or, dacă ținem seama de considerentele de mai sus, dezvoltarea multiseclară a acestei culturi ar fi trebuit să scoată în evidență anumite devieri în etapa Cucuteni A-Tripolie B1 sau în cea de trecere la etapa următoare.

### **Dinamica dezvoltării culturii Precucuteni-Cucuteni-Tripolie**

În scopul evidențierii dinamicii dezvoltării generale a acestei culturi, au fost folosite informațiile furnizate de un număr de 2017 monumente-așezări<sup>51</sup>, care, conform calculelor noastre reprezintă 2/3 din numărul total de monumente al acesteia, cunoscute până în prezent<sup>52</sup>. Această selecție reprezintă în mod proporțional toate perioadele de dezvoltare ale culturii Precucuteni-Cucuteni-Tripolie și cuprinde toate zonele de extindere ale acesteia - de la bazinul superior al Oltului (Ariuşd) până la malul stâng al Niprului. Cu alte cuvinte, respectiva selecție reprezintă cultura dată în ansamblu și, include, neapărat, tendințele de bază ale evoluției în timp și spațiu a acesteia cu toate cataclismele posibile. Din păcate, din cauza numărului lor enorm, este imposibil să prezentăm lista completă a acestor monumente. Enumerarea și determinarea lor cronologică<sup>53</sup> a fost preluată din următoarele surse principale:

- pentru perioada Precucuteni-Tripolie A - din lucrările lui V. I. Marchevici, S. Marinescu-Bîlcu și V. G. Zbenovič<sup>54</sup>, cu unele completări nesemnificative;

- pentru cultura Cucuteni A, AB, B2 de pe teritoriul României - din lucrarea generală a lui D. Monah și Șt. Cucuș<sup>55</sup>, cu unele completări;

- pentru perioada mijlocie a culturii Tripolie de pe teritoriul Moldovei - din lucrările lui V. I. Marchevici, N. M. Vinogradova, V. Ja. Sorokin<sup>56</sup>, cu completări substanțiale;

- pentru perioada mijlocie a culturii Tripolie de pe teritoriul Ucrainei - lucrările autorilor N. M. Vinogradova, V. A. Kruc și S. M. Ryžov, S. O. Gusev, A. G. Kolesnikov, A. V. Gudkova ș. a., V. Sorokin<sup>57</sup> ș. a.

- pentru perioada târzie a culturii Tripolie - în general - lucrarea lui V. A. Dergacev<sup>58</sup>, cu multe completări.

Să urmărim corelația în timp a acestor monumente. Datele complete, referitoare la distribuția numerică, în relație cu diferite perioade cronologice ale culturii Precucuteni-Cucuteni-Tripolie, sunt prezentate în tabelul 1. Conform acestuia, perioadei Precucuteni-Tripolie A îi corespund 176 monumente sau 8,72% din numărul celor selectate; perioadei Cucuteni A-Tripolie B1 - 679 sau 33,66%; perioadei Cucuteni AB-Tripolie B2 - 375 sau 17,69%; perioadei Cucuteni B-Tripolie C1 - 547 sau 27,11% și perioadei Horodiștea-Foltești-Tripolie C2 - 258 sau 12,76% situri.

Așadar, conform evoluției cronologice consecutive a culturii respective, punctul culminant în dezvoltarea acesteia, revine, după numărul de monumente, perioadei Cucuteni A-Tripolie B1 - 679 (33,66%), după care urmează unele fenomene de criză, identificate printr-o scădere bruscă a numărului de monumente în decursul perioadei Cucuteni AB-Tripolie B2 - 17,69%. Urmează apoi, în perioada Cucuteni B2-Tripolie C1 o dezvoltare ascendentă, reflectată în creșterea numărului de așezări - 27,11% și, din nou este atestată o scădere treptată a numărului acestora la etapa finală - 12,79%. Se pare că totul se potrivește și presupunerea noastră pare a se confirma, căci în etapa de tranziție de la perioada Cucuteni A-Tripolie B1 la Cucuteni AB-Tripolie B2 se observă clar prezența unor modificări esențiale cu caracter de criză (diagrama 1).

Dar să nu ne grăbim, fiind necesare unele rectificări. Este vorba de faptul că perioadele de dezvoltare ale culturii Precucuteni-Cucuteni-Tripolie au durate diferite. Ne vom referi la acei specialiști care au drept obiect de studiu determinarea datării absolute a acestei culturi și a perioadelor ei. Este vorba de două

lucrări destul de recente - un articol special al colegilor din Kiev N. B. Burdo și M. Ju. Videjko<sup>59</sup> și un capitol din monografia C.-M. Mantu<sup>60</sup>. Din păcate, în pofida faptului că datarea prin C<sup>14</sup> ține de metodele precise ale științelor naturale, rezultatele obținute variază atât în cazul lucrărilor menționate, cât și în comparație cu rezultatele altor specialiști. Conform C.-M. Mantu, durata totală a culturii în cauză, după datele C<sup>14</sup> calibrate este de cca 1600 ani (tab. 1, coloana 6), dintre care perioadei Precucuteni-Tripolie A îi revin 4,5 secole, perioadei Cucuteni A-Tripolie B1 - 5,5 secole, perioadei Cucuteni AB-Tripolie B2 - 3,0 secole, perioadei Cucuteni B-Tripolie C1 - 3,5 secole și perioadei finale - 3,5 secole. După N. B. Burdo și M. Ju. Videjko aceeași cultură durează cca 2000 de ani (tab.1, col.4), dintre care perioadei timpurii îi revin 5,0 secole, Cucuteni A-Tripolie B1 - 2,0 secole, Cucuteni AB-Tripolie B1/B2 - 2,0 secole, perioadei Cucuteni B (V.D.?) - Tripolie B2 - 2,0 secole, perioadei Cucuteni B (?) - Tripolie C1 - 4,0 secole și perioadei finale Tripolie C2 - cca 4,5 secole. Atrage atenția faptul că acești autori divizează stațiunile perioadei Tripolie B1 în două subetape: o parte sunt atribuite perioadei de tranziție, corespunzătoare pentru Cucuteni AB (Tripolie B1/B2), iar o altă parte - perioadei Cucuteni B (Tripolie B2). O asemenea divizare este justă, dar în cazul de față ea complică analiza noastră, or, ca și C.-M. Mantu, autorul a pus la bază împărțirea culturii în cinci perioade. Pentru depășirea acestui obstacol vom plasa cele două secole, atribuite de N. B. Burdo și M. Ju. Videjko perioadei Tripolie B2, în mod egal, câte o sută de ani - perioadei precedente și perioadei următoare (tab.1, col. 4)<sup>61</sup>. O asemenea atitudine convențională este permisă, dat fiind faptul că ea nu poate influența, în principiu, tendința generală.

Toate aceste date sunt menționate în tabelul 1, coloanele 4, 6, după care este prezentat numărul mediu de monumente corespunzător fiecărui secol dintr-o perioadă sau alta (tab.1, col.5, 7).

Corelația numerică a monumentelor din diferite perioade cronologice este prezentată în diagramele 2 și 3. Diagrama 2 este întocmită conform datării absolute propuse de N. B. Burdo și M. Ju. Videjko, iar diagrama 3 - conform versiunii C.-M. Mantu. După cum rezultă din acestea, corelarea numerică a monumentelor este diferită. În primul caz, apogeul dezvoltării culturii revine perioadei Cucuteni A-Tripolie B1, după care urmează o scădere temporară a numărului de monumente<sup>62</sup>. În cel de-al

doilea caz - diagrama 3 - se observă două puncte culminante în dezvoltarea acesteia. Primul coincide cu perioada Cucuteni A-Tripolie B1, urmată fiind de o scădere bruscă a numărului de monumente, care crește din nou în perioada Cucuteni B2-Tripolie C1. În cazul nostru, însă, important este altceva: atât prima cât și a doua diagramă indică anumite fenomene critice, în special în perioada de tranziție de la Cucuteni A-Tripolie B1 la Cucuteni AB-Tripolie B2. Diagrama 2 ilustrează foarte clar acest lucru. Cea cu nr. 3 evidențiază mai slab acest fenomen, dar totuși acesta poate fi bine sesizat.

Așadar, dacă e să revenim la supoziția noastră inițială, vom constata că, într-adevăr, conform distribuției numerice a monumentelor pe perioade, în etapa de tranziție de la Cucuteni A-Tripolie B1 la perioada Cucuteni AB-Tripolie B2, în cadrul acestei culturi, se distinge cu certitudine legătura cu caracter de criză.

Acestea sunt datele care rezultă din analiza aspectului cronologic al dezvoltării culturii luate în considerare.

În continuare, ne vom referi la aspectul spațial al avelorași surse. Poate, în acest caz, vor ieși la iveală anumite circumstanțe care vor putea confirma sau contrazice concluzia de mai sus. În acest scop au fost cartografiate (hărțile 1-5) toate monumentele selectate (2017), care se referă la principalele etape de evoluție a respectivei culturi. În aceste hărți, în afară de așezări (iar în cazul ultimelor două perioade și cimitirele plane sau tumulare (hărțile 4,5), sunt indicate cu ajutorul săgeților, și direcțiile de stabilire-extindere ale purtătorilor acestei culturi pentru fiecare perioadă în parte. Vreau să atrag atenția că aceste direcții nu au fost prezentate într-un mod arbitrar, ele fiind preluate de la specialiștii respectivi, care, la rândul lor, le-au elaborat pe baza unor comparații tipologice. Cu alte cuvinte, ele sunt documentate de cercetări speciale.

Să examinăm fiecare din aceste hărți, evidențiind îndeosebi cazul perioadelor Cucuteni A-Tripolie B1 (harta 2) și Cucuteni AB-Tripolie B2 (harta 3). Suprapunând imaginar aceste hărți se poate observa foarte clar că în perioada Cucuteni A-Tripolie B1 cea mai mare densitate a așezărilor (fie chiar și restrânse în timp) revine, fără îndoială, zonei carpatice - cursul superior al Oltului, bazinul Siretului, malul drept al Prutului și, într-o măsură mai mică, cursului mijlociu al Nistrului. În plus, fapt demn de menționat, aceste zone reprezintă teritoriul străvechi de formare și răspândire a acestei culturi în perioada timpurie (harta 1). Referitor la perioada Cucuteni AB-Tripolie B2

(vezi harta 3) putem observa că densitatea maximă a așezărilor se deplasează spre nord, îndeosebi între cursurile mijlociu și superior ale râurilor Prut și Nistru și, parțial, în zona Bugului, în timp ce zonele menționate mai sus, adică teritoriile străvechi rămân semipustii. În cazul ambelor perioade, conform specialiștilor, acest proces reflectă extinderea acestei culturi spre nord-est.

Însă, așa cum rezultă din datele cartografierii, aceste modificări evidente pe întreg masivul și schimbarea densității așezărilor din zona Carpaților în zona interfluviilor Prutului superior - Nistrului mijlociu, indică faptul că în realitate a avut loc nu o extindere obișnuită, ci mai degrabă o strămutare în masă. Indiferent de cele întâmplate, în perioada următoare situația pare a se fi ameliorat (harta 4). Chiar dacă procesul de strămutare a purtătorilor acestei culturi în zona Nistrului mijlociu continuă, se observă, totuși, o creștere a densității așezărilor acestora în zona de sud a râului Bug, cât și în bazinul Siretului și pe malul drept al Prutului, adică în acele zone, care în perioada precedentă păreau aproape pustii (harta 3). În continuare, în pofida răspândirii acestei culturi pe noi teritorii (nord-vestul Mării Negre, Volynija, zona Niprului) numărul de monumente scade simțitor, reprezentând grupuri separate, relativ compacte (harta 5). Să aruncăm acum o privire de ansamblu asupra dezvoltării în timp și spațiu a culturii Precucuteni-Cucuteni-Tripolie.

Cercetarea corelației numerice a monumentelor acestei culturi pe durata întregii sale existențe în timp și spațiu scoate în evidență unele schimbări substanțiale, observate foarte clar, mai ales în etapa de tranziție de la perioada Cucuteni A-Tripolie B1 la perioada Cucuteni AB-Tripolie B2. Din punct de vedere calitativ aceste schimbări pot fi calificate ca momente de criză. În primul caz - în plan cronologic - acestea se manifestă prin micșorarea esențială a numărului de monumente, în cel de-al doilea - prin strămutarea epicentrului densității așezărilor din zona inițială a acestei culturi spre nord. Totuși, în perioada următoare (Cucuteni B-Tripolie C1), această cultură manifestă din nou anumite progrese, reflectate în creșterea numărului și densității monumentelor în zona Carpaților, temporar pustiită.

Iar acum, să comparăm aceste rezultate cu ipotezele propuse la începutul acestui paragraf. Constatăm că se impune o singură concluzie. Cercetările efectuate confirmă în totalitate ideea M. Gimbutas, cel puțin în ceea ce privește faptul că, pe parcursul perioadei Cucuteni A-

Tripolie B1, purtătorii acesteia au suportat anumite evenimente, care au provocat momente de criză, chiar dacă ulterior acestea au fost depășite. Însă noi nu cunoaștem circumstanțele care au provocat această criză. De aceea vom amplifica cercelările noastre și vom apela la unele categorii de materiale arheologice mai concrete.

## Despre "apărarea civilă" a comunității Cucuteni-Tripolie

După M. Gimbutas, principala cauză a distrugerii culturii Gumelnița-Karanovo VI-Varna și a crizei temporare în care a intrat cultura Cucuteni-Tripolie a constituit-o invazia triburilor de stepă, având un caracter militar. Chiar și cea mai elementară deducție logică ne obligă să ne referim la mijloacele de război - pentru început la cele de apărare. Să abordăm această idee din punctul de vedere al așa-zisei "apărări civile", cu atât mai mult că fiecare student din spațiul postsovietic știe că cele mai vechi fortificații din Europa de Est sunt atestate în cultura Cucuteni-Tripolie.

Vom reaminti că primele atestări ale așezărilor cu construcții de fortificație aparținând comunității Cucuteni-Tripolie au fost identificate de către Fr. László (Sf. Gheorghe, Ariușd), încă la începutul secolului, dar ele au rămas nevalorificate<sup>63</sup>. În prezent, asemenea construcții au fost descoperite în așezările din toate perioadele și în toate zonele de răspândire a acestei culturi.

La început, informațiile despre așezările fortificate erau obținute numai ca urmare a efectuării de săpături arheologice. Însă, în decursul anilor '60-'80, s-a constatat că multe dintre aceste construcții se pot observa și la suprafață (șanțuri, valuri). Pe baza experienței personale, cu și alți specialiști știm că, adeseori, oscilația nivelului solului dintre șanțurile și valurile de apărare, chiar și la așezările din perioada Cucuteni A-Tripolie B1, ajunge uneori până la 2-3-4 m. Problemelor sistemelor de fortificații ale acestor așezări i-au fost consacrate un număr impunător de lucrări. Le vom aminti doar pe cele principale: N. M. Šmaglij, V. G. Zbenovič, A. Florescu, S. Marinescu-Bîlcu, V. I. Marcheveci, A. László<sup>64</sup> ș. a. Datele complete referitoare la așezările fortificate ale culturii Precucuteni-Cucuteni-Tripolie sunt prezentate în Anexa 1, coloana 4, unde veridicitatea acestor construcții este indicată prin "+", iar când există unele incertitudini - prin "?". În aceeași Anexă, coloana 7, sunt indicate și sursele informaționale scrise<sup>65</sup>.

De remarcat faptul că enumerarea monumentelor în Anexa 1 reprezintă doar un număr redus din cele 2017 așezări selectate. De aceea, datele din anexă referitoare la așezările fortificate reflectă situația pentru întreaga cultură, inclusiv toate perioadele acesteia și pe întreg arcului ei de răspândire. Țin să menționez că la selectarea informațiilor specifice așezărilor fortificate, autorul a avut o atitudine destul de critică față de bibliografia inițială.

Datele verificate și distribuite pe perioade, referitoare la așezările fortificate sau posibil fortificate, sunt prezentate în tabelul 2.

Conform acestuia, au fost înregistrate 90 de așezări fortificate, relativ sigure. Atragem atenția asupra repartiției lor pe perioade. Perioadei timpurii îi revin 2 așezări (2,2%); perioadei Cucuteni A-Tripolie B1 - 40 (44,9%); perioadei Cucuteni AB-Tripolie B2 - 8 (8,9%); perioadei Cucuteni B-Tripolie C1 - 12 (13,3%) și celei finale - 28 (31%). Pe de altă parte, au fost înregistrate 105 cazuri, care prezintă anumite incertitudini în ce privește prezența fortificațiilor. Comparând aceste date, se observă că, făcând abstracție de unele deosebiri numerice, atât pe orizontală, cât și pe verticală (tabelul 2, coloanele 2,3), aceste date coincid proporțional. Altfel spus, ele reprezintă aceleași tendințe (diagrama 4). Dar aceasta nu înseamnă decât că așezările cu fortificații incerte sunt de fapt reale și, deci, ele pot fi incluse în rândul celor cu fortificații bine documentate (tabelul 1, coloana 4).

În această etapă, ar fi necesare anumite rectificări în ce privește indicii numerici. Aceștia din urmă rezultă din circumstanțele menționate mai devreme (vezi nota 7). Este vorba de monumentele cu mai multe straturi culturale, când fiecare dintre acestea sunt luate ca monument aparte. Iar aceasta înseamnă că, până la urmă, unele din ele își însușesc această calitate (de fortificație), care, de fapt, aparține stratului anterior sau ulterior. Și asemenea cazuri sunt cunoscute. De exemplu, stațiunea fortificată Cucuteni-Băiceni include câteva straturi culturale. Dar, conform cercetărilor, s-a stabilit că fortificațiile acestei așezări țin de orizontul Cucuteni A. În decursul perioadei Cucuteni AB stațiunea își continuă existența, dar stratul cultural se prezintă doar sporadic, iar în perioada Cucuteni B fortificațiile sunt suprapuse de așezare, care se extinde și în afara valului. Ținând cont de aceste precizări, ar fi justificat să păstrăm această caracteristică (fortificațiile) doar pentru așezarea perioadei Cucuteni A, excluzând-o în cazul celei din perioada Cucuteni AB și, cu atât mai mult, a celei din perioada

Cucuteni B. Chiar dacă asemenea cazuri nu sunt numeroase, ele, totuși, există (Târpești, Traian-Dealul Fântânilor, Poduri, Bodești-Frumușica ș. a.). Asemenea rectificări ar permite, într-o oarecare măsură, concretizarea și amplificarea tendințelor în curs de identificare a fortificațiilor, dar ele oricum nu pot influența radical tendința generală<sup>66</sup>.

Aceleași circumstanțe pot justifica și o posibilă corecție în legătură cu intervalele cronologice ale acestei culturi, adică repartizarea după media statistică, în cadrul perioadelor, conform numărului de secole. Dar, și în acest caz, posibilele modificări nu pot influența tendința generală. După cum rezultă din diagramele 4 și 5, care, după cum reiese din corelația numerică a caracteristicilor examinate, denotă una și aceeași legitate. De aceea, ne vom limita doar la acest exemplu. În continuare, în scopul economisirii timpului și numărului de pagini, vom evita asemenea rectificări, care ar fi fost necesare sau chiar obligatorii în soluționarea altor probleme mult mai concrete sau speciale.

Vom continua cu prezentarea numerică și interpretarea datelor selectate, de pe toată durata evoluției acestei culturi.

Atrage atenția raritatea fortificației pentru perioada timpurie (tab.2; diagramele 4, 5) a culturii - doar două așezări (Târpești, Traian-Dealul Vier). Totodată, trebuie să menționăm că însăși S. Marinescu-Bîlcu<sup>67</sup> înclină, luând în considerare adâncimea și/sau lățimea șanțurilor descoperite - relativ reduse -, să le considere drept construcții pentru necesități gospodărești (îngrădituri contra animalelor sălbatice) și nu construcții de apărare. De asemenea, rămâne discutabilă existența fortificațiilor în așezările Bădeni, Pietra Șoimului-Calu, Costișa, Poduri, Văleni (Anexa 1), dat fiind faptul că ele includ mai multe straturi culturale, și nu este exclus ca trăsăturile atribuite să aparțină orizonturilor culturale ulterioare. Dar, indiferent de starea lucrurilor, vom accepta aceste date.

Ce se poate observa (tab. 2; diagram. 4, 5) mai departe? Numărul total de așezări fortificate sau posibil fortificate crește brusc în perioada Cucuteni A-Tripolie B1, după care urmează o scădere evidentă a acestora în perioada Cucuteni AB-Tripolie B2; și din nou se observă o creștere în etapa Cucuteni B-Tripolie C1, precum și, mult mai evident, în perioada finală, după care urmează dispariția acestei culturi.

Dar ce semnificații prezintă sporirea bruscă a numărului de așezări fortificate din perioada Cucuteni A-

Tripolie B1 și cea finală - Horodiștea-Foltești-Tripolie C2? Să lăsăm, pentru moment, la o parte posibilitatea unor contradicții în interiorul acestor comunități, cum ar fi acutizarea relațiilor sociale. Pentru toți specialiștii în domeniu este cunoscut faptul că prezența în masă și în toată aria culturală a așezărilor fortificate în perioada Tripolie C2-Horodiștea-Foltești a fost determinată de pericolul invaziei, pe de o parte (la sud-est) a purtătorilor culturii Jamnaja, iar pe de alta (la nord-vest), a purtătorilor culturii amforelor sferice din Europa Centrală. Într-adevăr, se știe că cultura tripoliană, în zonele de nord (zona de pădure de la Carpați până la Nipru), a fost, nemijlocit, înlocuită de cultura amforelor sferice, iar în zona de stepă și silvostepă (tot de la Carpați până la Nipru) - de cultura Jamnaja târzie<sup>68</sup>. În ultimul caz, este vorba, bineînțeles, de cel de-al treilea val al invaziei triburilor de stepă (după M. Gimbutas), care nu a fost încă contestat de nimeni. Așadar, avem de-a face cu o invazie. Și dacă o asemenea abundență de așezări cu fortificații, în perioada finală a culturii, poate fi justificată printr-un eventual pericol al unei invazii din exterior, de ce atunci prezența unui număr mult mai impunător de asemenea așezări în perioada Cucuteni A-Tripolie B1 nu poate fi explicat în același mod, luându-se în considerare aceleași împrejurări? Cu alte cuvinte, conform principiului "analogiei", și în cazul dat se impune o explicație identică a situației, respectiv invazie din exterior. Astfel, rezultă că ideea M. Gimbutas despre primul val de păstori de stepă este pe deplin justificată.

Să ne referim la manifestarea în spațiu a aceluiași caracteristici.

Pe hărțile 6-10, pe fondul așezărilor (marcate prin puncte), sunt fixate, pe perioade, toate așezările cu fortificații veridice sau presupuse. După cum se observă pe aceste hărți, cu excepția perioadei finale (hartă 10), așezările fortificate sunt concentrate, cu rare excepții, în partea de vest și sud-vest a arealului acestei culturi (hărțile 7-9), în zona subcarpatică, în dreapta Prutului, încadrând la nord și albia acestuia cu ieșire la albia Nistrului. Așezările fortificate lipsesc, cu excepția unor cazuri singulare mai mult sau mai puțin verosimile, în stânga Nistrului mijlociu, în regiunea Bugului sau a Niprului, mai ales în perioada Cucuteni B-Tripolie C1, cu toate că numărul monumentelor în aceste regiuni este impresionant.

Având în vedere răspândirea în spațiu a așezărilor fortificate sau posibil fortificate, se impune o concluzie de

principiu de alt ordin. Multitudinea așezărilor cu fortificații artificiale nu poate fi pusă pe seama unor contradicții sociale interne. Dacă acestea ar fi existat, ele ar fi trebuit să se manifeste pe întreaga arie culturală. Deci, extinderea în masă a așezărilor fortificate putea fi motivată doar prin necesitatea de apărare contra unor factori externi, contra anumitor pericole din afară. În plus, după cum arată concentrația așezărilor fortificate, acest pericol venea din sud-estul ariei culturale, de la frontiera cu zona de stepă, și, practic, nu se întrevede în regiunile de nord ale silvostepii - zona interfluviilor Nistru-Bug-Nipru.

Având imaginea extinderii în timp și spațiu a așezărilor fortificate, să urmărim acest proces în desfășurare de la o etapă la alta.

Perioada timpurie este caracterizată printr-o repartizare relativ uniformă a monumentelor pe întreg arealul (hartă 1). Se semnalează prezența câtorva așezări înconjurată de șanțuri, care, însă, mai degrabă erau destinate unor scopuri gospodărești (hartă 6). Această situație denotă lipsa unui posibil pericol extern.

Perioada Cucuteni A-Tripolie B1 se caracterizează prin răspândirea bruscă și sporirea densității așezărilor fortificate în zona subcarpatică. Având în vedere raportul dintre așezările fortificate și nefortificate (vezi mai jos), se creează impresia (hartă 7) că populația din această zonă se afla într-o permanentă stare de asediu.

Perioada Cucuteni AB-Tripolie B2 se caracterizează printr-o scădere evidentă a numărului de monumente, prin reamplasarea densității acestora spre nord, pustiirea parțială a zonei de sud (hartă 3), și, concomitent, prin scăderea numerică a așezărilor fortificate (hartă 8). Rezultă că depășirea circumstanțelor, care au cauzat reamplasarea epicentrului de maximă densitate a monumentelor spre nord, pare concomitent însoțită de înlăturarea sau îndepărtarea pericolului extern (scăderea numerică a așezărilor fortificate) sau a stării de asediu.

Perioada Cucuteni B-Tripolie C1 se caracterizează prin creșterea densității monumentelor atât în est, cât și în sud-vest, inclusiv în zonele anterior semipustii (hartă 4) și toate acestea în condițiile unui număr relativ scăzut de așezări fortificate (hartă 9). Aceste manifestări pot fi explicate doar printr-o stabilizare totală a situației, care a stimulat o dezvoltare ascendentă a culturii în această perioadă. Atrage atenția amplasarea fortificațiilor din această perioadă, care alcătuiesc o linie curbă - de la Prutul superior- la nord, până la Carpații Orientali - spre sud (hartă 9). Dar dacă ne amintim că tocmai prin locurile de

maximă concentrare a așezărilor fortificate trec principalele căi de acces intermontane, care unesc zona extracarpatică cu centrul Transilvaniei, că tot acolo, în bazinele superioare ale Oltului, Bistriței și râului Moldovei se află mari zăcăminte de aramă (Moldova Veche, Leșu Ursului etc.)<sup>69</sup>, și tot în aceeași zonă, în bazinul Siretului, se găsesc importante zăcăminte de sare<sup>70</sup>, atunci un asemenea lanț de întărituri reprezintă un lucru absolut logic, ba chiar necesar.

Și, în sfârșit, în perioada finală a culturii, are loc o reducere generală a numărului de monumente în tot spațiul cultural (harta 5), însoțită, în același timp, de o creștere bruscă a numărului de așezări fortificate, concentrate în zona Prutului superior sau a Nistrului ori în Volynija (harta 10). Dar noi știm deja că în primul caz (zona carpato-nistreană), pe prim plan se afla pericolul venit din partea triburilor de stepă ale culturii Jamnaja, iar în al doilea caz (regiunea Volynija) - din partea purtătorilor culturii amforelor sferice. O situație de calm poate fi sesizată doar în zona Kievului, unde, în pofida numeroaselor așezări descoperite, precum și a cercetărilor special organizate de V. A. Kruc, până în prezent rămâne cunoscută doar o singură stațiune artificial fortificată, Kazaroviči.

Pentru moment ne vom abține de la o concluzie generală privind rezultatele analizei în timp și spațiu a așezărilor fortificate. Ne vom referi la o altă sursă-absolut autonomă-la toponimie.

## Memoria popoarelor

Încă în anii '80, în procesul de selectare a așezărilor fortificate ale culturii Cucuteni-Tripolie, în etapa elaborării unei teme despre specificul cultural-istoric al spațiului carpato-nistrean ca zonă de contact, autorul a observat că aceste monumente sunt deseori însoțite de toponime, care, la rândul lor, desemnează locuri întărite natural sau artificial. Având în vedere că toponimia ca atare reprezintă o sursă complet independentă față de sursele arheologice, propun o analiză mai aprofundată a acestui parametru autonom.

În acest scop, din numărul total de așezări (2017), au fost selectate toate cele, care, în viziunea autorului, sunt însoțite de toponime semnificative. Informația completă referitoare la acestea din urmă este prezentată în Anexa 1, coloana 3. Atrag atenția că, în scopul prezentării unui tablou mai clar, în coloana menționată au fost incluse doar toponimele pertinente pentru studiul dat.

În esență, toate toponimele selectate se împart în două grupuri mari.

Primul grup include toponimele care semnifică întărituri naturale, locurile greu accesibile, redate prin denumiri românești: *Chisc/Pisc, Corhan/Gorgan/Movilă*<sup>71</sup>; *Cap de Deal/Coada Dealului; Măgură, Dâmb; Stâncă; Culme; Pod; Ruptură* ș. a. sau de origine slavă veche, inclusiv ucrainene: *Ostrov, Zamca, Scala, Gora, Holm, Rif, Ščovb, Gorb, Grjada, Tovdry, Klin* ș. a.

Al doilea grup este alcătuit din toponimele care indică locuri cu fortificații artificiale. De exemplu toponimele de origine maghiară - *Vára*, românească - *Cetate/Cetățuie, La Șanfuri* și, mai ales, toponimele de origine slavă veche: *Horodiște/Gorodișce, Zamoc/Zamčišce, Misto/Mističko* ș. a.

În total, autorul a reușit să selecteze 244 de monumente cu asemenea toponime, care acoperă toate perioadele culturii respective de pe întreg arealul. Datele repartizate pe perioade sunt indicate în tabelul 2, coloana 5.

Conform acestui tabel, se observă că numărul așezărilor cu toponime semnificative este aproape proporțional cu cel al așezărilor fortificate sau posibil fortificate, menționate mai devreme. Acest lucru reiese și din datele numerice (tabelul 2) și din compararea diagramelor repartizării lor cantitative (diagr. 4-6). Se cuvine menționat că aceste caracteristici se întâlnesc destul de frecvent, corelându-se reciproc (diagrama 7). De exemplu (tab. 2, coloana 5), pentru perioada Precucuteni-Tripolie A din cele cinci așezări cu toponime semnificative, patru sunt fortificate sau cu posibile întărituri; pentru Cucuteni A-Tripolie B1 - din 90 așezări cu toponime - 47 sunt fortificate sau posibil fortificate; pentru Cucuteni AB-Tripolie B2 - respectiv, din 27 de așezări cu toponime semnificative - 9 sunt întărite și pentru perioada Cucuteni B-Tripolie C1 la 56 de așezări cu toponime revin 26 de așezări cu fortificații, iar pentru perioada finală - din 66 de așezări cu toponime - 42 sunt fortificate sau posibil fortificate.

Coincidența-corelarea acestor izvoare, autonome în esență, și distribuirea lor proporțională în timp de la o perioadă la alta a culturii respective, impun două concluzii importante:

1. Toponimele, independent de izvoarele arheologice, reflectă aceleași procese reale, ca și caracteristicile examinate mai sus - așezări fortificate sau posibil fortificate<sup>72</sup>.

2. Toate tendințele și manifestările, caracteristice așezărilor fortificate sau cu posibile fortificații, se reflectă



în aceeași măsură și în toponime; ele ilustrează aceleași evenimente, același proces istorico-cultural.

Un lucru semnificativ îl reprezintă și faptul că ambele concluzii (separat sau luate împreună) sunt confirmate. Astfel, atât din examinarea repartizării geografice a toponimelor semnificative, cât și din compararea cu specificul stațiunilor amintite puțin mai devreme, se poate observa corelarea distribuirii în spațiu a așezărilor fortificate.

Hărțile 11-15 indică monumentele ce poartă toponime cu sensul de întărituri naturale sau artificiale. Să comparăm aceste hărți și să le suprapunem cu hărțile corespunzătoare localizării așezărilor fortificate (hărțile 6-10). Se observă o asemănare totală, o coincidență exactă între acestea. Ca și așezările fortificate, să zicem, din perioada Cucuteni A-Tripolie B1 (harta 7), toponimele, care indică locurile întărite natural sau artificial (harta 12), sunt concentrate în regiunea dintre Carpați și Prut, în timp ce ele lipsesc în partea estică sau nord-estică a arealului. O imagine asemănătoare o avem și în cazul perioadelor Cucuteni AB-Tripolie B2 (compară hărțile 8 și 13) și Cucuteni B-Tripolie C1 (compară hărțile 9 și 14). O situație cu totul diferită se observă în legătură cu repartizarea așezărilor fortificate în perioada finală a culturii (harta 10). Dar aceasta din urmă este întru totul concordantă cu repartizarea toponimelor din această perioadă, localizate, pe de o parte, în bazinele râurilor Prut și Nistru, iar pe de alta, pe teritoriul Volyniei (harta 15).

Plecând de la cele menționate mai sus, avem tot temeiul să însumăm indicii numerici, care se referă la cele trei caracteristici (așezări fortificate, doar posibil fortificate, plus așezările cu toponime semnificative, cu excepția celor care coincid). Totalitatea acestora va reflecta, propriu-zis, starea de apărare civilă a comunităților Precucuteni-Cucuteni-Tripolie în diferite perioade de dezvoltare. Toate aceste date sunt indicate în tabelul 2, coloana 7. Un simplu calcul aritmetic (numărul total din fiecare perioadă - tabelul 1, împărțit la numărul așezărilor întărite sau posibil întărite), poate scoate la iveală, într-un anumit fel, capacitatea totală de apărare a acestor comunități în cadrul fiecărei perioade (tabelul 2, coloana 8). Această capacitate se prezintă astfel: pentru perioada Precucuteni-Tripolie A - o așezare fortificată revine la fiecare 22 de monumente; pentru perioada Cucuteni A-Tripolie B1 - o așezare fortificată la fiecare șase monumente (5, 9); pentru Cucuteni AB-Tripolie B2 - o așezare fortificată la fiecare 10 monumente (9, 64); pentru

Cucuteni B-Tripolie C1 - o așezare fortificată la fiecare 8 (8,04) și pentru perioada finală - o așezare fortificată la fiecare 3 (3, 1).

Se cuvine remarcat că aceste calcule sunt prezentate fără a se lua în considerare unele posibile rectificări, ca în cazul așezărilor cu mai multe straturi culturale, despre care s-a vorbit deja. Dacă asemenea rectificări ar fi fost efectuate, atunci asemenea deosebiri ar fi fost mult mai evidente și s-ar fi reflectat "în favoarea" perioadei Cucuteni A-Tripolie B1 și împotriva sau "în defavoarea" perioadei Precucuteni-Tripolie A, Cucuteni AB-Tripolie B2 sau Cucuteni B-Tripolie C1.

Rezultatele totale, referitoare la numărul așezărilor fortificate (cu înregistrarea fiecărei caracteristici aparte), în ordinea lor cronologică, de la o perioadă la alta, sunt indicate în diagrama 7, iar repartizarea lor în spațiu este reprezentată pe hărțile 16-20.

Revenind la întrebarea de la începutul paragrafului dacă purtătorii acestei culturi au suportat în perioada Cucuteni A-Tripolie B1 anumite invazii sau atacuri militare, răspunsul nu poate fi decât afirmativ. Existența acestora este probată de creșterea bruscă și de răspândirea peste tot în această perioadă (vezi tabelul 2) a numărului de așezări cu fortificații naturale sau artificiale, așa încât se ajunge ca o așezare din șase să fie fortificată.

Aceste invazii sau atacuri au afectat în primul rând și într-un mod deosebit zona dintre Carpați și Prut, adică epicentrul dezvoltării istorice a acestei culturi (harta 17). Tocmai aceste atacuri au provocat strămutarea, reamplasarea unei părți din populație spre nord și nord-est, zone mai puțin vulnerabile. Acest fapt se sesizează în schimbarea densității așezărilor în etapa de tranziție de la perioada Cucuteni A-Tripolie B1 (harta 2) la perioada Cucuteni AB-Tripolie B2 (harta 3).

În perioada Cucuteni AB-Tripolie B2 este atestată o micșorare a numărului de monumente (diagr. 1-3) și, totodată, o scădere bruscă a numărului de așezări cu fortificații (diagrama 7). O asemenea corelație nu poate fi explicată decât prin încetarea situației de pericol militar și începutul unei perioade relativ pașnice (o așezare fortificată la fiecare 10 monumente).

Această stare de lucruri este ilustrată și de datele referitoare la perioada Cucuteni B-Tripolie C1 (diagr. 1-4) când, pe lângă o creștere nesemnificativă a așezărilor cu fortificații, are loc o largire bruscă a arealului culturii și crește densitatea monumentelor, iar raportul dintre așezările fortificate și nefortificate rămâne în scădere (o așezare din 8).

Din nou, situația se agravează în etapele finale ale culturii și, în plus, același fenomen are loc și în bazinele superioare ale râurilor Prut-Nistru și pe teritoriul Volyniei (hartă 20), când fiecare al treilea monument reprezintă o fortificație întărită natural și/ sau artificial.

Așadar, a fost supusă sau nu societatea tripoliană unor invazii sau atacuri militare, în perioada Cucuteni A-Tripolie B1? Pentru mine, având în vedere cele două categorii de izvoare - toponimele și datele arheologice despre așezările fortificate ale acestei culturi -, răspunsul nu poate fi decât unul, adică afirmativ, și în acest caz opinia M. Gimbutas referitoare la această problemă este justă.

Vom lua în discuție încă o categorie de izvoare ce țin de domeniul militar, respectiv mijloacele de război.

### Mijloacele de război

Atât M. Gimbutas cât și alți specialiști au considerat unele arme ca fiind o dovadă a invaziei militare în arealul civilizațiilor de agricultori din zona carpato-dunăreană, specifice zonelor de stepă, cum ar fi vârfurile de săgeți triunghiulare, lamele alungite de cuțite din silex, topoarele aproape triunghiulare, cu baza îngustată și rotunjită ș. a. O atenție deosebită li s-au acordat acestor categorii de obiecte în lucrarea lui J. Lichardus și M. Lichardus-Itten, care au întocmit pentru unele și o hartă a răspândirii lor în arealul culturii Gumelnița-Karanovo VI-Varna și, parțial, pentru cultura Cucuteni-Tripolie<sup>73</sup>.

Ne vom referi și noi la unele din ele și vom examina "comportarea" lor în cadrul culturii Precucuteni-Cucuteni-Tripolie. Este vorba de vârfurile de săgeți. În acest caz nu ne interesează referințele tipologice. Important este să urmărim tendința generală a dezvoltării acestora ca o posibilă principală armă de luptă, fapt ce trebuie încă dovedit.

Piesele au fost selectate din stațiunile mai bine cercetate și de referință, în rest, însă, a fost o selecție liberă, cu o condiție - materialele în discuție trebuie să reprezinte toate perioadele și toate subdiviziunile teritoriale.

Datele complete, referitoare la vârfurile de săgeți, sunt prezentate în Anexa 1, coloana 5, unde la numărător este indicat numărul vârfurilor de săgeți, iar la numitor - numărul total al pieselor de silex din situl respectiv, dacă asemenea informații există. Din păcate, cu excepția perioadei timpurii (Precucuteni-Tripolie A), ultimul parametru este reprezentat insuficient, motiv pentru care

nu vom efectua o analiză suplimentară a acestora. Însă, pentru o comparare vizuală mai convingătoare, vom prezenta aceste date în speranța că poate vor fi utile cuiva.

În cazul în care numărul vârfurilor de săgeți este indicat în expresii relative (izolate, câteva, foarte multe, mai mult de o sută ș. a.), asemenea date sunt reprezentate, convențional, în numere absolute, date în paranteze. Dacă în publicații sunt menționate stațiuni arheologice cu mai multe straturi și numărul de vârfuri nu este indicat fiecare strat aparte, atunci acesta este împărțit în mod egal pentru fiecare din straturi.

Și încă două precizări. Pentru siturile din perioada timpurie a culturii Precucuteni-Tripolie A sunt cunoscute microlite în formă aproape romboidală, identificate și interpretate ca vârfuri de săgeți de V. I. Marchevici<sup>74</sup>. Datele (incomplete) referitoare la acestea sunt incluse în Anexa 4, coloana 5, fiind însoțite de abrevierea "m", dar în calculele următoare nu vor fi luate în considerare, datorită faptului că determinarea funcționalității acestora are un caracter interpretativ; pe noi ne interesează însă doar piesele cu forme exacte, indiscutabile.

În al doilea rând, în această selecție nu au fost incluse piese din necropolele din perioada târzie a culturii Tripolie, care, desori, conțin și vârfuri de săgeți (Usatovo, Sofievka, Černin ș. a.). Aceasta se explică prin faptul că necropolele se întâlnesc doar în perioada târzie a culturii și o comparare directă a acestora cu cele din așezări ar fi incorectă sau ar necesita unele rectificări suplimentare.

Datele complete despre numărul de săgeți, grupate pe situri și perioade, sunt indicate în tabelul 3.

Consider că aceste cifre și calculele respective sunt destul de semnificative. În perioada Precucuteni-Tripolie A lipsesc, practic, în totalitate vârfurile de săgeți. Fiecărui sit menționat îi revin în medie câte 1,36 săgeți (tabelul 3, coloana 4). Dar această selecție include practic toate siturile investigate prin săpături în care au fost depistate sute (Alexandrovka I, Grebenjukov Jar, Okopy, Putinești I, Târgu Frumos, Traian-Dealul Viei), iar în unele cazuri - de la o mie până la patru mii piese de silex (Lenkovcy, Luca Vrubleveckaja, Florești I, Bernašovka) (Anexa 1).

Perioada Cucuteni A-Tripolie B1 se caracterizează print-o creștere bruscă a numărului de săgeți, respectiv, în medie, câte 10,85 de săgeți pentru fiecare sit sau cca. 60% din numărul total selectat (tabelul 3, col. 4, 5).

Perioada Cucuteni AB-Tripolie B2 prezintă o micșorare relativă a numărului vârfurilor de săgeți,

respectiv 7,17 piese pentru fiecare sit sau 21,65% din toate cele selectate (tabelul 3, col. 4, 5).

Pentru perioada Cucuteni B-Tripolie C1 și perioada Horodiștea-Foltești-Tripolie C2 se constată o scădere treptată a numărului vârfurilor de săgeți (tabelul 3, col. 4, 5).

Pentru o mai mare claritate, repartizarea vârfurilor de săgeți pe perioade este prezentată în diagrama 8. Să comparăm această diagramă cu diagramele 1-7, care reprezintă distribuția caracteristicilor examinate mai devreme și vom observa aceeași tendință pentru primele trei perioade: pentru perioada Precucuteni-Tripolie A - aceste caracteristici sunt slab evidențiate, în perioada Cucuteni A-Tripolie B1 acestea cresc brusc, după care urmează o scădere a lor relativă în perioada următoare - Cucuteni AB-Tripolie B1.

Unitatea acestor tendințe dovedește existența unei corelații între aceste caracteristici. Iar dacă ne referim la scopul inițial, atunci și vârfurile de săgeți, ca și celelalte caracteristici menționate mai sus, definesc respectiva cultură, în special, în perioada Cucuteni A-Tripolie B1, drept o cultură cu o societate profund "militarizată". Totodată, această situație nu este caracteristică nici pentru perioada precedentă (Precucuteni), nici pentru perioada următoare (Cucuteni AB) a acestei culturi.

Evidente deosebite pot fi sesizate, dacă comparăm diagrama (8) distribuției numerice a vârfurilor de săgeți cu diagramele 4-7, care prezintă distribuția altor caracteristici în perioada târzie a culturii. Mi-aș permite aici două observații. În primul rând, să nu uităm că pe noi, în acest caz, ne interesează primele trei perioade. Astfel, autorul ar putea să refuze orice explicații. Și ar fi pe deplin îndreptățit.

Dar, avem de-a face, în esență, cu o problemă principială, căci o dată cu creșterea bruscă a numărului de așezări cu fortificații în decursul perioadei târzii (diagr. 4-7), se observă, în același timp, o scădere a numărului de săgeți (diagrama 8). Nu reprezintă oare aceasta o contradicție metodică? Cred că nu, dacă avem în vedere anumite circumstanțe importante.

Perioada Cucuteni A-Tripolie B1 reprezintă una din etapele timpurii ale epocii eneoliticului. Perioada Horodiștea-Foltești-Tripolie C2 este perioada timpurie a epocii bronzului. Așadar, este vorba de comunități din două epoci istorice diferite, care se deosebesc nu numai prin anumite tipuri de unelte, ci și prin mijloace (arme) și tactici specifice de luptă.

Elementele de bază ale așezărilor fortificate ca mijloace de apărare au un caracter general-istoric. Odată apărute în epoca eneoliticului, ele își continuă existența, fără a suferi schimbări esențiale, până în vremuri nu prea îndepărtate. Fără îndoială, grosimea sau înălțimea valurilor sau palisadelor de apărare era diferită, deosebite erau tehnicile și tehnologiile de înălțare ale acestora, precum deosebită era și amenajarea lor interioară. Dar, de-a lungul întregii istorii, au rămas neschimbate elementele lor de bază, respectiv: locuri întărite natural (înalte, înconjurate de pante abrupte sau ape, construite în șerpuire ș. a.); șanțul adânc sau valul de pământ, care despărțea locul protejat de cel deschis, accesibil; întăriturile de lemn sau piatră, diverse îngrădituri și obstacole pe anumite părți sau chiar pe întreaga întindere a locului protejat.

O altă situație se constată în privința mijloacelor de luptă, care erau într-o permanentă perfecționare, pe măsura creșterii întregului complex de producție a uneltelor și armamentului. În cazul dat - perioada Horodiștea-Foltești-Tripolie C2 -, putem vorbi despre un întreg sortiment de noi arme, care au apărut într-un număr destul de mare în perioada târzie a culturii în discuție. Mă refer, fără îndoială, la topoarele de luptă din corn de cerb cu suprafața lustruită minușios și cu imitarea muchiei turnate în tipar, la pumnalele de os, descoperite cu zecile în fiecare așezare întărită (în timp ce vârfurile de săgeți de silex se întâlnesc doar în cazuri izolate)<sup>75</sup>. Mai pot fi menționate și pumnalele de metal (aramă sau bronz cu arsenic), care se răspândesc destul de mult în perioada târzie, descoperite în monumentele de tipul Sofievka sau Usatovo.

Sunt absolut convins că toate acestea se leagă, în mod inevitabil, și de modificarea (în comparație cu perioada Cucuteni A-Tripolie B1) regulilor și tacticii de război. Dar despre ele nu se știe nimic, și cine ar cuteza să se ocupe în mod serios cu cercetarea acestei teme? Dar se pare că ne-am abătut de la tema de bază.

Să ne referim acum la repartizarea în spațiu a aceluiași vârfuri de săgeți. Pe hărțile 21-25 sunt indicate toate așezările cu vârfuri de săgeți selectate de autor. Pentru a pune în evidență mai bine localizarea lor, indicii numerici sunt marcați cu semne de diferite dimensiuni.

Nu consider atât de necesară comentarea pe larg a acestor hărți, deoarece ele confirmă aceleași legături, ca și în cazul așezărilor cu fortificații (hărțile 6-10) sau ca în cazul toponimelor (hărțile 11-15).

Pentru perioada Precucuteni-Tripolie A sunt caracteristice descoperiri izolate de vârfuri de săgeți,

risipite pe întreg arealul (hartă 21). O posibilă interpretare? Vârfurile de săgeți reprezintă doar arme de vânătoare în timp de pace.

Perioada Cucuteni A-Tripolie B1 se prezintă printr-un număr extrem de mare de asemenea piese, concentrate în toată periferia estică a arealului (direcționată spre zona de stepă!) și, mai ales în zona dintre Carpați și Prut (hartă 22), adică în zona de maximă concentrare a așezărilor cu fortificații (hartă 17). Și, atunci, care poate fi concluzia? Stare de război, pericol dinspre zona de stepă; vârfurile de săgeți reprezintă una din principalele mijloace de luptă.

Perioada Cucuteni AB, B-Tripolie B2, C1 se remarcă printr-un număr relativ scăzut de puncte arheologice, ce au un număr mic de vârfuri de săgeți, răspândite uniform pe întreg arealul (hărțile 23, 24). Așadar este vorba de o situație pașnică, iar vârfurile de săgeți sunt arme de vânătoare.

Pentru perioada finală (hartă 25) sunt atestate locuri rare cu puține exemplare, și acestea doar în zonele cu așezări fortificate (hartă 20). Caracteristicile menționate presupun existența stării de război, iar vârfurile de săgeți reprezintă unul din mijloacele de luptă.

Atragem atenția asupra faptului că hărțile menționate mai sus reprezintă un număr foarte mic de piese selectate, care doar punctează tendința. Această tendință ar fi mult mai evidentă și convingătoare, dacă am majora numărul de situri și de vârfuri de săgeți (condițiile statisticii).

În acest paragraf am examinat, în special pentru perioada Cucuteni A-Tripolie B1, vârfurile de săgeți în calitatea lor de armă sau mijloc de luptă. Dar, este oare pe deplin justificată o asemenea constatare, dat fiind faptul că multe din ele sunt interpretate de obicei drept arme de vânătoare? De aceeași părere este și G. F. Korobkova, unul dintre principalii specialiști în domeniul metodelor ce țin de determinările funcționale<sup>76</sup>. Această situație poate fi verificată?

Conform unei logici elementare, e de așteptat ca în cazul în care vârfurile de săgeți ar fi fost folosite prioritar sau exclusiv în calitate de armă de vânătoare, atunci devierile lor numerice ar fi trebuit să se reflecte și asupra numărului resturilor paleofaunei sălbatice - obiectul vânătorii. Din fericire, există suficiente determinări ale paleofaunei acestei culturi.

Datele numerice (în raport procentual) referitoare la paleofaună, obținute pentru așezările culturii Precucuteni-

Cucuteni-Tripolie, sunt prezentate în Anexa 1, coloana 6, cu descifrarile respective (coloana 7). Am respectat, și în acest caz, reprezentarea la maximum a tuturor perioadelor acestei culturi pe întreg arealul acesteia. Datele totale despre numărul de monumente incluse și datele medii statistice ale paleofaunei sălbatice, pentru fiecare perioadă în parte, sunt prezentate în tabelul 3, col. 6-7.

Să comparăm aceste date (tabelul 3, coloana 7)<sup>77</sup> cu numărul vârfurilor de săgeți (tabelul 3, coloana 5). Pentru a concepe mai clar aceste comparații, ele sunt prezentate și grafic în diagrama 9. Conform acesteia, reprezentarea numerică a vârfurilor de săgeți și paleofaunei sălbatice indică două tendințe contradictorii. Acest fenomen se evidențiază în special la nivelul primelor trei perioade, când creșterea bruscă a numărului vârfurilor de săgeți în etapa de tranziție de la perioada Precucuteni-Tripolie A la perioada Cucuteni A-Tripolie B1 este însoțită de o scădere evidentă a numărului de oase de animale sălbatice. Aceste diferențe se observă foarte bine și în etapa de trecere de la perioada Cucuteni A-Tripolie B1 la perioada Cucuteni AB-Tripolie B2, când scăderea treptată a numărului de oase de animale sălbatice coincide cu scăderea bruscă a numărului de vârfuri de săgeți.

Compararea acestor doi indicatori conduce la o singură concluzie: majorarea bruscă a numărului vârfurilor de săgeți în perioada Cucuteni A-Tripolie B1 nu are nici o tangență cu schimbările activității gospodărești ale purtătorilor acestei culturi. Poate fi admisă o singură explicație alternativă: vârfurile de săgeți, cel puțin pentru perioada menționată, au fost folosite drept arme.

Funcționalitatea acestor piese și utilizarea lor pe larg ca arme este dovedită printr-un exemplu din chiar acea îndepărtată epocă. Este vorba de săpăturile efectuate de N. V. Ryndina pe o porțiune dintr-o așezare din perioada Tripolie B1 de lângă satul Druță din R. Moldova, unde au fost descoperite resturile a trei locuințe și 100 de vârfuri de săgeți. Datorită unei documentări exacte și a unui plan al acestora, s-a constatat că, cu excepția unor cazuri aparte, toate vârfurile de săgeți erau plasate în perimetrul locuințelor, de-a lungul pereților<sup>78</sup>. Și acest demers, pe care-l prezentăm, cu anumite prescurtări, vorbește de la sine (fig. 2).

\*\*\*

Așadar, am examinat patru categorii de izvoare, relativ independente-așezările fortificate, toponimele, vârfurile de săgeți și datele cercetărilor arheozoologice.

Conform analizei în timp și spațiu a fiecăreia din aceste categorii, alături separat, cât și luate împreună, s-a stabilit că, într-adevăr, în perioada Cucuteni A-Tripolie B1 această cultură și purtătorii ei au suferit anumite cataclisme care au determinat, în primul rând, o criză temporară în etapa următoare (perioada Cucuteni AB-Tripolie B2). În al doilea rând, s-a constatat că aceste cataclisme au fost provocate de circumstanțe legate direct de o invazie din exterior. Și, în al treilea rând, urmările acestor invazii distrugătoare sunt sesizabile mai ales în zonele de periferie din sud (cursurile inferioare ale râurilor Siret și Prut - hărțile 2, 3; 7,8; 12, 13; 17,18) sau din sud-est ale acestei culturi. În fine, s-a constatat că aceste date, luate în parte sau împreună, confirmă ideea M. Gimbutas despre dezastrele care au afectat atunci această cultură.

O asemenea analiză poate fi continuată și în cazul multor altor categorii de unelte și arme (inclusiv de metal); și în cazul simbolisticii armelor de luptă (modelele de lut ale topoarelor de luptă); și în legătură cu ritul funerar - așa-numitele înmormântări de cult; și referitor la plastica antropomorfă, în special cea masculină, sau la simbolică masculină - phallos; și în cazul pieselor de podoabă (pandantive din scoici Unio, pandantive de os cu orificii - așa-numitele psalii<sup>79</sup> ș. a.). Cu alte cuvinte, este vorba, practic, de toate categoriile principale de izvoare arheologice, care reflectă aspectul material, spiritual și social al culturii Precucuteni-Cucuteni-Tripolie.

Așadar, dacă am insista asupra analizei aprofundate a acestor categorii, s-ar evidenția aceleași tendințe, aceleași legități ca și în cazul categoriilor examinate mai sus. Cataclismele și urmările invaziei militare au fost de asemenea proporții încât ele au influențat incontestabil această cultură în totalitatea ei, reflectându-se în toate categoriile arheologice caracteristice ei. Dacă, totuși, exemplele demonstrate de autor nu sunt destul de convingătoare, nu-mi rămâne decât să propun doritorilor să verifice concluziile mele, să analizeze suplimentar categoriile arheologice enumerate mai sus. Ar fi de dorit ca aceste verificări să se efectueze în baza unei proceduri cât de cât stricte, și nu în mod arbitrar, declarativ și nefondat.

### **"Cartea de vizită" a oaspetelui nepoftit**

Aș vrea să cred că în capitolele precedente am reușit să aduc argumente în favoarea ideii că, într-adevăr, în perioada Cucuteni A-Tripolie B1, cultura Precucuteni-Cucuteni-Tripolie a suferit unele cataclisme (analiza

dinamicii evoluției culturii), ca urmare a unor invazii din exterior (analiza așezărilor fortificate, a toponimelor și vârfurilor de săgeți), care, posibil, vin din direcția zonelor de stepă (toate categoriile). A venit acum timpul să precizăm, totuși, cine au fost purtătorii acestui pericol din exterior, inițiatorii războiului?

Mi-aș permite aici unele raționamente despre anumite circumstanțe, care sunt, după mine, indiscutabile. Dar să fim cât mai laconici, cu o singură remarcă.

Din păcate, atât timpul, cât și volumul acestei lucrări, nu-mi permit o analiză și o argumentare mai desfășurate. De aceea sunt obligat să apelez la stilul narativ. Însă cu o singură deosebire. Totalitatea afirmațiilor de mai jos este rezultatul unor cercetări analitice cu o durată de mai mulți ani centrate asupra diverselor categorii de materiale. Ca urmare, aceste afirmații sunt ulterioare procesului de analiză și nu viceversa.

Printre categoriile esențiale de obiecte, care, în viziunea autorului, constituie o adevărată "carte de vizită" a acestor oaspeți nepoștiți, aș enumera următoarele:

1. Armele, în general, ca o categorie aparte, cu toate componentele ei, care fiind specifice și prioritare în zonele de stepă și silvostepă ale Europei de Est încă din etapa timpurie a eneoliticului (comunitatea Marjupol-Hvalynsk); au fost introduse, în majoritatea lor tipologică, în arealul culturii Cucuteni A-Tripolie B1 din momentul invaziei triburilor de stepă, fiind parțial preluate de triburile de agricultori în scopul autoapărării. Vom menționa doar câteva: vârfurile de săgeți de formă triunghiulară alungită cu baza dreaptă; măciucile-buzdugane de piatră cruciforme de tipul Marjupol (harta 26, 4), dar sunt posibile și alte forme; darde-sulițe scurte cu vârfurile de os și lame de silex de tipul Derievka sau Giurgiulești ș. a.

2. Sceptrele (stilizate sau realiste), care, cu toate că numeric predomină în arealul triburilor de agricultori, inclusiv a celor din perioada Cucuteni A-Tripolie B1 (fig.3, harta 26, 1-3), provin, fără îndoială, din zona de stepă, întrucât ele simbolizează calul, în special calul înhămat. Insist asupra acestei precizări, deoarece în vederea argumentării existenței calului înșeuat, există argumente suficiente, fără a mai cerceta din nou "botul" calului din Derievka, care a stârnit atâtea discuții inutile.

3. Ceramica degresată cu scoici, apare în mediul agricultorilor în perioada Cucuteni A-Tripolie B1, fiind în creștere în următoarele etape. Proveniența acestei specii de ceramică rămâne discutabilă. Ar putea fi vorba de așezările de tip Srednij Stog II sau de grupul Skeljansk

(după Ju. Ja. Rassamakin), dar, în mod indiscutabil, ea își are originea în Europa de Est, zonele de stepă sau silvostepă.

4. Mormintele cu schelete în poziție întinsă, care apar "pe neașteptate" în perioada Cucuteni A-Tripolie B1 (Scânteia și nu numai), documentate apoi și în fazele ulterioare (Traian, Nezvisko, necropola Čapaevka), conform datelor antropologice, sunt comparabile cu materialele est-europene ale purtătorilor culturilor Dnepro-Donck sau Marjupol.

5. Statuetele masculine și reprezentările de phalloi, care apar la sfârșitul perioadei timpurii a culturii și se răspândesc pe larg în perioada Cucuteni A-Tripolie B1, și în perioadele următoare, simbolizează rolul bărbatului în societate sau relațiile patriarhale, caracteristice, la început, comunităților de păstori de stepă.

6. Piese de podoabă, specifice, din scoici Unio de tipul Marjupol, Decea Mureșului, nu trebuie confundate cu cele caracteristice culturilor eneolitice sau bronzului timpuriu din Ungaria sau Polonia.

7. Pe viitor, această listă, va putea fi completată și cu anumite categorii ce țin de mijloacele de transport pe roți (Puricani ș. a.), despre care nu se menționează nimic în recentul articol dedicat acestei probleme<sup>80</sup>.

Sunt de părere, insist asupra faptului că, chiar dacă am exclude ultimul punct, toate aceste categorii de materiale reprezintă dovezi incontestabile în favoarea faptului că purtătorii acestei invazii militare au fost comunitățile de păstori din zona de stepă a Europei de Est. Sursele acumulate sunt suficiente. Rămâne doar să formulăm corect întrebarea, și ele ne vor răspunde. Și, până la urmă, vom vedea că, de fapt, M. Gimbutas a avut dreptate.

## ANEXA 1

## Date generale referitoare la așezările culturii Precucuteni-Cucuteni-Tripolie

Nr.	Monumente Așezări	Toponime (semnificative)	Fortificații	Vârfuri de săgeți	Oase animale sălbaticie în %	Bibliografie
1	2	3	4	5	6	7
<b>PRECUCUTENI - TRIPOLIE A</b>						
1.	Alexandrovka I	-	-	0/601		AIM (1970-71) 1973, 52
2.	Aleksandrovka	-	-	2/		SA, 1, 1978, 15
3.	Bagrinești VII	-	-	0/114		AIM (1986) 1992, 45
4.	Bădeni*	Mov.Gradiște	?			Precucuteni, 154
5.	Bernașovka	-	-	0/ 4452	59,2	Hozjajstvennye kompleksy, 260
6.	Bernovo-Luka	-	-	3/752	59,3	Rannij etap, 60
7.	Coșernița I	-	-	2m/319	15,0	AIM (1986) 1992, 28
8.	Costișa*	Cetățuia	?			Precucuteni, 157
9.	Florești I	-	-	2+3m/ 2450	47,9	Hozjajstvennye kompleksy, 260
10.	Golercani	-	-	1/	58,1	MIA, 84, 1961, 75
11.	Grenovka	-	-	1/		Arch.Pam, IV, 1952, 89
12.	Grebeniuk. Jar	-	-	1m/568		Novye Issledovanija, 91
13.	Korman'	-	-	-	56,8	Arheologija-Kiev, 4, 1998, 140
14.	Lenkovcy	-	-	1/1550	48,3	Rannij etap, 60
15.	L.Vrublevckaja	-	-	2/2038	53,4	Rannij etap, 60
16.	Okopy	-	-	0/800	38,1	Pervobytnaja Arch, 99
17.	Pererâta*	Zamca				AKM 2, 1973, nr.22
18.	Piatra Șoim.Calu*	Horodiște	?			Precucuteni, 156
19.	Poduri*		?			MCA. XIV, 1980, 86
20.	Putinești I	-	-	0/ 730	49,8	AIM (1970-71) 1973, 58
21.	Rogojeni I	-	-	6m/	45,6	AIM (1972) 1974, 26
22.	Ruseștii Noi*	-	-	(2)/	38,8	KSLA AN SSSR 123, 1970, 56
23.	Sabatinovka II	-	-	1/590	48,8	ArchPam, 4, 1952, 89
24.	Solonceni I	-	-	4/	46,6	MIA 84, 1961, 61
25.	Tg. Frumos	-	-	10/603		ArhMold, 17, 1994, 157
26.	Târpești*	-	+	1/	13,8	Precucuteni, 47
27.	Traian DV	-	+	0/244	29,4	Unelte și arme, 168
28.	Văleni*	Cetățuia	?	0/		Precucuteni, 47
<b>TOTAL -28</b>			<b>5</b>	<b>+2</b>	<b>30/ 22</b>	<b>%-16/44,3</b>
			<b>?-5</b>	<b>așezări</b>		

## CUCUTENI A - TRIPOLIE B1

1	2	3	4	5	6	7
29	Aldești	-	+			Așezările Cucuteni, nr. 7
30	Ariușd*		+	2/		ArhMold, XVI, 1993, 33, nr. 2, 2
31	Alexăndreni IV	-	-	(3)		AKM, 2, 1973, nr.227
32	Badragii Noi II.	-	+			Pozdnetripol'skie plemena, 72
33	Badragii Vechi IX	Ostrov	+			AKM, 2, 1973, 59
34	Băcești	Chisc				Așezările Cucuteni, nr.41
35	Băcești	Pisc. Corhan				Așezările Cucuteni, N44
36	Bădeni	Dl. Gradiștei				Așezările Cucuteni, N 49
37	Bălteni D. Cir.	-	?	7/		ActaMM, 9-11, 1987-89, 226
38	Bălții Noi I.	-	-	(5)		AKM 2, 1973, N 237
39	Berezovsk. GES	-		51/381	50,6	MASP 7, 1971, 187
40	Berlincy*	Scala Mot				MemAntiq XXI, 1997, IV.3
41	Bicaz	-	-	2/		MCA 8, 1959, 53
42	Bixad	Cetatea Șea	+			ArhMold, XVI, 1993, N 2.3
43	Bîrlălești	Cetățuia				Așezările Cucuteni, N 97
44	Bîrlălești, Sturza	-	+	13/		Statornicie, XXVIII, 9
45	Blaga	La Cetate				Așezările Cucuteni, nr.108
46	Bod	Gorgan				Așezările Cucuteni, nr. 117
47	Bodești*	Cetățuia	+	(9/)		Frumușica
48	Bojura	-	+			Așezările Cucuteni, nr.35
49	Bonfești		?	1		Dacia 3-4, 1927-1932, 95
50	Borlești*	Capul Deal.	?			Așezările Cucuteni, nr.134
51	Borlești*	Cetățuia				Așezările Cucuteni, N 136
52	Boroșneul Mic	Cetatea B.	+			ArhMold, XVI, 1993, N 2.4
53	Boureni*	Măgura C.				Așezările Cucuteni, nr. 152
54	Brad*	Cetățuia				Așezările Cucuteni, nr. 155
55	Brînzani IV *	-	?			MemAntiq, XXI, 1997, 4, 3
56	Briceni I	L.Gora	?			AKM 2, 1973, nr. 2
57	Buhalnița*	Cetățuia	?			Așezările Cucuteni, nr.176
58	Buhăceni	Holm				Așezările Cucuteni, nr.177
59	Butești I	Rif	+			Pozdnetripol'skie plemena, 70
60	Cernat*	Dimbul B.	+			ArhMold, XVI, 1993, nr.2, 5
61	Cetățuia	Cetățuia				Așezările Cucuteni, nr.212
62	Conțești	Cetățuia	?			Așezările Cucuteni, nr.249
63	Costești	-	?	1/		Dacia, 7-8, 1937-1940, 73
64	Costișa*	Cetățuia	?			Așezările Cucuteni, nr.266
65	Cuconeștii Vechi	-	+			Pozdnetripol'skie plemena, 72
66	Cucuteni B.*	Cetățuia	+		23,0	Așezările Cucuteni, nr.303
67	Cucuteni B.*	Dimbul M.	+	14/		BibMemAntiq, 2, 1996, 305
68	Darabani*	Zamčesco				MemAntiq, XXI, 1997, B, II, 3
69	Doamna	-	+			Așezările Cucuteni, nr.340
70	Doboseni*	Coadă Deal	?			Așezările Cucuteni, nr.343
71	Domănești-Sat	Cetățuia				Așezările Cucuteni, nr.353
72	Dragușeni*	Ostrov	+	15/65		Drăgușeni, 17
73	Druță I	-	?	100/652		Pervyj Seminar, 1990, 108
74	Duruitoarea I	-	?	(45)		MIAEM, 265
75	Erbiceni	-	+			Așezările Cucuteni, nr.398
76	-"- In Curgan	Curgan	+			Așezările Cucuteni, N 399



1	2	3	4	5	6	7
77	Fedcleșeni	-	-			SCIV, 5, 1954, 542
78	Feldioara*	DI. Cetății				Așezările Cucuteni, nr. 416
79	Fitionești*	Cetățuia				Așezările Cucuteni, nr.417
80	Frumoasa	Cetățuia T.				Așezările Cucuteni, nr.429
81	Fundu Herței*	La Reduță	?			Așezările Cucuteni, nr.432
82	Gavrilovcy	Stynka				MemAntiq, XXI, 1997, H, VIII, 5
83	Ghelăești, Ned.*	Coadă Pisc.				Așezările Cucuteni, nr.440
84	Gh.Gheorghiu Dej*	La Cetățuie				Așezările Cucuteni, nr.441
85	Gîrbești	Cetățuia				Așezările Cucuteni, nr.469
86	Gorodnica*	Gorodišče	?			Materiali Doslidž., 2, 1954, 49
87	Hăbășești*	Holm	+	17/400		Hăbășești, 1954
88	Horodca I	Cetățuia.	?			AKM, 2, 1973, nr.310
89	Iași	Cetățuia				Așezările Cucuteni, nr. 554
90	Igești	-	-	3/30	-	Statornicie, 76
91	Ilișeni	La Holm				Așezările Cucuteni, nr.572
92	Izvoare II*	-	-	3/		Izvoare, 223
93	Jora de Sus	-	-	3/104		Le paléolithique, 20
94	Kaplevka I	Lysyj Gorb	?			MemAntiq XXI. 1997 B. II.4
95	Komariv-Strivka	-	?	1		MIA 84. 1961.23
96	-"- Panskoe Kr.	-	+			AO (1974)1975.327
97	Krasnostavka	-	-	2/25		Hozjajstvennye komplekсы 265
98	Leț*	DI. Cetății	?			Așezările Cucuteni N 589
99	Malnaș	Culme N.	+			ArhMold XVI.1993 N 3.1
100	Mastacăn	Măgura				Așezările Cucuteni, nr 628
101	Măgurele	M.Măgurei				AKM 2. 1973 N 125
102	Mănăstioara*	Cetățuia				Așezările Cucuteni N 637
103	Mărgineni*	Cetățuia	+			MCA. 13. 1979. 79
104	Mereșovca*	Cetățuie	+	(2/)		AIM (1979-80) 1983.102
105	Mircești	Dealul Marc	?			Așezările Cucuteni N 659
106	Mirmoe	-	-	1/		Drevnosti 21
107	Mitoc*	La Chisc				Așezările Cucuteni, N663
108	Obârșeni	Cetățuia	+			Așezările Cucuteni, N 715
109	-"-, Stuhărie	-	-	(30/)		Statornicie 270
110	Olteni	Cetatea F.	+			ArhMold XVI. 1993, N 2.7.2
111	Olteni	D. Cetății	+			ArhMold XVI. 1993, N 2.7.1
112	Olteni	-	+			ArhMold XVI. 1993, N 2.7.3
113	Onuprievka	-	-	1/		Polevoj Seminar 121
114	Parincea	Gătul G.	+			Așezările Cucuteni N 746
115	Pâncești	La Cetățuie				Așezările Cucuteni, N 758
116	Păuleni-Ciuc	DI. Cetății	+			Așezările Cucuteni, N 759
117	Peșora*	-				ASGE I. 1959. 166
118	Perchiu*	Măgura	?			Așezările Cucuteni N 760
119	Pererita*	Zamca				MemAntiq XXI. 1997. IV. 20.1
120	Perkovcy	Motuz	?			-"-,B.III.15
121	Piatra Șoim. CaJu*	Horodiștea	+	2/		Dacia 7-8. 1937-1940. 15.47
122	Pircovaci	Cetățuia				Așezările Cucuteni N 774
123	Pocreaca*	Cetățuia	+			-"-, N 783
124	Poduri*	-	?			-"-, N 794
125	Poiana cu Cetate	La Cetate	+			-"-, N 800
126	Poienești	Măgura	?			-"-, N 806

1	2	3	4	5	6	7
127	Polivanov Jar*		+	47/583		MIA 84. 1961. 105
128	Prăjești	Pe Tapșan				Așezările Cucuteni N 822
129	Preușești*	Cetățuia	+			-"-, N 823
130	-"-, Dl. Stouiești	-	-	3/		Suceava 8. 1981.173
131	Putinești II*	-	-	(3)/		Sorokin V.Raport,1990;
1997.63						
132	Putinești III	-	-			-"-
133	Rafaila*	La Șanțuri	?			Rafaila 4
134	Rădășeni*	Cetățuia	+			Așezările Cucuteni N 846
135	Răucești*	Munteni	?			-"-, N 857
136	Rediu Aldeni	Holmul M.				-"-, nr. 881
137	Ruginoasa	-	?	(5)/55		Dacia, 3-4, 1927-1932, 56
138	Ruseni*	La Stânci				Așezările Cucuteni, nr.898
139	Ruseștii Noi*	-	-	(1)/	31,8	KSIA, AN, SSSR, 123, 1970,
140						
140	Sabatinovka I*	-	-	(3)/	30,8	ArchPam, 4, 1952, 83
141	Sadovșni*		?			Așezările Cucuteni, nr. 902
142	Satu Nou	ș. Cetății				-"-, nr.905
143	Scînteia	-	-	8/289	10,4	ArhMold, XVIII, 1995, 115
144	Schineni	La Cetățuie				Așezările Cucuteni, nr.914
145	Sf. Gheorghe	Cetatea C.	+	1/		ArhMold XVI, 1993, nr.2, 1
146	Slobozia*	Cetățuia				Așezările Cucuteni, nr.944
147	Sohorod	Sub Cetățuie				-"-, nr.958
148	Sofia III	-	+			MemAntiq, XXI, 1997, XVI, 19,
I						
149	Stauceni	Holm				Așezările Cucuteni, nr. 971
150	Suceava	Cetăț./Zamca				-"-, nr. 985
151	Sulița	Dl. Chiscului	?			-"-, nr.987
152	Șkarivka	-			35,7	Arheologija-Kiev, 4, 1998, 140
153	Șerbești	-		1/		ArhMold, VI, 1969, 222
154	Tg. Berești	-	-	8/		Danubius, XVI, 1996, 85
155	Țirpești*	-	+	1/		Precucuteni, 47
156	Toflca	Cetățuie				Așezările Cucuteni, nr.1036
157	Topile	-	+			-"-, nr.1040
158	Trușești*	Țugueta	+	15/205	49,3	Unelte și arme, 185
159	Țigănești*	Cetățuia	?	2/		ArhMold, VI, 1969, 256;
						Carpica 25, 1994, 9
160	Țiperdei I	-	-	(10)/		AKM, 2, 1973, 116
161	Urchești	-	?			Așezările Cucuteni, nr.1086
162	Vasil'evka	-		(3)/		Pervobytnaja Arch, 1989, 101
163	Văleni*	Cetățuia	?			Așezările Cucuteni, 1985,
nr.1106						
164	Vila Jaruskaja	Șciiovb				MemAntiq, XXI, 1997, X.XII,
43						
165	Verncești*	Cetățuia	?			Așezările Cucuteni, nr.1116
166	Vîlcele	M. Cetății				-"-, nr.1121
167	Zarubincy	-	-	1/44		Hozjaistvennye komplekсы, 264
168	Zăpodia	La Movilă	-	-		Așezările Cucuteni, nr.1148
<b>TOTAL-140</b>		<b>90</b>	<b>+40</b>	<b>445/ 41</b>	<b>7/33,</b>	
			<b>?-32</b>	<b>așezări</b>	<b>1-%</b>	

1	2	3	4	5	6	7
<b>CUCUTENI AB - TRIPOLIE B 2</b>						
169	Alexandrovcă II	-	-	1		AKM 2. 1973. N 183
170	Alexandru cel Bun	-	-	1		AKM 2. 1973.84
171	Andriivka	-	-	-	26,7	Arheologija-Kiev 4.1998.140
172	Babino	-	?	10/105		ArchPam VI,1956.145
173	Borlești*	Dl. Cetățuia				Așezările Cucuteni N 136
174	Brad*	Cetățuia				-"-, N 155
175	Câmpeni	La Holm				-"-, N 234
176	Crivești	Holm				-"-, N 295
177	Cucuteni*	Cetățuia	+		11,6	-"-, N 303
178	Drăgușeni Ocoale	-	-	1/		"Hierasus", 1, 1974, 161
179	Drăgușeni*	Ostrov	+			Drăgușeni, 17
180	Drăgușeni	Movila S.	?	1/		-"-, 106
181	Echimăuți I.	La Cetățuia	?			AKM, 2, 1973, nr.252
182	Garbuzin	-	-	-	47,0	Arheologija-Kiev, 23, 1970, 125
183	Gh.Gheorghiu-Dej*	La Cetățuia				Așezările Cucuteni, 1985, nr. 441
184	Gorodișce I	Gorodișce				Kul'tura Pobuz'zja, nr.11
185	Gorodnica /n. D.	Gorodnica				Plemena, nr. 45
186	Gorodnica n. Z.	Gorodnica				-"-, nr.46
187	Grivița	Dl. Piscului				Așezările Cucuteni, nr.477
188	Gura Cainari			5/ 165		Orudija truda, 43
189	Hănești	La Movilița				Așezările Cucuteni, nr.499
190	Iablona I	-	-	52/1445	31,6	Le paléolithique, 401
191	Iablona XIII	-	-	2/		AIM, (1973) 1977, 46
192	Iablona XV	-	-	9/ 123		Orudija truda, 1991, 92
193	Kliščev	-	-	19/185	20,0	Poselenie, 139
194	Kolomișcina II	-	-	0/	16,0	MIA, 10, 1949, 55
195	Komarov-Krin.I	-	?	1/		ArchPam, IV, 1952, 190
196	Lisičnici*	Gorb	?	-		AO, (1974) 1975, 319
197	Mărgineni*	Cetățuia				Așezările Cucuteni, nr. 639
198	Miropol'e	-	-	3/141	37,5	Hozjaistvennye komplekсы, 271
199	Măndrești	-	+			Așezările Cucuteni, nr.669
200	Movileni	Movila C.				-"-, nr. 682
201	Nănești*	Gorgan				-"-, nr. 696
202	Nemirov	Gorodișce				Kul'tura Pobuz'zja, nr. 39
203	Piatra Șoimului*	Horodiștea	+			Așezările Cucuteni, nr.768
204	Nezvisko*	-		5/		MIA, 102, 1962, 53
205	Pocreaca*	Cetățuia	+			Așezările Cucuteni, nr.783
206	Poduri*	-	?			-"-, nr. 794
207	Polivanov Jar*	-	+	5/129		MIA 84, 1961, 105
208	Preușești*	Cetățuia				Așezările Cucuteni, nr.823
209	Racovăț	-	-	4/ 329		Hozjaistvennye komplekсы, 272
210	Rafaila*	La Șanțuri	?			Rafaila 1934, 4
211	Slobodzia*	Cetățuia				Așezările Cucuteni, nr.944
212	Solonceni II*	-	?	7/	41,8	ZOAO, 1(34), 231
213	Susleni I	-	-	1/		AIM (1977-78), 1982, 190
214	Șipca II	-	-	1/		AKM, 2, 1973, 123
215	Șkarivka	-	-	-	35,7	Arheologija-Kiev 4, 1998, 140
216	Șcerbanivka	B. Gora				Obščestvo, nr. 3
217	Tirpești*	-	+			Așezările Cucuteni, nr. 1028

1	2	3	4	5	6	7
218	Traian D. F.	-	+	27/520	41,5	Unelte și ane, 188
219	Țigănești*	Cetățuia	?	1/		ArhMold, VI, 1969, 256
220	Veselyj Kut	-	-	6/346		Hozjajstvennye komplekxy, 270
221	Višenki I	-	?			Kul'tura Pobužja, fig.1, nr.15
222	-"-, II	-	?			-"-
223	Vladimirovka	-	-	3/	18,3	MIA, 10, 1949, 102
224	Zahoreni*	Pe Holm				Așezările Cucuteni, nr.1145
<b>TOTAL- 56</b>		<b>27</b>	<b>+~8</b> <b>?-11</b>	<b>165/ 23</b> <b>așezări</b>	<b>11/</b> <b>29,8</b>	

## CUCUTENI B - TRIPOLIE C 1

225	Bezradiči St.	-	-	0/	52,9	Arheologija-Kiev, 4, 1998, 141
226	Bodaki	Gora Buc.		0/103		ZOAO 2(35) 1967, 175
227	Bodești-Frumuș.*	Cetățuie	+			Așezările Cucuteni, nr.121
228	Borlești*	Capul Deal	?			-"-, nr.134
229	Boureni*	Măgura C.				-"-, nr.152
230	Brătuleni	DI. Holm				-"-, nr.164
231	Brânzeni IV*	-	?	4/	27,0	Pozdnetripol'skie plemena, 14
232	Brânzeni VIII	-			18,7	Orudija truda, 1991, 121
233	Budeni	-	-	2/		Succava, 5, 1978, 142
234	Čapacvka	-	-	3/85	83,0	Plemena Podneprov'ja, 64
235	Čečel'nik	-	-	1/		Polevoj Seminar, 200
236	Čečerkozivka	-	-	-	13,3	Arheologija-Kiev, 4, 1998, 141
237	Cernat*	Dâmbul B.	+			ArhMold, XVI, 1993, nr.2.5
238	Cârniceeni	Pe Holm				Așezările Cucuteni, nr. 241
239	Corjeuți I	Stânca G.	?			AKM, 2, 1973, N 16
240	Cremenciug III		?			-"-, nr.163
241	Cubani I	Stânca	?			-"-, nr.84
242	Cucuteni B.*	Cetățuia	+		22,5	Așezările Cucuteni, nr.303
243	Doboseni*	Coadă Deal	?			-"-, nr.343
244	Drăgușeni	Cetățuie	?	2/		Dacia, 3-4, 1927-1932, 115
245	Erbiceni	Pe Pisc				Așezările Cucuteni, nr.397
246	Florești V	-	-	2/30		AIM (1986) 1992, 58
247	Garbuzin	-	-	0/40	47,0	Hozjajstvennye komplekxy, 274
248	Ghelăești,Ned.*	Coadă Pisc.		8/	14,2	Faza Cucuteni B, 63
249	Gh. Gheorghiu-Dej *	La Cetățuie				Așezările Cucuteni, nr.441
250	Gorodišče 2	Gorodišče				Kul'tura Pobužja, nr.12
251	Gorodnica*	Gorodišče	?			Materiali Doslidž., 2, 1954, 49
252	Hănești	La Moviliță				Așezările Cucuteni, nr. 499
253	Hlipceni	La Movilă				-"-, nr.522
254	Kirilovka	-	-	1/		Spravočnik, fig.3
255	Kolomiščina I	-	-	3/	11,8	MIA, 10, 1949, 145
256	Kunisovcy	-	-	-	26,7	Arheologija-Kiev, 4, 1998, 141
257	Kurilivka	-	?	1/144		Kul'tura Pobužja, nr.5
258	Leț*	DI. Cetății	?			Așezările Cucuteni, nr. 589
259	Lisogirca	L. Gora	?			Kul'tura Pobužja, nr. 6
260	Majdaneckoe	-	-	3/		Arheologija-Kiev, 60, 1987, 62
261	Mărgineni*	Cetățuia		4/		Faza Cucuteni B, 1999, 63
262	Mereșovca *	Cetățuie	+	-	42,3	AIM, (1979-80) 1983, 102
263	Mihoveni	-	?			Așezările Cucuteni, nr. 647

1	2	3	4	5	6	7
264	Miorcani*	Zamea	?			Așezările Cucuteni, nr. 656
265	Mitoc*	La Chisc				"-", nr. 663
266	Muncelu	Cetățuia	+			"-", nr. 689
267	Nănești*	Gorgan				"-", nr. 696
268	Negrești	Cetățuia	?			"-", nr. 699
269	"- Ilișeni	Măgura II.				"-", nr.700
270	Nemiriv	-	-		37,5	Kul'tura Pobužja, 169
271	Nezvisko	Červon. Gor.	?			Arheologija-Kiev, 2, 1997, 25
272	Perchiu*	Măgura	?			Așezările Cucuteni, nr. 760
273	Piatra Șoimului*	Horodiștea	+			"-", nr. 768
274	"-	Pe Gorgan				"-", nr. 769
275	Poduri*	-	?			"-", nr. 794
276	Pogleț	La Cetățuie				"-", nr. 795
277	Preușești*	Cetățuia				"-", nr. 823
278	Prohozești, tel.	-	?			"-", nr. 829
279	Rădășeni*	Cetățuia	+			"-",nr. 846
280	Războeni	Cetățuia				"-", nr. 866
281	Ruseni*	La Stânci				"-,nr. 898
282	Sărata Monteoru*	Cetățuia	+			"-", nr. 910
283	Siret	Horod/Zamc				"-", nr. 932
284	Slobozia	La Podiac	+			"-", nr. 943
285	Solca	Stânca				"-", nr. 973
286	"-	Stânca D-i.				"-", nr. 974
287	Sosny		?	0/17	16,7	Kul'tura Pobužja, 169
288	Soroca-Iaz	-	?	0/83		Hozjajstvennye komplekсы, 273
289	Stina	-	-	-	36,8	Arheologija-Kiev 4, 1998, 141
290	Străoane	Cetățuia				Așezările Cucuteni, nr. 977
291	Suceava*	C. Șanțuri				"-", nr. 983
292	Suchostav	-	-	-	12,5	Arheologija-Kiev, 4, 1998, 141
293	Sușkivka	-	-	-	15,0	"-
294	Șury I	-	-	1/18		AIM (1984)1989, 50
295	Tal'janki	-	-	-	3,1	Arheologija-Kiev 4, 1998, 141
296	Târgu Ocna	Podci	?	23(+70)		ArhMold II-III, 1964, 22
297	Târpești*	-	+			Așezările Cucuteni, nr.1028
298	Torkiv	-	?			Kul'tura Pobužja, nr. 62
299	Trinca	La Șanțuri	+			Levițki O., Cercetări, 1999
300	Trușești*	Țugueta	+			Așezările Cucuteni, nr. 1046
301	Țibucani	Cetățuia B.				"-", nr. 1064
302	Țigănești*	Cetățuia				"-", nr. 1073
303	Valca Șoșii	-	?			"-", nr.1097
304	Varvaruca VIII.	-	-	-/		Pozdnetripol'skie plemena 22
305	Varvaruca XV			-/		"-", 26
306	Văleni*	Cetățuia	?	-/		Faza Cucuteni B, 63
307	Vermești*	Cetățuia	?			Așezările Cucuteni, nr. 1116
308	"-	Piscul C.				"-", nr. 1118
309	"- Mostacan		?			"-", nr. 1119
310	Voroșilovka	Misto		15/568	43,3	Kul'tura Pobužja
311	Zahoreni*	Pe Holm				Așezările Cucuteni, nr. 1145
312	Zăpodia	La Movilă				"-", nr. 1148
<b>TOTAL-88</b>		<b>56</b>	<b>+12</b>	<b>73/ 23</b>	<b>18/</b>	
			<b>? -26</b>	<b>așezări</b>	<b>29,1%</b>	

1	2	3	4	5	6	7
<b>HORODIȘTE-FOLTEȘTI - TRIPOLIE C 2</b>						
313	Belilovka*	Skala	?			ZOAO, I (34), 1960, 306
314	Bil'če-Zlote*	Peșcer. Vert.	+			"- 302
315	Bobrik	-	?			"-
316	Brânzeni III	-	+	9/ 942	25,3	Pozdnetripol'skie plemena, 34
317	Brânzeni VI	Stânca	?	-		Pamjatniki, nr. 17b
318	Bogdanovka	Gard				"-, nr. 195
319	Bystrik	Gora				"-, nr. 276
320	Cărăcușeni Vechi III*	Rif	?			"-, nr. 8a
321	Chetroșica.		?			"-, nr. 22
322	Corjeuți.	Stânca G.				"-, nr. 10
323	Costești IV	Stânca C.	+	(5+)/	47,5	Pozdnetripol'skie plemena 42
324	Cremenciug I*	Casca	+			AKM, 2, 1973, nr. 160
325	Cristinești.	Dl. Muchios				Pamjatniki, nr. 31a
326	Cucuteni B.*	Cetățuia	+			"-, nr. 37
327	Cubani	Stânca	?	-		MIAEM, 81
328	Cviklovcy	Grjada	?	2/		Arheologija-Kiev, 23, 1970, 133
329	Darabany II	Gorb				Pamjatniki, nr. 89b
330	Dereviči*	Zamčisko	+			ZOAO I (34), 1960, 304
331	"-	Gorb	?			"-
332	Duruitoarea V. II		?			Pamjatniki, nr. 25
333	Erbiceni	Pe Pisc				"-, nr. 39a
334	Evminka I	-	-	2/	51,1	Plemena Podneprov'ja. 106
335	Foltești	Ruptură	+	1/	42,9	Dacia 18.1974.19
336	Golyșev*	Zamčișce	+			AO (1973) 1974. 326
337	Goșcea*	Gorodișce	+			KSIIIMK 72.1958. 84
338	Golod'ki	-	?			ZOAO I (34) 1960. 302
339	Gorodișcevska	Gorodișcev.				Pamjatniki N 285
340	Gorodiștea II*	Gorodiște	+			AKM 2. 1973. N 251
341	Gorodsk II*	Červ. Gora	+	3/53	37,5	Tripil'ska kultura 339. 383
342	"- III	Gorodișce				Pamjatniki N 263b
343	Gusjatin	Fond. Gora				"-, N 87
344	Hăbășești*	Holm	+			"-, N 38
345	Hordinești I	-	-	1/		AKM 2. 1973. 63
346	Hordinești II	Stânca Goală	+	-		AIM (1970-71) 1973.90
347	Horodiște*	Horodiște	+			Pamjatniki N 30
348	Jagnjatin	Zamčișce	+	1/.		ZOAO I (34) 1960. 302
349	Kalens'ke	Mostva				"-
350	Karabčievo	-	?			"-
351	Kazaroviči I	-	+			Plemena Podneprov'ja, 111
352	Kitaj-Gorod	Gorod				Pamjatniki, nr. 95
353	Kolodjažnoc*	Ivas. Gora	?			ZOAO, I (34), 1960, 304
354	Korobčev	Zamčișce	+			Pamjatniki, nr. 287
355	Košilivcy*	Tovdry	?			ZOAO I (34), 1960, 306
356	Lisičniki*	Zamčișce				AIU, (1968) 1969, 132
357	Listvin*	Gostr. Gorb	?	(3/)		AO, (1975)1976, 376
358	Lomačincy	Plita	+			Pamjatniki, nr. 104
359	Lopatnic*	Ostrov	?			"-, N 14
360	Lozy*	Gorodișce	+			Arheologija-Kiev 11. 1973.55

1	2	3	4	5	6	7
361	Lozy*	Zimno				Pamjatniki N 231b
362	Majaki	-	+	2/	11,6	Plemena Pričernomor'ja 22
363	M. Dorogostaj*	-		1/825		Polevoj Seminar 208
364	Mereșovca*	Cetățuie	+	(2/)		AIM (1981) 1985.58
365	Miropol' Novyi*	Gorodișce	+			Pamjatniki N 245
366	Miropol' Staryj	Gorodișce				-"-, nr. 244
367	Mitoc*	La Stâncă	?			-"-, nr. 32
368	Nizgurcy Velik.	Treugol'nik				-"-, nr. 278
369	Novo-Čartoryja	Gorbovica	?			ArchPam, 6, 1956, 130
370	Oževo	-	?			Pamjatniki, nr. 105
371	Pavoloči	-	+	2/	41,4	ArchPam, 4, 1952, 96
372	Pečora*	Zamčișce	?	(2/)		ASGE, 1, 1959, 196
373	Pererâta*	Zamca				Pamjatniki, nr. 11
374	Pidgorcy II	-	-	0/	18,8	Arheologija-Kiev, 4, 1998, 141
375	Pidgorcy I	-	-	0/	42,4	-"-, 141
376	Polivanov Jar*	-	+			Pamjatniki, nr. 102
377	Privitov	-	?			ZOAO, I (34) 1960, 304
378	Rajki	Krug. Gora				Pamjatniki N 272
379	Rudni	Gorodișce	?			ZOAO, I (34), 1960, 302
380	Sandraki*	Pagubok	+	4/93	52,6	ArchPam, 6, 1956, 118
381	Slobodișce	Durči. Gora	?			ZOAO, I (34), 1960, 302
382	-"-	Skala	?			-"-
383	Sokol	Sșeovb	?			Pamjatniki, nr. 91
384	Solonceni II*	-	?			KSIA AN SSSR, 105, 1965, 98
385	Solonceni III	-	?			AKM 2, 1973, nr. 272
386	Stina	Stina				Pamjatniki, nr. 115
387	Stoicani*	Cetățuie	+			-"-, nr. 49
388	Syrec	-	-	0/	20,8	Arheologija-Kiev, 4, 1998, 141
389	Švejkovka	-	?			ZOAO, I (34), 1960, 304
390	Trojanov	Orech. Gora	?		37,0	-"-, 302
391	Usatovo B. K.	-	-	9/341	8,9	Plemena Pričernomor'ja, 115
392	Ușica Staraja*	Gorodișce	?			Pamjatniki, nr. 100
393	Văratie III	Holm				-"-, nr. 24b
394	Vertiujeni IV	-	?			-"-, nr. 121
395	Volcineț	Klin				-"-, nr. 109
396	Voloșskove	Gorby	?			-"-, nr. 106b
397	Vorvulicy*	Gora				AIU, (1968) 1969, 132
398	Žvance	Sșeovb	+		55,9	KSIA AN SSSR, 123, 1970, 84
399	-"-	Lys. Gora	+		41,5	Polevoj Seminar, 136
400	Žitomir	Sok. Gora				Pamjatniki, nr. 266
401	Žornov*	Zamčisko	+	-		-"-, nr. 215
<b>TOTAL- 89</b>		<b>66</b>	<b>+28</b>	<b>49/ 19</b>	<b>%15/</b>	
			<b>? -31</b>	<b>așezări</b>	<b>35,7</b>	

\* situri cu mai multe așezări

## ABREVIERI LA ANEXA 1

- ActaMM - Acta Moldaviae Meridionalis, Anuarul Muzeului "Ștefan cel Mare", Vaslui.
- AIM - Arheologičeskie issledovanija v Moldavii, Kišinev.
- AJU - Arheologičeskie issledovanija na Ukraine, Kiev.
- AKM - Arheologičeskaja karta MSSR, Kišinev.
- Antiquity - A quaterly Review of Archaeology, Cambridge.
- AO - Arheologičeskie otkrytija, Moskva.
- Arheologija-Kiev - Arheologija, Institut Arheologii, Kiev.
- ArchPam - Archeologični pam'jatki URSR, Kiev.
- ArhMold - Arheologia Moldovei. Institutul de Arheologie, Iași.
- ASGE - Arheologičeskij sbornik gosudarstvennogo Ermitaža, Leningrad.
- Așezări Cucuteni - D. Monah/Șt. Cucuș, *Așezările culturii Cucuteni din România*, Iași, 1985.
- BiblMemAntiq - Bibliotheca Memoriae Antiquitatis, Piatra Neamț.
- Carpica - Carpica. Muzeul de Istorie și Artă "Iulian Antonescu", Bacău.
- Dacia - Dacia. Recherches et découvertes archéologiques, Bucarest.
- Danubius - Danubius. Muzeul de Istorie, Galați.
- Drăgușeni - A. Crășmaru, *Drăgușeni. Contribuții la o monografie arheologică*, Botoșani, 1987.
- Drevnosti - Drevnosti Severo-Zapadnogo Pričernomor'ja, Kiev, 1981.
- Faza Cucuteni B - Șt. Cucuș, *Faza Cucuteni B în zona subcarpatică a Moldovei*, Piatra Neamț, 1999.
- Frumușica - C. Mătasă, *Frumușica*, București, 1946.
- Hăbășești - *Hăbășești, Monografie arheologică*, București, 1954.
- Hierasus - Hierasus. Muzeul de Istorie, Botoșani.
- Hozjaistvennye komplekxy - G. F. Korobkova, *Hozjaistvennye komplekxy rannih zemledel'českokotovodčeskikh obščestv Juga SSSR*, Leningrad, 1987.
- JIES - Journal of Indo-European Studies, Hattlesburg, Miss.
- KSIA AN SSSR - Kratkie soobščeniija Instituta Arheologii Akademii nauk SSSR, Moskva.
- KSIIMK - Kratkie soobščeniija Instituta istorii material'noj kul'tury Akademii nauk SSSR, Moskva.
- Kul'tura Pobužžja - S. O. Gusev, *Tripol's'ka kul'tura Sredn'ogo Pobužžja rubežu IV-III tys. do n. e.*, Vinnicja, 1995;
- Le paléolithique - *Le paléolithique et le néolithique de la Roumanie en contexte européen*, Iași, 1991.
- MASP - Materialy i issledovanija po arheologii Severnogo Pričernomor'ja, Kiev-Odessa.
- Materiali Doslidž. - Materialy i doslidženija po arheologii URSR, Kiev.
- MCA - Materiale și cercetări arheologice, București.
- MemAntiq - Memoria Antiquitatis. Acta Musei Petrodavensis, Piatra Neamț.
- MIA - Materialy i issledovanija po arheologii SSSR, Moskva.
- MIAEM - Materialy po arheologii i etnografii MSSR, Kišinev, 1964.
- Novye issledovanija - Novye issledovanija po arheologii Severnogo Pričernomor'ja, Kiev, 1987.
- Obščestvo - A. G. Kolesnikov, *Tripol'skoe obščestvo Srednego Podneprov'ja. Opyt social'nyh rekonstrukcij v arheologii*, Kiev, 1993.
- Orudija truda - V. Ja. Sorokin, *Orudija truda i hozjajstvo srednego Tripol'ja Dnestrovsko-Prutskogo mezdureč'ja*, Kišinev, 1991.
- Pamjatniki Podneprov'ja - V. A. Kruc, *Pozdnetripol'skie pamjatniki Srednego Podneprov'ja*, Kiev, 1977.
- Pervobytnaja Arc - Pervobytnaja arheologija, Kiev, 1989.
- Plemena - N. M. Vinogradova, *Plemena Dnestrovsko-Prutskogo mezdureč'ja v period rascveta tripol'skoj kul'tury*, Kišinev, 1983.
- Plemena Pričernomor'ja - V. G. Zbenovič, *Pozdnetripol'skie plemena Severnogo Pričernomor'ja*, Kiev, 1974.



- Polevoj Seminar - 1-yj polevoj seminar. Rannezemledel'českie poselenija-giganty tripol'skoj kul'tury na Ukraine, Tal'janki-Veselyj Kut-Majdaneckoe, 1990.
- Poselenie - I. I. Zaec/S. N. Ryžov, *Poselenie tripol'skoj kul'tury Kliščev na lužnom Buge*, Kiev, 1992.
- Pozdnetripol'skie plemena - V. I. Markevič, *Pozdnetripol'skie plemena Severnoj Moldavii*, Kișinev, 1981.
- Precucuteni - S. Marinescu-Bîlcu, *Cultura Precucuteni pe teritoriul României*, București.
- Rafaila - C. Cihodaru, *Stațiunea eneolitică de la Rafaila, Vaslui*, 1934.
- Rannij etap - V. G. Zbenovič, *Rannij etap tripol'skoj kul'tury na teritorii Ukrainy*, Kiev, 1989.
- SA - Sovetskaja Arheologija, Moskva.
- SCIV - Studii și cercetări de istorie veche, București.
- Spravočnik - A. V. Gudkova/ S. B. Ohotnikov/L.V. Subbotin/I. T. Černjakov, *Arheologičeskie pamjatniki Odesskoj oblasti (Spravočnik)*, Odessa, 1991.
- Statornicie - G. Coman, *Statornicie, continuitate. Repertoriul arheologic al județului Vaslui*, București, 1980.
- Suceava - Suceava, Anuarul Muzeului Bucovinei, Suceava.
- Thracia - Thracia III, Serdicae.
- Tripil's'ka kul'tura - Tripil's'ka kul'tura, T. 1, Kiïv, 1940.
- Unelte și arme - A. Păunescu, *Evoluția uneltelor și armelor de piatră cioplită descoperite pe teritoriul României*, București, 1970.
- ZfA - Zeitschrift für Archäologie, 28.
- ZOAO - ZOAO, Odesa.

**Tabel 1. Repartizarea numerică a așezărilor pe perioade**

Perioade	Nr. așezărilor	%	Durata perioadei în secole cf. cronologiei Burdo/Videjko	Media aritmetică a așezărilor pe secole cf. cronolog. Burdo/Videjko	Durata perioadei în secole cf. cronologiei Mantu 1998	Media aritmetică a așezărilor pe secole cf. cronolog. Mantu
Precucuteni-Tripolie A	176	8,72	5	35,2	4,5	A39,11
Cucuteni A-Tripolie B1	679	33,66	2	339,5	5,5	123,45
Cucuteni AB-Tripolie B2	357	17,69	2(+1)	178,5(119)	3	119
Cucuteni B-Tripolie C1	547	27,11	4(+1)	136,75(109,4)	3,5	156,28
Horodiștea Foltești-Tripolie C2	258	12,79	4,5	57,33	3,5	73,71
<b>TOTAL</b>	<b>2017</b>	<b>100%</b>				

**Tabel 2. Repartizarea numerică a așezărilor fortificate, posibil întărite și a toponimelor pe perioade**

Perioade	Stațiuni întărite dintre cele selectate - %	Posibil întărite dintre cele selectate - %	Total	Toponime ce coincid cu stațiuni întărite	Toponime care nu coincid	Total	În raport cu nr. de stațiuni
Precucuteni- Tripolie A	2/2,2%	5/4,8%	7	5/4	1	8	1: 22
Cucuteni A- Tripolie B1	40/44,9%	32/30,5%	72	90/47	43	115	1: 5,9
Cucuteni AB-Tripolie B2	8/8,9%	11/10,5%	19	27/9	18	37	1: 9,64
Cucuteni B-Tripolie C1	12/13,3%	26/24,7%	38	56/26	30	68	1: 8,04
Horodiștea Foltești-Tripolie C2	28/31,1%	31/29,5%	59	66/42	24	83	1: 3,1
<b>TOTAL</b>	<b>90/100%</b>	<b>105/100%</b>	<b>195</b>	<b>244/128</b>	<b>116</b>	<b>311</b>	

**Tabel 3. Repartizarea numerică a vârfurilor de săgeți și a oaselor de animale sălbatice pe perioade**

Perioade	Numărul de așezări	Nr. de vârfuri de săgeți	Nr.de vârfuri de săgeți pt. o așezare	% - dintre cele selectate	Animale sălbatice. Nr de așezări	Media statistică pentru așezare - %
Precucuteni- Tripolie A	22	30	1,36	3,93%	16	44,3%
Cucuteni A- Tripolie B1	41	445	10,85	58,4%	7	33,1%
Cucuteni AB-Tripolie B2	23	165	7,17	21,65%	11	29,8%
Cucuteni B-Tripolie C1	23	73	3,17	9,58%	18	29,12%
Horodiștea Foltești-Tripolie C2	19	49	2,57	6,43%	15	35,7%
<b>TOTAL</b>	<b>128</b>	<b>762</b>		<b>100%</b>	<b>67</b>	

## NOTE

1. M. Gimbutas, *The Prehistory of Eastern Europe*, BASPR, 20, Peabody Museum, Harvard University, 1956; eadem, *Notes on the Chronology and Expansion of the Pit-grave Culture*, în: L'Europe à la fin de l'âge de la pierre, Actes du Symposium consacré aux problèmes du Néolithique européen, Prague-Liblice-Brno, 5-12 octobre 1959, Praha, 1961, 193-200.
2. Eadem, *Old Europe c. 7000-3500 B.C., The Earliest European Civilisation Before the Infiltration of the Indo-European Peoples*, JIES, 1:1, 1973, 1-20; eadem, *The Beginning of the Bronze Age in Europa and the Indo-Europeans: 3500-2500 B.C.*, JIES, 1:2, 1973, 163-214; eadem, *The First Wave of Eurasian Steppe Pastoralists into Copper Age Europe*, JIES, 5:4, 1977, 277-338; eadem, *The Three Waves of the Kurgan People into Old Europe, 4500-2500 B.C.*, Archives suisses d'anthropologie générale, 43:2, 1979, 113-137.
3. Eadem, *Das Ende Alteuropas. Der Einfälle von Steppennomaden aus Südrußland und die Indogermanisierung Mitteleuropas*, Archaeolinqua Alapitvany, Budapest, 1994, 13-135.
4. *Ibidem*, 21 și urm.
5. M. Gimbutas, *Old Europe...*; eadem, *Das Ende Alteuropas...*, 49 și urm.
6. Eadem, *The Beginning...*
7. Eadem, *Das Ende Alteuropas...*, 89 și urm.
8. N. M. Šmaglij/I. T. Černjakov, *Kurgany stepnoj časti meždureč'ja Dunaja i Dnestra (1964-1966 gg.)*, MASP, 6, 1970, 5-129.
9. V. A. Dergacev, *Moldavija i sosednie territorii v epohy bronzy*, Kišinev, 1986.
10. Din păcate, în ce privește teritoriul României, problema referitoare la cultura tumulare n-a fost oglindită în nici o lucrare monografică. Parțial, ca a fost reflectată într-un articol, depășit deja, al lui V. Zirra, *Kul'tura pogrebenij s ochroj v Zakarpatskih oblastjah RNR, MIAI-Z SSSR i RNR*, Kišinev, 1960, 97-127. Dintre lucrările recente de caracter regional poate fi menționată lucrarea lui H. Ciugudean, *Epoca timpurie a bronzului în centrul și sud-vestul Transilvaniei*, Bibliotheca Thracologica, XIII, București, 1996.
11. I. Panajotov, *Jamnata kultura v Bălgarskite zemi*, Razkopki i proučevannja, XXI, Sofija, 1989.
12. N. Kalicz, *Die Frühbronzezeit in Nordostungarn*, ArchHung, 45, Budapest, 1968; I. Escealy, *The People of the Pit-Grave Kurgans in Eastern Hungary*, Budapest, 1979.
13. B. Brukner/B. Jovanović/N. Tasić, *Praistorija Vojvodine*, Novi Sad, 1974, 175 și urm.
14. A. L. Nečitajlo, *Svjazi naselenija stepnoj Ukrainy i Severnogo Kavkaza v epohu bronzy*, Kiev, 1991.
15. M. Gimbutas, *The Beginning...*
16. E. N. Černyh, *Ob osnovnyh etapah drevnejšej metallurgii medi na territorii Bălgarii (IV-načalo i tys. do n. e.)*, Thracia, III, Serdicac, 1974, 384 și urm.
17. N. Ja. Merpert, *O svjazjah Severnogo Pričernomor'ja i Balkan v rannem bronzovom veke*, KSLA AN SSSR, 105, 1965, 10-20; idem, *Drevnejšie skotovody Volžsko-Ural'skogo meždureč'ja*, Moskva, 1974; idem, *Rannie skotovody Vostočnoj Evropy i sud'by drevnejših civilizacij*, Studia Praehistorica, 3, Sofija 1980, 65-90; idem, *Eneolit juga SSSR i Evrazijskie stepi*, Eneolit SSSR, Moskva, 1982, 322-331; idem, *Etnokul'turnye izmenenija na Balkanah na rubeže eneolita i rannego bronzovogo veka*, în: Etnogenez narodov Balkan i Severnogo Pričernomor'ja: lingvistika, istorija, arheologija, Moskva, 1984, 244-264.
18. V. M. Danilenko/M. M. Šmaglij, *Pro odin povorotnij moment v istorii eneolitičnogo naselenija pivdennoj Evropy*, Arheologija-Kiev, 6, 1972, 3-20; V. N. Danilenko, *Eneolit Ukrainy*, Kiev, 1974, 85 și urm.
19. D. Ja. Telegin, *Stepnoe Podneprov'e i Nižnee Podunav'e v neolite-eneolite*, în: Kamennyj vek na territorii Ukrainy, Kiev, 1990, 10 și urm.; idem, *Osnovni periodi istoričnogo razvitku naselenija territorii Ukrainy u V-peršij polovini IV tys. do n. e.*, Arheologija-Kiev, 1, 1993, 17 și urm.
20. T. G. Movša, *Problemy svjazej Tripolja-Cucuteni s plemenami kul'tur stepnogo areala*, Studia Praehistorica, 5-6, Sofija, 1981, 71; idem, *Vzaimovidnosini stepovih i zemlerobs'kih kul'tur v epohu eneolitu-ranniobronzovogo viku*, Arheologija-Kiev, 3, 1993, 39 și urm.; V. M. Masson/E. K. Černyš, *Eneolit Pravoberežnej Ukrainy i Moldavii*, Eneolit SSSR, Moskva, 1982, 204; V. G. Zbenovič, *Eneolit Pivnično-Zahidnogo Pričernomor'ja*, Materialy z antropologii Ukrainy, 7, Kiiv, 1973, 71-80; V. Ja. Sorokin, *K probleme genezisa kul'tury Cucuteni*, Revista Arheologică, 1, Chișinău, 1999, 86-87; L. V. Subbotin, *Pan'jatniki kul'tury Gumelnuja Jugo-Zapada Ukrainy*, Kiev, 1983, 130 și urm.
21. D. Pippidi/D. Berciu, *Din istoria Dobrogei*, vol. 1, București, 1965, 51-55; V. Dumitrescu/A. Bolomey/F. Mogoșanu, *Esquisse d'une préhistoire de la Roumanie*, București, 1983, 116 și urm., 127 și urm.; V. Dumitrescu/A. Vulpe, *Dacia înainte de Dromihete*, București, 1988, 39-40; E. Comșa, *Neoliticul pe teritoriul României. Considerații*, București, 1987, 156; M. Petrescu-Dîmbovița/H. Daicoviciu/D. Teodoru/

L. Bîrzu/F. Preda, *Istoria României de la începuturi până în secolul al VII-lea*, București, 1995, 53, 56-57 ș. a.

22. M. Garašanin, *Nomades des steppes et autochtones dans le sud-est européen à l'époque de transition du néolithique à l'âge du bronze*, în *L'ethnogenèse des peuples Balkaniques*, Sofia, 1971, 9-14; idem, *Les rapports entre le sud-est Européen et la Méditerranée orientale à l'époque préhistorique*, în: III<sup>e</sup> Congrès international d'études sud-est européen, Bucarest 4-10 sept., 1974, Separatum; H. Todorova, *Eneolit Bălgarii*, Sofia Press, 1979, 70-71; eadem, *Kammeno-mednota epoha v Bălgaria*, Sofia, 1986, 221-227; N. Tasić, *Prehistoric Migration Movements in the Balkans*, în: *Migrations in Balkan History*, Beograd, 1989, 29-33; idem, *Eneolithic Cultures of Central and West Balkans*, Beograd, 1995, 43 și urm.

23. V. A. Dergačev, *Moldavija...*, 63-74; V. A. Dergacev/V. Ja. Sorokin, *O zoomorfnom skipetre iz Moldavii i proninnovenii stepnyh eneolitičeskikh plemen v Karpato-Dunajskie zemli*, *Izvestija Akademii nauk MSSR, Serija Obščestvennyh nauk*, I, Kișinev, 1986, 54-65.

24. A. Häusler, *Zu den Beziehungen zwischen dem nordpontischen Gebiet, Südost- und Mitteleuropa im Neolithikum und der frühen Bronzezeit und ihre Bedeutung für das indoeuropäische Problem*, *Przeglad Archeologiczny*, 29, Poznan, 1981, 101-149; idem, *Zum Problem des Vordringens früher Steppenelemente in Neolithikum Mittel- und Südosteuropas*, *Thracia Prachistorica, Supplementum Pulpudeva*, 3, Sofia, 1982, 98-118.

25. V. A. Dergacev, *Moldavija i sosednie territorii v epohu eneolita-bronzy*, Dissertacija na soiskanie učenoi stepeni doktora istoričeskikh nauk (rukopis'), Leningrad, 1989, 250.

26. Idem, *Osobennosti kul'turno-istoričeskogo razvitija Karpato-Podnestrov'ja. K probleme vzaimodejstvija drevnih obščestv Srednej, Jugo-Vostočnoj i Vostočnoj Evropy*, *Stratum Plus*, 2, Sankt-Peterburg-Kișinev-Odessa, 1999, 192. Într-o formă prescurtată, fără acordul autorului, cu multe omiteri și inexactități în traducere, acest articol a fost de asemenea publicat în volumul pregătit sub redacția lui B. Hänsel și Ja. Machnik, *Das Karpatenbecken und die osteuropäische Steppe*, editat în seria *Südosteuropa-Schriften*. B.20, *Prähistorische Archäologie in Südosteuropa*, B.12, München-Rahden/Westf., 1998, 27-64.

27. A. Häusler, *The North-Pontic Region and the Beginning of the Eneolithic in South-East and Central Europe*, în: *The Archaeology of the Steppes. Methods and Strategies*, Papers from the International Symposium Held in Naples 9-12 November 1992, Napoli, 1994, 123-147; idem, *Invasionen aus nordpontischen Steppen nach Mitteleuropa im Neolithikum und in der Bronzezeit: Realität oder Phantasieprodukt?*, *Archäologische Informationen*, 19 (1-2), 1996, 75-88.

28. Ja. Makkay, *Horses, Nomads and Invasions from the Steppe from an Indo-European Perspective*, în: *The Archaeology of the Steppes. Methods and Strategies*, Papers from the International Symposium Held in Naples, 9-12 November, 1992, Napoli, 1994, 149-165.

29. Ju. Ja. Rassamakin, *The Main Directions of the Development of Early Pastoral Societies of Northern Pontic Zone: 4500-2450*, *Baltic-Pontic Studies*, 2, 1994, 29-70.

30. Idem, *Drevnja istorija Ukrainy*, t.1, Kiïv, 1997, 273-309.

31. Idem, *The Eneolithic of the Black Sea Steppe: Dynamics of Cultural and Economic Development 4500-2300 B.C.*, cf. M. Levine/Ju. Ja. Rassamakin/A. Kislenko/N. Tatarinceva, în "Late Prehistoric Exploitation of the Eurasian Steppe" Cambridge, 1999, 59-182.

32. Ju. Ja. Rassamakin, *The Main Directions...*, 29 și urm.; idem, *Drevnja istorija...*, 277 și urm.; idem, *The Eneolithic...*, 69, 100, 112, 154.

33. O. Levițki/I. Manzura/T. Demcenco, *Necropola tumulară de la Sărățeni*, *Bibliotheca Thracologica*, XVII, București, 1996, 77 și urm.; I. Manzura, *Cernavodă I culture*, în: L. Nikolova, *The Balkans in Later Prehistory*, BAR, International Series, 791, 1999, 102 și urm., 145 și urm.

34. I. Manzura, *The East-West Interaction in the Mirror of the Eneolithic and Early Bronze Cultures in the Northwest Pontic*, *Revista Archeologică*, 1, Chișinău, 1993, 23-53; L. K. Bogataja/I. V. Manzura, *Ost-West-Wechselbeziehungen im Spiegel der äneolithisch-frühbronzezeitlichen Kulturen des nordwestlichen Schwarzmeergebietes*, *ZfA*, 28, 1994, 63-86; I. Manzura/E. Sava, *Interacțiuni "est-vest" reflectate în culturile eneolitice și ale epocii bronzului din zona de nord-vest a Mării Negre (Schijă cultural-istorică)*, *MemAnt*, XIX, 1994, 143-192. Referindu-mă la lucrările lui I. V. Manzura, publicate de sine stătător sau împreună cu alți colegi, nu-mi permit să nu-l previn pe cititor că acestea reprezintă, în fond, reflecții sau expuneri libere ale unor cercelări de-ale mele dezvoltate într-un moment inoportun, cu privire la specificul spațiului carpato-nistean, ca zonă de contact (fapt menționat mai sus). În unele cazuri, ele includ expuneri conspectate ale materialelor publicate de mine anterior (V. A. Dergacev, *Pamjatniki pozdnego Tripol'ja (Opyt sistematizacii)*, Kișinev, 1980; idem, *Moldavija...*). Din aceste lucrări au fost preluate integral sau cu unele prelucrări, fără a se indica acest lucru, și un șir de desene sistematice, subliniez - sistematice.

35. Părerea mea cu privire la ultima lucrare a lui Ju. Ja. Rassamakin am expus-o deja oficial (V. Dergacev, *Cultural-Historical Dialogue Between the Balkans and Eastern Europe (Neolithic-Eneolithic)*, în "Late Prehistoric Exploitation of the

Eurasian Steppe", Papers presented for the Symposium to be held, 12-16 January 2000, vol. I, Cambridge, 1999, 64). Aș putea să adaug doar că același lucru se referă, în egală măsură, și la lucrările lui I. V. Manzura.

36. Vezi, L. S. Klejn, *Fenomen sovetskoj arheologii*, Sankt-Peterburg, 1993, 48-54.

37. I. S. Kameneckij/B. I. Maršak/Ja. A. Šer, *Analiz arheologičeskikh istočnikov (vozmožnosti formalizovannogo podhoda)*, Moskva, 1975.

38. L. S. Klejn, *Arheologičeskie istočniki*, Leningrad, 1978; idem, *Arheologičeskaja tipologija*, Leningrad, 1991; idem, *Arheologičeskie istočniki*, 2, Sankt-Peterburg, 1995.

39. C. Renfrew/P. Bahn, *Archaeology, Theories, Methods and Practice*, London, Reprinted 1993.

40. E. P. Bunjatjan, *Metodika social'nyh rekonstrukcij v arheologii. Na materiale skifskih mogil'nikov IV-III vv. do n. e.*, Kiev, 1985; M. B. Ščukin, *Na rubeže er...*, Sankt-Peterburg, 1999; S. Hansen, *Studien zu den Metalldeponierungen während der Urnenfelderzeit im Rhein-Main Gebiet*, Universitätsforschungen zur Prähistorischen Archäologie, Band 5, Bonn, 1991; idem, *Studien zu den Metalldeponierungen während der älteren Urnenfelderzeit zwischen Rhonetal und Karpatenbecken*, Universitätsforschungen zur Prähistorischen Archäologie, B. 21, T. 1-2, Bonn, 1994; H. Parzinger, *Studien zur Chronologie und Kulturgeschichte der Jungstein-, Kupfer- und Frühbronzezeit zwischen Karpaten und Mittelerem Taurus*, Römisch-Germanische Forschungen, T. 1-2, B. 52, Mainz am Rhein, 1993; K. Kristiansen, *The Construction of a Bronze Age Landscape, Cosmology, Economy and Social Organisation in the Northwestern Jutland*, Mensch und Umwelt in der Bronzezeit Europas, Kiel, 1998, 281-291.

41. L. S. Klejn, *Fenomen sovetskoj arheologii...*, 287.

42. V. S. Bočkarov, *K voprosu o sisteme osnovnyh arheologičeskikh ponjatij*, în: *Predmet i ob'ekt arheologii i voprosy metodiki arheologičeskikh issledovanij*, Leningrad, 1975, 34-42; L. S. Klejn, *K razrabotke procedury arheologičeskogo issledovanija*, în: *Predmet i ob'ekt arheologii i voprosy metodiki arheologičeskikh issledovanij*, Leningrad, 1975, 42-44; idem, *Arheologičeskie istočniki...*, 2, 274.

43. Ju. Ja. Rassamakin, *Enolit stepnogo Pričernomor'ja i Priazov'ja*, în: *The Fourth Millenium B. C.*, Proceedings of the International Symposium, Nesseber, 28-30 August 1992, Sofia 1993, 28, fig. 15.

44. Idem, *The Main Directions...*, 51, fig. 11.

45. Idem, *The Eneolithic...*, 73, fig. 3.5.

46. I. V. Manzura, *The East-West Interaction...*, 93-95; I. V. Manzura/ E. Sava, *Interacțiunii "est-vest"...*, 146-147.

47. O. Leviški/I. V. Manzura/T. Demcenco, *Necropola tumulară...*, 78; I. V. Manzura, *Cernavodă I...*, 102.

48. Posibil I. V. Manzura consideră că o asemenea analiză a fost efectuată în monografia colectivă, publicată în 1996 (Leviški/Manzura/Demcenco, *Necropola tumulară...*, 59-83), unde el, în mai mult de 20 de pagini, examinează mormintele eneolitice din grupul Suvorovo și ale așa-numitei variante basarabene a culturii Cernavodă I. Sunt nevoit să-l previn pe cititor că ideea autorului cu privire la varianta basarabeană a culturii Cernavodă I (Vezi I. V. Manzura 1994, *Culturi eneolitice în zona de stepă*, *Thraco-Dacica*, XV, 1-2, 1994, 95 și urm.; idem, *Cernavodă I...*, 116 și urm.) reprezintă pur și simplu o ficțiune, deoarece autorul, în mod arbitrar, desprinde un grup nu prea mare de complexe funerare cu morminte, având scheletele întinse de la un masiv cultural integru, caracteristic zonei de stepă și silvostepă, al Europei de Est, de la Dunărea de Jos până la Don (D. Ja. Telegin, *Kul'turna naležnist' i datuvannja viprostanih eneolitičnijh pachovan'steпового Podneprov'ja*, *Arheologija-Kiev*, 61, 1985, 17-30) și mai departe, până în Caucaz și Volga. Asupra acestui lucru atrage atenția, pe bună dreptate, și Ju. Ja. Rassamakin (Ju. Ja. Rassamakin, *The Eneolithic...*, 114 și urm.).

49. I. V. Manzura, *Cernavodă I...*, 102.

50. Acest material a fost pregătit la inițiativa lui C. Renfrew pentru simpozionul "Late Prehistoric Exploitation of the Eurasian Steppe" (Cambridge 12-16 Ianuarie 2000) și autorul a avut la dispoziție doar patru luni. Realizarea cercetărilor a fost complicată și din cauză că, în ultimii 10 ani, autorul s-a ocupat, în special, de problema metalului preistoric, și nu de cea a culturilor eneolitice.

51. Necropolele (plane, tumulare) sunt caracteristice doar pentru etapa finală a culturii Tripolie și, în cazul dat, nu se iau în considerare. În cazul monumentelor cu mai multe niveluri culturale, fiecare nivel este considerat drept un monument separat.

52. Ținând cont de publicațiile recente, aceste date despre numărul total de monumente ale culturii respective, se potrivesc pe deplin cu numărul propus de autor cu cca 10 ani în urmă - 2500, număr determinat cu o altă ocazie (V. Dergacev, *Modèles d'établissements de la culture de Tripolie*, *Préhistoire Européenne*, 5, Liège, 1993, 101).

53. Exprim sincere mulțumiri colegului V. Ja. Sorokin, pentru numeroasele consultații referitoare la determinarea cronologică a monumentelor din perioada medie a culturii Cucuteni-Tripolie.

54. V. I. Marcheveci, *Pamjatniki epoch neolita i eneolita*, AKM, 2, 1973; S. Marinescu-Bilcu, *Cultura Precucuteni pe teritoriul României*, București, 1974; V. G. Zbenovič, *Rannij etap tripol'skoj kul'tury na territorii Ukrainy*, Kiev, 1989.

55. D. Monah/Șt. Cucuș, *Așezările culturii Cucuteni din România*, Iași, 1985.
56. V. I. Marchevici, *Pamjatniki epoh...*; N. M. Vinogradova, *Plemena Dnestrovsko-Prutskogo meždureč'ja v period rascveta tripol'skoj kultury*, Kișinev, 1983; V. Sorokin, *Considerații referitoare la așezările fazei Cucuteni A-Tripolie B1 din Ucraina și Republica Moldova*, MemAnt, XXI, 1997, 7-81.
57. N. M. Vinogradova, *Plemena Dnestrovsko-Prutskogo...*; V. Sorokin, *Considerații...*; V. A. Kruc, *Pozdnetripol'skie pamjatniki Srednego Podneprov'ja*, Kiev, 1977; idem, *K istorii naselenija tripol'skoj kultury v meždureč'e Južnogo Buga i Dnepra*, Pervobytnaja arheologija, Kiev, 1989, 117-132; V. O. Kruc/S. M. Ryžov, *Verhn'odniprov'ska lokal'na grupa pamja'tok tripil'skoj kultury ta novi dani pro zv'jazki tripil'civ z naselennjam pol'gars'koj i lendel's'koj kul'tur*, Arheologija-Kiev, 2, 1997, 23-51; S. M. Ryžov, *Keramika poselen' tripil's'koj kul'turi Bugo-Dniprov'skogo mižzričja jak istorično džerelo*, Avtoreferat disertacii kandidata istoričnih nauk, Kiiv, 1999; S. O. Gusev, *Tripil's'ka kul'tura Sredn'ogo Pobužžja rubežu IV-III tys. do n. e.*, Vinnicja, 1995; A. G. Kolesnikov, *Tripol'skoe obščestvo Srednego Podneprov'ja*, în: *Opyt social'nyh rekonstrukcij v arheologii*, Kiev, 1993; A. V. Gudkova/S. B. Ohotnikov/L. V. Subbotin/I. T. Černjakov, *Arheologičeskie pamjatniki Odesskoj oblasti (Spravočnik)*, Odessa, 1991. Consider că am datoriat să-mi exprim recunoștința față de S. M. Ryžov, care mi-a pus la dispoziție manuscrisul tezei sale de doctorat, unde este prezentată cea mai completă listă (191 denumiri) a monumentelor din perioada medie a culturii Tripolie din interfluviul Bug-Nipru.
58. V. Dergacev, *Pamjatniki pozdnego Tripol'ja...*, tabl. 1.
59. N. B. Burdo/M. Ju. Videjko, *Osnovy hronologii Tripillja-Cucuteni*, Arheologija-Kiev, 2, 1998, 26-27, fig. 2.
60. C.-M. Mantu, *Cultura Cucuteni. Evoluție, cronologie, legături*, Piatra-Neamț, 1998, 166.
61. În tab. 1, coloana 4, în rubrica corespunzătoare, acest convenționalism este indicat în paranteză.
62. În atenția cititorului: tendințele, observate în diagramele indicate, nu trebuie în nici un caz asociate cu dinamica dezvoltării demografice a culturii respective. Cultura Cucuteni-Tripolie este atât de diversă, încât un singur monument din perioada Tripolie C 1 (așezare-gigant) poate acoperi sub aspectul demografic, zeci, iar uneori chiar sute de așezări, spre exemplu, din perioada timpurie a acestei culturi (vezi: Dergacev, *Modèles d'établissements...*).
63. A. László, *Așezări întărite ale culturii Ariușd-Cucuteni în sud-estul Transilvaniei. Fortificarea așezării de la Malnaș Băi*, ArhMold, XVI, 1993, 33-50.

64. N. M. Šmaglij, *O topografii poselenij gorodsko-usatovskogo tipa*, ZOAO, I (34), 1960, 302-308; A. Florescu, *Observații asupra sistemului de fortificare al așezărilor cucuteniene din Moldova*, ArhMold, IV, 1966, 23-37; V. G. Zbenovič, *Oboronni sporudi ta zbroja u plemen tripil's'koj kultury*, Arheologija-Kiev, 15, 1975, 32-40; S. Marinescu-Bîlcu, *Tipurile de așezări și sistemele lor de fortificație în cuprinsul culturii Precucuteni*, MemAnt, IV-V, 1972-1973 (1976), 55-65; V. I. Marchevici, *Pozdnetripol'skie plemena Severnoj Moldavii*, Kișinev, 1981; A. László, *Așezări...*

65. Se cuvine să se țină cont că în unele cazuri sursa literară ar putea face referință la o altă calitate, mult mai semnificativă pentru studiul prezent.

66. D. Monah/Șt. Cucuș, *Așezările...*, 82-84.

67. S. Marinescu-Bîlcu, *Cultura Precucuteni...*, 21.

68. V. Dergacev, *Osobennosti kul'turno-istoričeskogo...*, 205-206, fig. 25, 26. Situația culturală în etapa înlocuirii culturii Tripolie cu cultura amforelor sferice a fost examinată, nu demult, în lucrarea lui H. Parzinger (H. Parzinger, *Kulturverhältnisse in der eurasischen Steppe Während der Bronzezeit*, în: *Mensch und Umwelt in der Bronzezeit Europas*, Kiel, 1998, 465, 467, Abb. 5, 7). Dar, fiindcă autorul a folosit doar izvoarele ucrainene, arealul de răspândire a monumentelor culturii amforelor sferice este reflectat incorect, or aceste monumente coboară în zona carpatică până spre cursurile mijlocii ale râurilor Prut și Siret.

69. V. Dergacev, *Osobennosti kul'turno-istoričeskogo...*, 170-171.

70. D. Monah, *L'exploitation du sel dans les Carpates Orientales et ses rapports avec la culture Cucuteni-Tripolie*, în: *Le Paléolithique et le Néolithique de la Roumanie en contexte européen*, Iași, 1991, 387-401.

71. Este vorba de înălțimi naturale sub formă de tumuli. Deseori, însă, toponimul provine de la un tumul din împrejurimile așezării. Astfel de cazuri nu sunt luate în considerare.

72. Nu pot să nu atrag atenția asupra acestei circumstanțe specialiștilor lingviști. Caracterul obiectiv al toponimiei pentru monumentele culturii Cucuteni-Tripolie este confirmat de aceste date. Este vorba de cel mai timpuriu substrat, pentru Europa de Est, al așezărilor fortificate, datate în milenii 5-3 î. e. n. Care a fost mecanismul continuității și dăinuirii în memoria popoarelor a evenimentelor care au avut loc cu 5-7 mii de ani în urmă. E un lucru de neimaginat?

73. J. Lichardus/M. Lichardus-Itten, *Das Grab von Reka Devnja (Nordostbulgarien)*, în: *Ein Beitrag zu den Beziehungen zwischen Nord- und Westpontikum in der frühen Kupferzeit. Saarbrücker Studien und Materialien zur Altertumskunde*, 2, Bonn, 1993, 39, Abb. 13.

74. V. I. Marcheveci, *Issledovanija moldavskoj neolitičeskoj ekspedicii*, AIM, 1972 (1974), 32, fig. 1, 1-19.

75. Idem, *Pozdnetripol'skie plemena...*, 90 și urm.

76. G. F. Korobkova, *Hozjajstvennye komplekxy rannih zemledel'česko-skotovodčeskih obščestv Juga SSSR*, Leningrad, 1987, 173 și urm.

77. Aceste date au fost extrase cu altă ocazie și de V. A. Kruc, în: *Arheologia-Kiev*, 4, 1998, 134-143. Cu unele diferențe, condiționate de aplicarea unor date informative, calculele noastre și ale lui V. A. Kruc demonstrează aceleași tendințe.

78. N. V. Ryndina/A. V. Engovatova, *Opyt planigraficheskogo analiza kremnevyyh orudij tripol'skogo poselenija Drucy I*, în: 1-yj polevoj seminar. Rannezemledel'českie poselenija-giganty tripol'skoj kul'tury na Ukraine, Tal'janki-Veselyj Kut-Majdaneckoe, 1990, 110, fig. 2.

79. Aș remarca faptul că folosirea acestor piese în calitate de psalii se exclude cel puțin prin faptul că perforațiile cu care sunt prevăzute aceste piese nu depășesc în diametru 3 mm.

80. J. Bakker/J. Kruk/A. Lanting/ S. Milisauskas, *The earliest evidence of Wheeled vehicles in Europe and the Near East*, *Antiquity*, 73, nr. 282, 1999, 778-790.

## TWO STUDIES IN DEFENCE OF MIGRATION CONCEPT

### Abstract

The recent years have seen a marked trend to fully reject Marija Gimbutas' concept of migration of early stockbreeding societies from the south-eastern Western Europe, the concept that used to be accepted by majority of specialists. The article is the author's response to this recent trend.

It questions adequacy of methods of analysis and interpretation of archaeological records. The author advocates strict observance of rigid research procedures.

To prove M. Gimbutas' perspectives, following the declared principles the author proposes an analysis of four

relatively independent categories of records, connected with development of Precucuteni-Cucuteni-Tripolie culture (development of settlement, fortified settlements, toponymy of settlements and arrowheads).

A chronological and space analysis of these qualities lead the author to conclude that M. Gimbutas was right in that the bearers of this cultural society did suffer a catastrophe at the stage of Cucuteni A-Tripolie B1, and that this catastrophic impact was definitely connected with migration of stockbreeders from the east.

## LIST OF ILLUSTRATIONS

Fig. 1. Three schemes (three concepts) of Rassamakin's "new model". A-Rassamakin, 1993; B-Rassamakin, 1994; C-Rassamakin, 1999.

Fig. 2. Graphical presentation of the location of arrow-heads in the settlement of Druță-I: 1- outlines of dwellings; 2-arrow-heads found (after N. V. Ryndina, A. V. Engovatova).

Fig. 3. Zoomorphic sceptres with horse-head forms in the area of the Cucuteni A-Tripolie B1 Culture (with the exception of nr. 1): 1-Suvorovo, 2-Fedeleşeni, 3-Fitionești, 4-Bârlăleşti, 5-Mogoşeseș, 6-7-Obârşeni, 8-Jora de Sus, 9-Ruginoasa (1-8 after B. Govedarica, E. Kaiser, 9-C.-M. Mantu).

Diagram 1. The numerical distribution, according to periods, of the finds (settlements) of the Pre-Cucuteni-

Cucuteni-Tripolie Culture: I-the Pre-Cucuteni-Tripolie A period; II- the Cucuteni A-Tripolie B1 period; III-the Cucuteni AB-Tripolie B2 period; IV-the Cucuteni B-Tripolie C1 period; V-the Horodiştea-Folteşti-Tripolie C2 period.

Diagram 2. The average statistic distribution of settlements for each period, according to the absolute dating: N. B. Burdo, M. Ju. Videjko (1998).

Diagram 3. The average statistic distribution of settlements, according to the absolute dating of C.-M. Mantu (1998).

Diagram 4. The numerical distribution of fortified or possibly fortified settlements for each period.

Diagram 5. The average statistic distribution, for various centuries, of fortified settlements, according to the absolute dating of C.-M. Mantu.

Diagram 6. The numerical distribution of toponyms referring to natural or artificial fortifications, in various periods.

Diagram 7. General data on the distribution in periods of the settlements: 1-fortified, 2- fortified and with significant toponyms, 3-possibly fortified, 4-possibly fortified and with toponyms, 5-with significant toponyms.

Diagram 8. Numerical distribution of arrow-heads in periods.

Diagram 9. Distribution of arrow-heads (continuous line), and of wild-animal bones (interrupted line), in percentage.

Map 1. Finds of the Pre-Cucuteni-Tripolie period and the spreading direction of that culture (after E. K. Černyš, V. G. Zbenovič).

Map 2. Finds of the Cucuteni A-Tripolie B1 period and the spreading direction of that culture (after V. Sorokin, E. V. Cvek).

Map 3. Finds of the Cucuteni AB-Tripolie B1 period and the spreading direction of that culture (after V. Cvek, V. Sorokin).

Map 4. Finds of the Cucuteni B-Tripolie C1 period and the spreading direction of that culture (after E. V. Cvek, V. A. Kruc).

Map 5. Finds of the Horodiștea-Foltești-Tripolie period C2 period and the spreading direction of that culture.

Map 6. The Pre-Cucuteni-Tripolie A period: 1-fortified settlements; 2-possibly fortified settlements.

Map 7. The Cucuteni A-Tripolie B1 period: 1-fortified settlements; 2-possibly fortified settlements.

Map 8. The Cucuteni AB-Tripolie B2 period: 1-fortified settlements; 2-possibly fortified settlements.

Map 9. The Cucuteni B-Tripolie C1 period: 1-fortified settlements; 2-possibly fortified settlements.

Map 10. The Horodiștea-Foltești-Tripolie C2 period: 1-fortified settlements; 2-possibly fortified settlements.

Map 11. The Pre-Cucuteni-Tripolie A period: 1-settlements with toponyms indicating naturally or artificially fortified places.

Map 12. The Cucuteni A-Tripolie B1 period-settlements with significant toponyms.

Map 13. The Cucuteni AB-Tripolie B2 period: 1-settlements with significant toponyms.

Map 14. The Cucuteni B-Tripolie C1 period: 1-settlements with significant toponyms.

Map 15. The Horodiștea-Foltești-Tripolie C1 period: 1-settlements with significant toponyms.

Map 16. The Precucuteni-Tripolie A period: 1-fortified settlements; 2-possibly fortified settlements; 3-settlements with significant toponyms; 4-fortified settlements or possibly fortified settlements with significant toponyms.

Map 17. The Cucuteni A-Tripolie B1 period: 1-fortified settlements; 2-possibly fortified settlements; 3-settlements with significant toponyms; 4-fortified settlements or possibly fortified settlements with significant toponyms.

Map 18. The Cucuteni AB-Tripolie C1 period: 1-fortified settlements; 2-possibly fortified settlements; 3-settlements with significant toponyms; 4-fortified settlements or possibly fortified settlements with significant toponyms.

Map 19. The Cucuteni B-Tripolie C1 period: 1-fortified settlements; 2-possibly fortified settlements; 3-settlements with significant toponyms; 4-fortified settlements or possibly fortified settlements with significant toponyms.

Map 20. The Horodiștea-Foltești-Tripolie C2 period: 1-fortified settlements; 2-possibly fortified settlements; 3-settlements with significant toponyms; 4-fortified settlements or possibly fortified settlements with significant toponyms.

Map 21. The Precucuteni-Tripolie A period. Settlements with arrow-heads.

Map 22. The Cucuteni A-Tripolie B1 period. Settlements with arrow-heads.

Map 23. The Cucuteni AB-Tripolie B2 period. Settlements with arrow-heads.

Map 24. The Cucuteni B-Tripolie C1 period. Settlements with arrow-heads.

Map 25. The Horodiștea-Foltești-Tripolie C2 period. Settlements with arrow-heads.

Map 26. Finds of steppic origin in the Cucuteni-Tripolie area: 1-stylized sceptres (1-Mogoșești, 2-Ruginoasa, 3-Bârlălești, 4-Obârșeni, 5-Jora de Sus, 6-Berezovskaja GES); 2- realistic-styled sceptres (7-Fedeleşeni, 8-Fitionești, 9- Ariușd, 10 - Suvorovo); 3-cruciform mace-heads of the Marjupol type (3-Bârlălești, 6-Berezovskaja GES, 11-Rădoaia, 12-Veremie); 4-the area of the Cucuteni A-Tripolie B1 Culture; 5-the area of the Cucuteni AB-Tripolie B2 Culture.



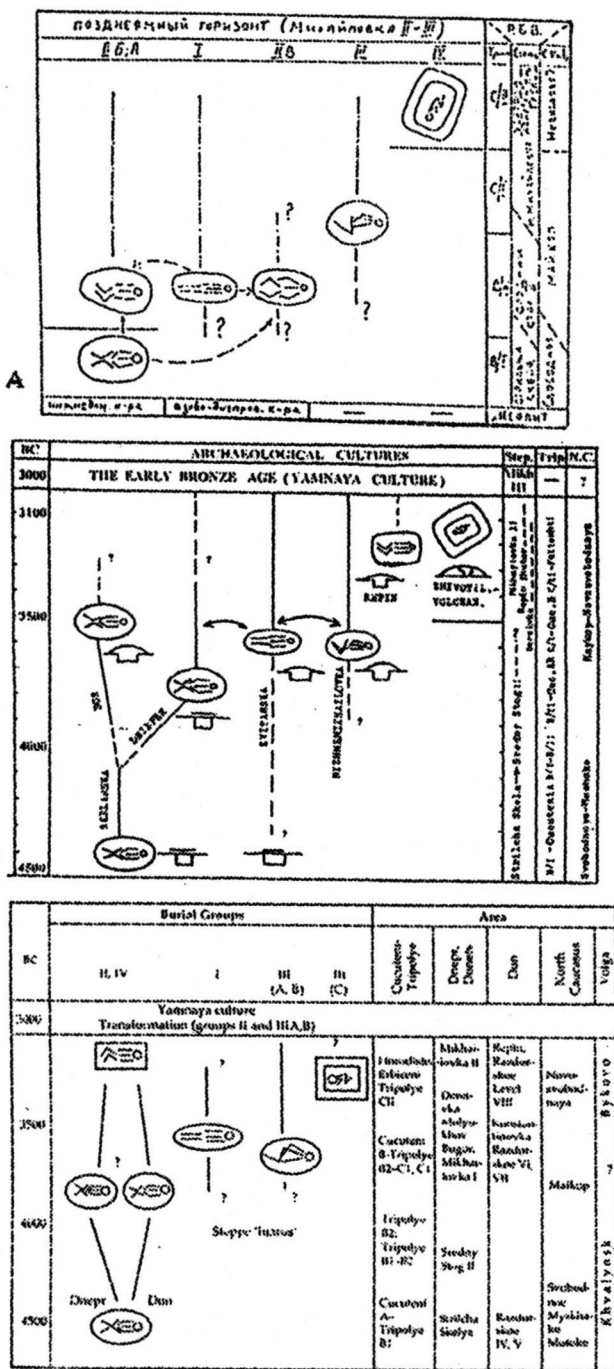


Fig. 1. Trei scheme (trei concepții) ale "noului model" al lui Ju. Ja. Rassamakin. A - Rassamakin, 1993; B - Rassamakin, 1994; C - Rassamakin, 1999.

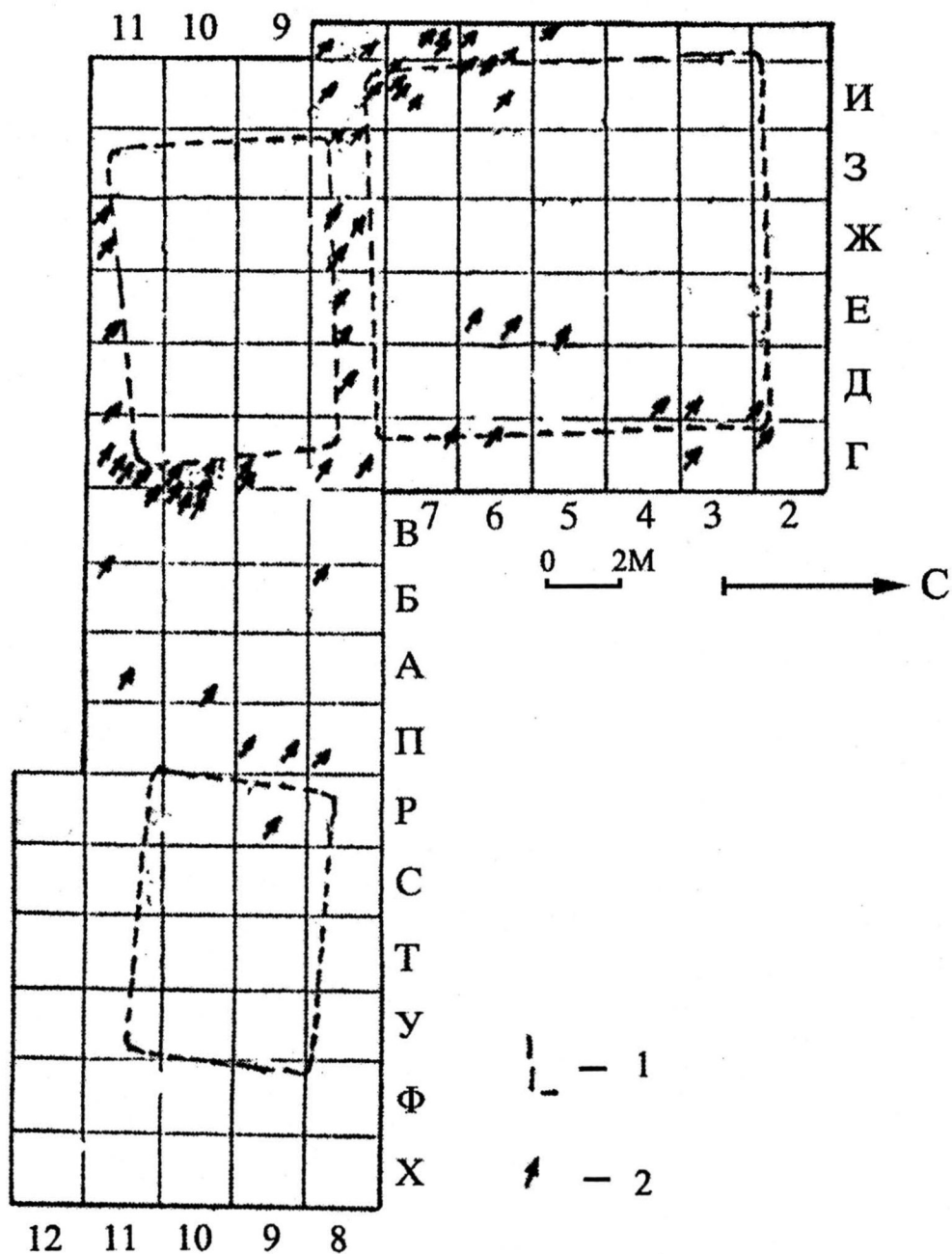


Fig. 2. Prezentarea grafică a amplasării vârfurilor de săgeți în așezarea Druță-I-1: 1 - contururile locuințelor; 2 - descoperiri de vârfuri de săgeți (după N. V. Ryndina, A. V. Engovatova).

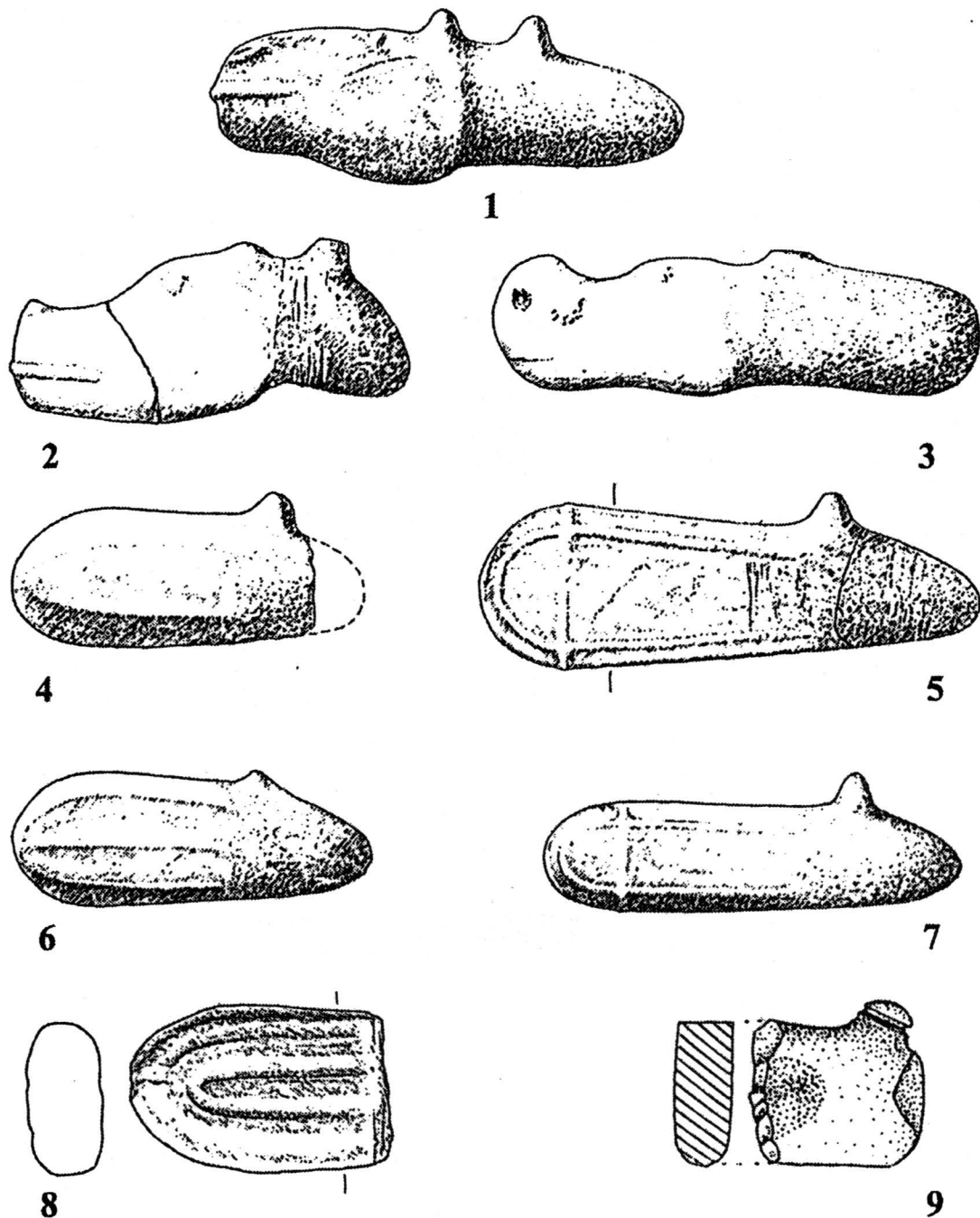


Fig. 3. Sceptre zoomorfe în formă de cap de cal din arealul culturii Cucuteni A-Tripolie B1 (cu excepția piesei nr.1): 1-Suvorovo, 2-Fedeleşeni, 3-Fitionești, 4-Bârlălești, 5-Mogoșești, 6-7- Obârșeni, 8-Jora de Sus, 9-Ruginoasa (1-8-după B. Govedarica, E. Kaiser, 9-C.-M. Mantu).

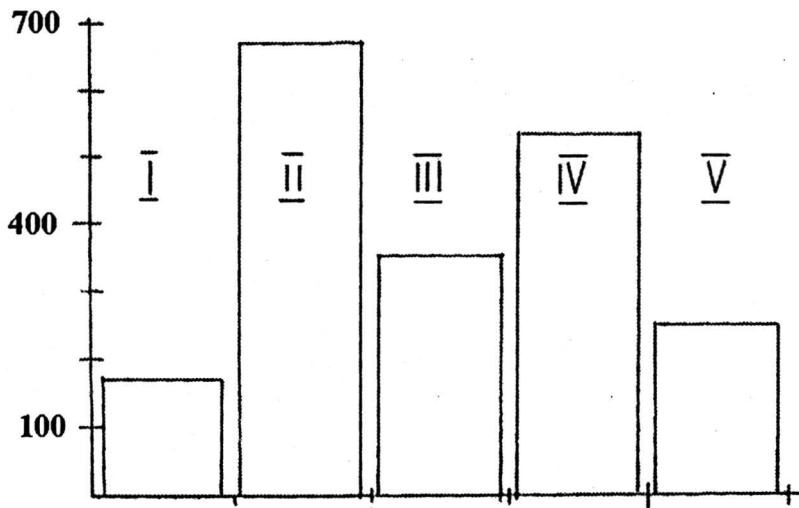


Diagrama 1. Repartizarea numerică pe perioade a monumentelor (așezărilor) culturii Precucuteni-Cucuteni-Tripolie: I-perioada Precucuteni-Tripolie A; II-perioada Cucuteni A-Tripolie B1; III-Cucuteni AB-Tripolie B2; IV-perioada Cucuteni B-Tripolie C1; V- perioada Horodiștea-Foltești-Tripolie C2.

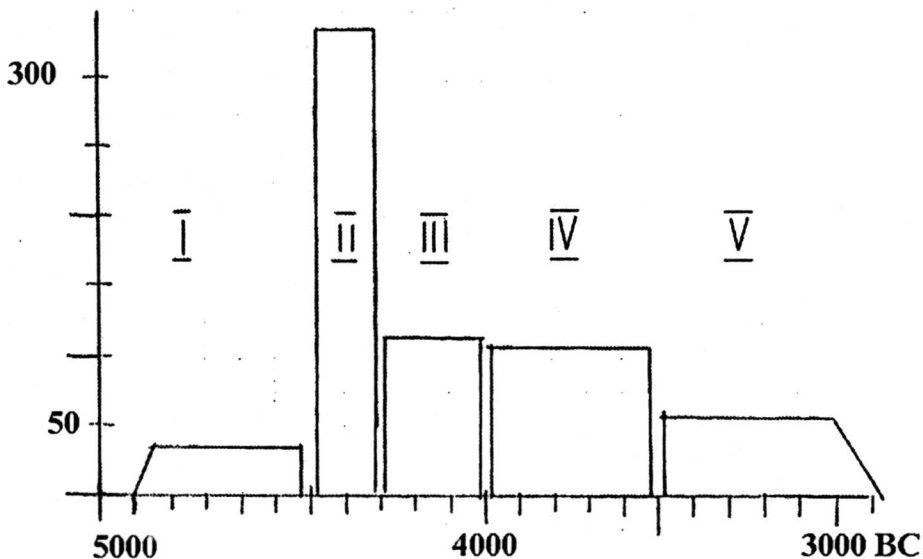


Diagrama 2. Repartizarea statistică medie a așezărilor pe secole conform datării absolute a lui N. B. Burdo, M. Ju. Videjko (1998).

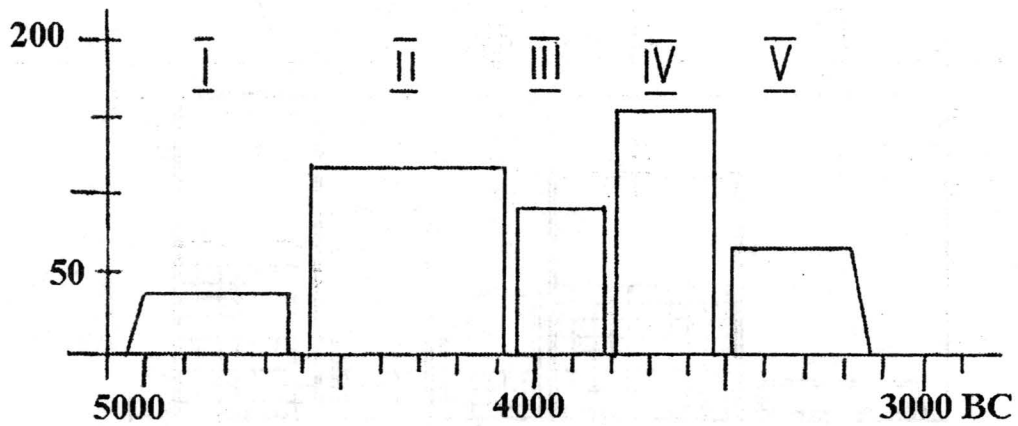


Diagrama 3. Repartizarea statistică medie a așezărilor, conform datării absolute a C.-M. Mantu (1998).

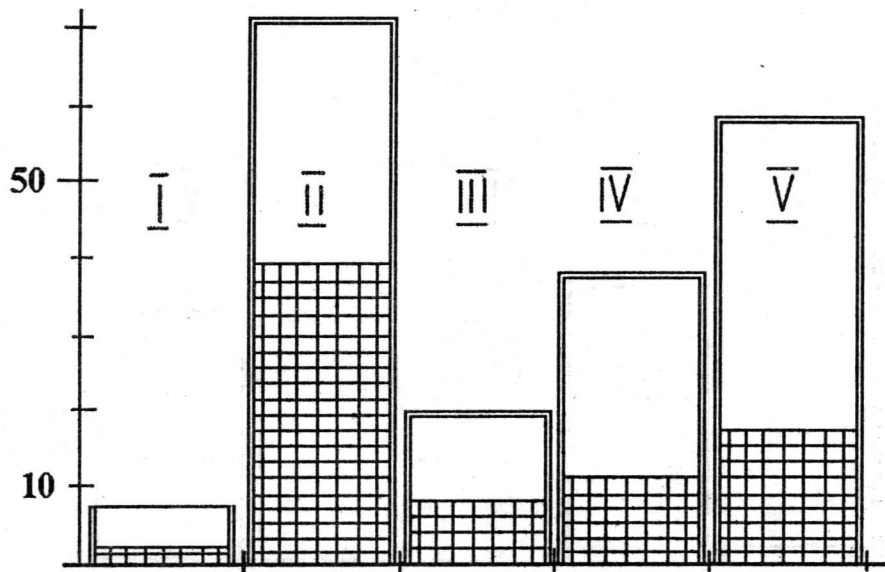


Diagrama 4. Repartizarea numerică a așezărilor fortificate sau posibil fortificate, pe perioade.

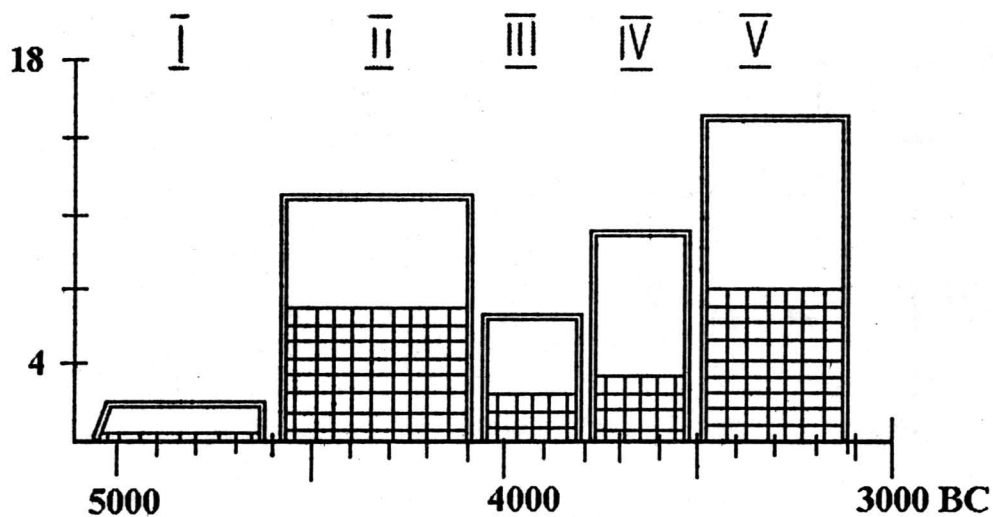


Diagrama 5. Repartizarea statistică medie pe secole a așezărilor fortificate, conform cronologiei absolute a C.-M. Mantu.

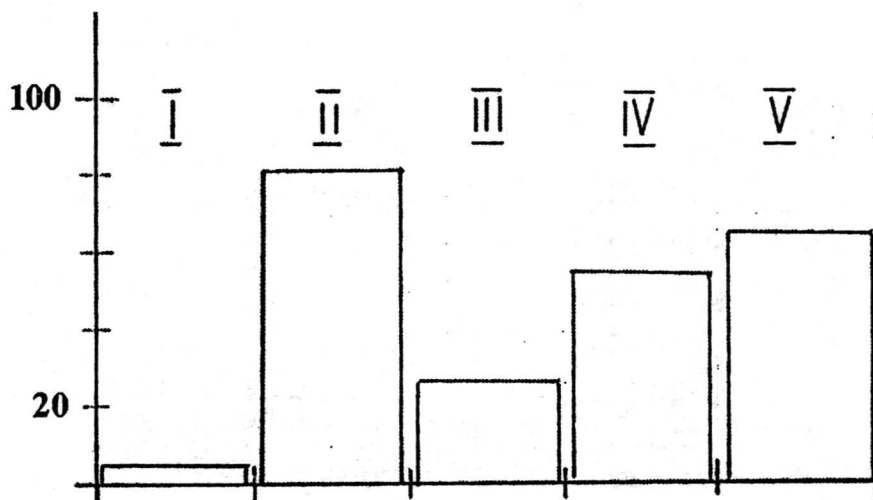


Diagrama 6. Repartizarea numerică a toponimelor cu semnificații de fortificații naturale sau artificiale, pe perioade.

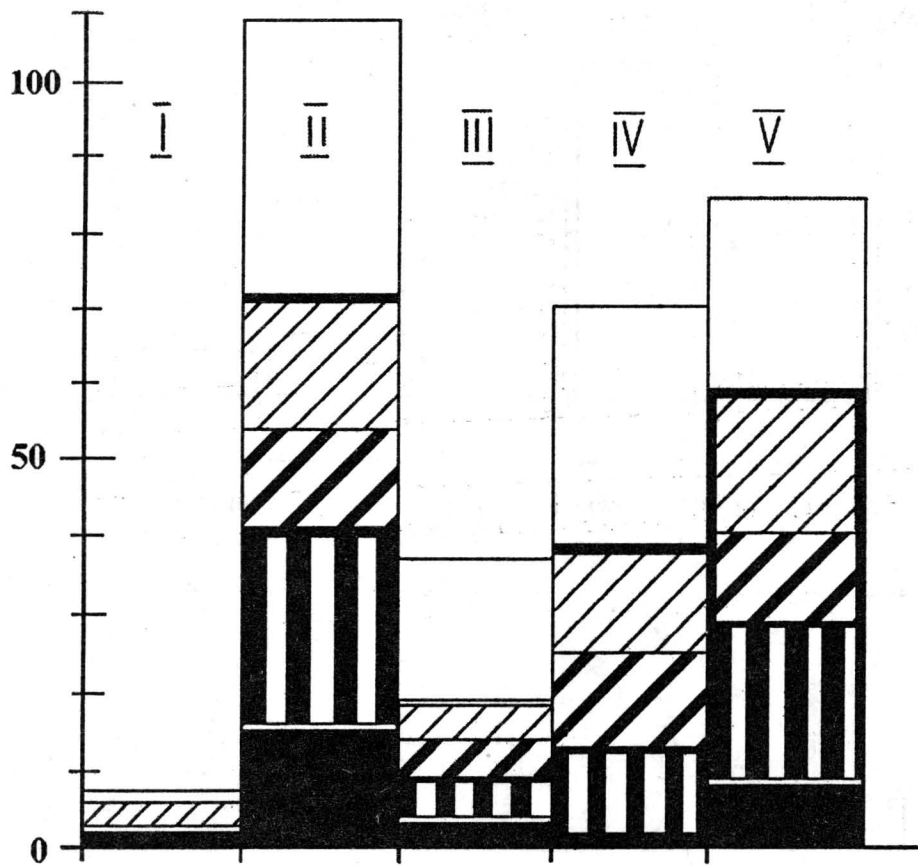


Diagrama 7. Datele generale despre repartizarea pe perioade a așezărilor: 1-fortificate, 2- fortificate cu toponime semnificative, 3-posibil fortificate, 4-posibil fortificate cu toponime, 5-cu toponime semnificative.



Diagrama 8. Repartizarea numerică a vârfurilor de săgeți pe perioade.

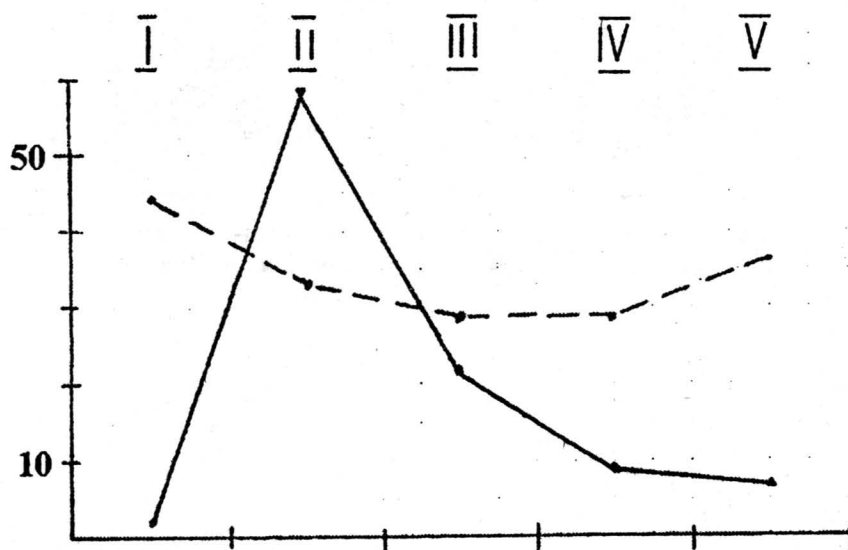
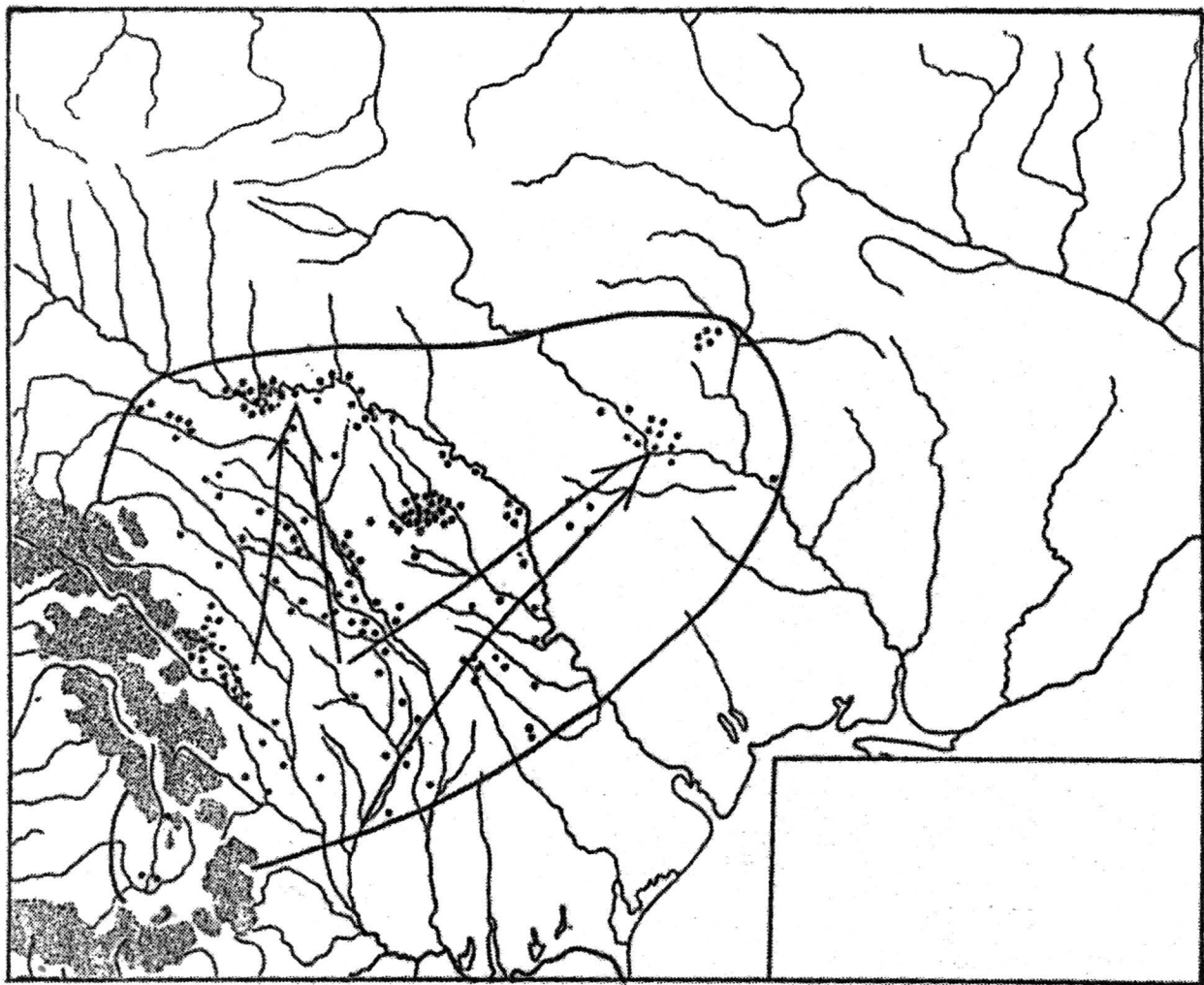


Diagrama 9. Repartizarea vârfurilor de săgeți (linie continuă) și a oaselor de animale sălbatice (linie întreruptă) (în procente).





Harta 1. Monumentele perioadei Precucuteni-Tripolie A și direcția de extindere a culturii  
(după E. K. Černyš, V. G. Zbenovič).



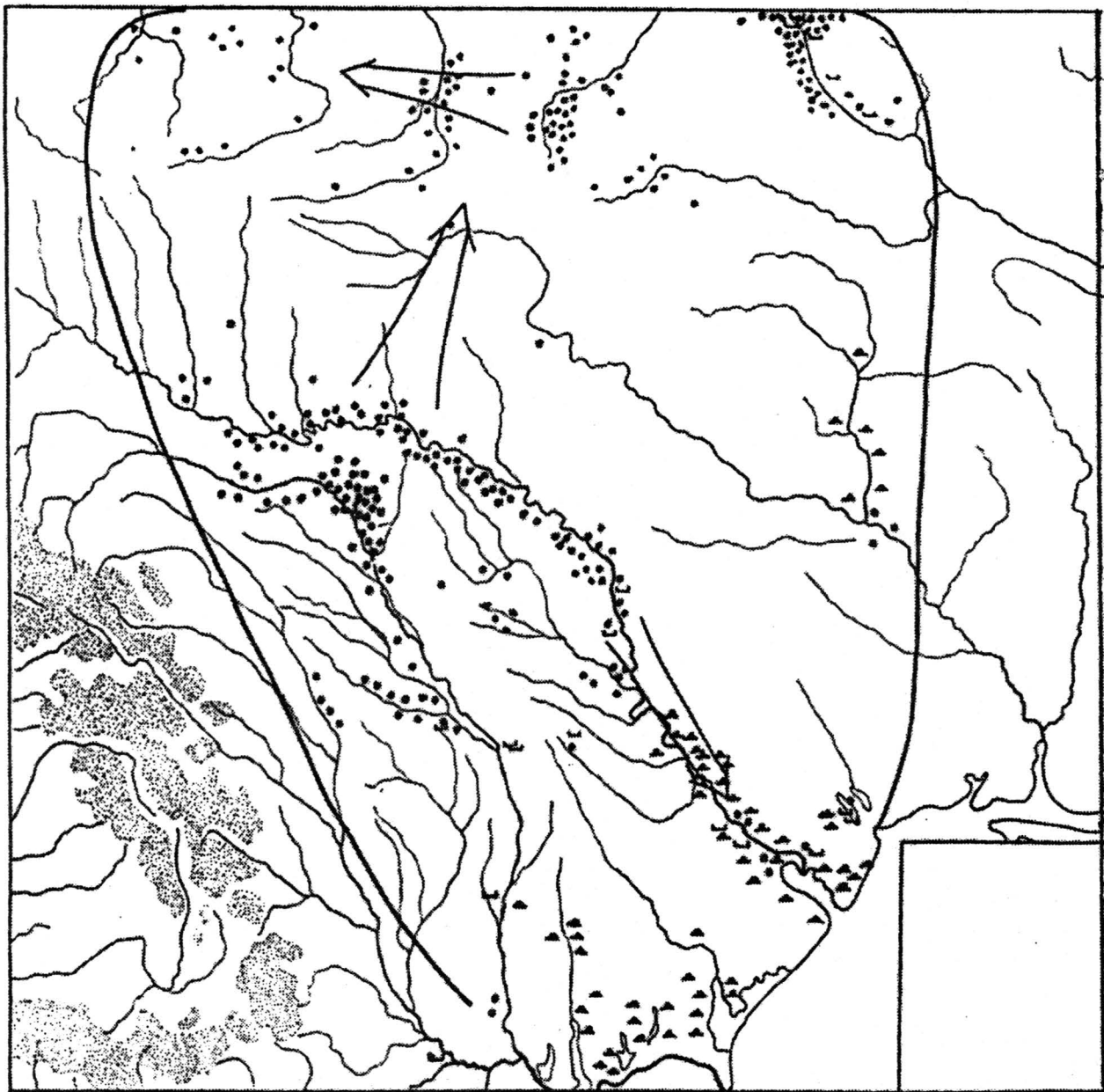
Harta 2. Monumentele perioadei Cucuteni A-Tripolie B1 și direcția de extindere a culturii  
(după V. Sorokin, E. V. Cvek).



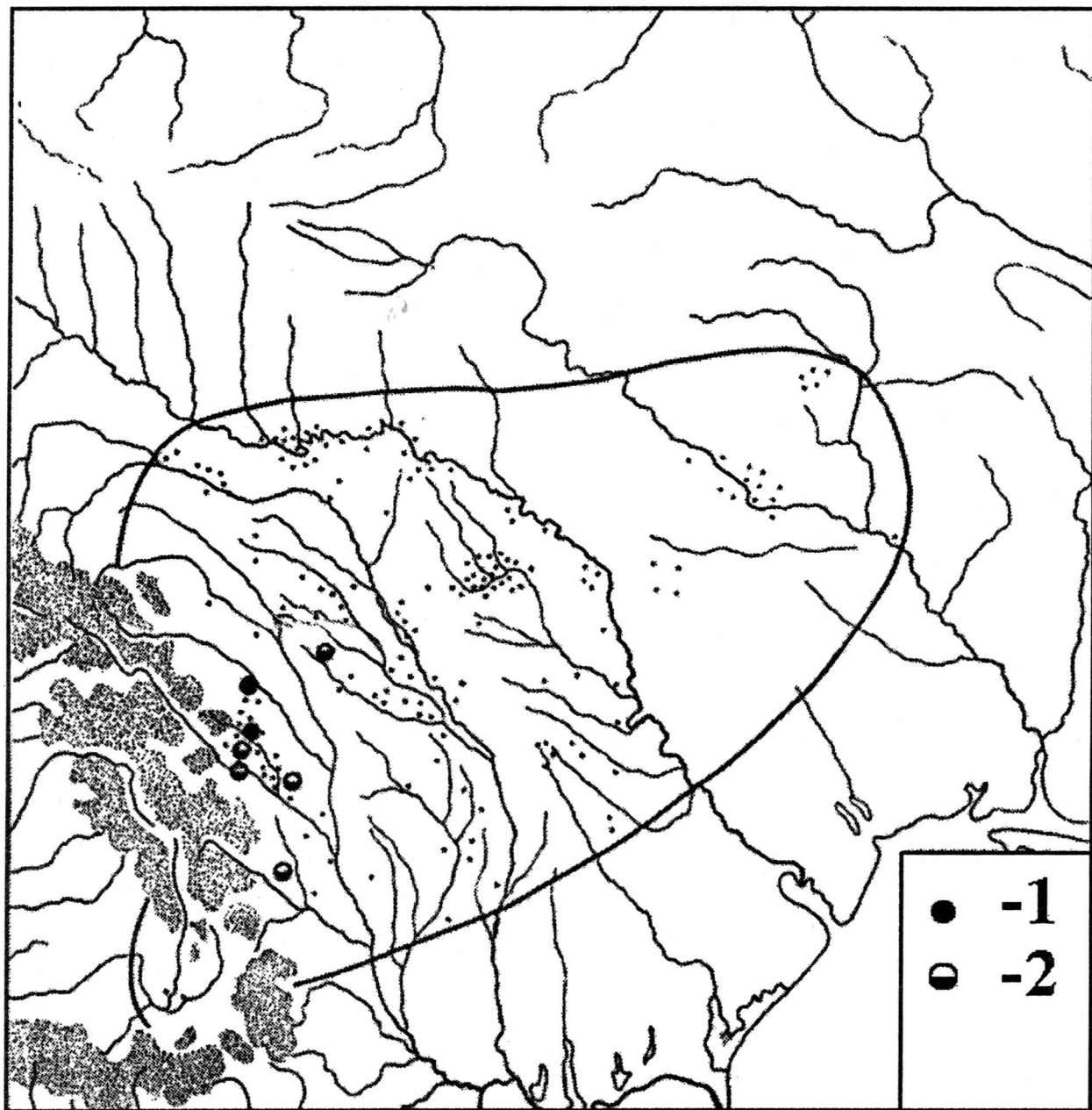
Harta 3. Monumentele perioadei Cucuteni AB-Tripolie B1 și direcția de extindere a culturii  
(după E. V. Cvek, V. Sorokin).



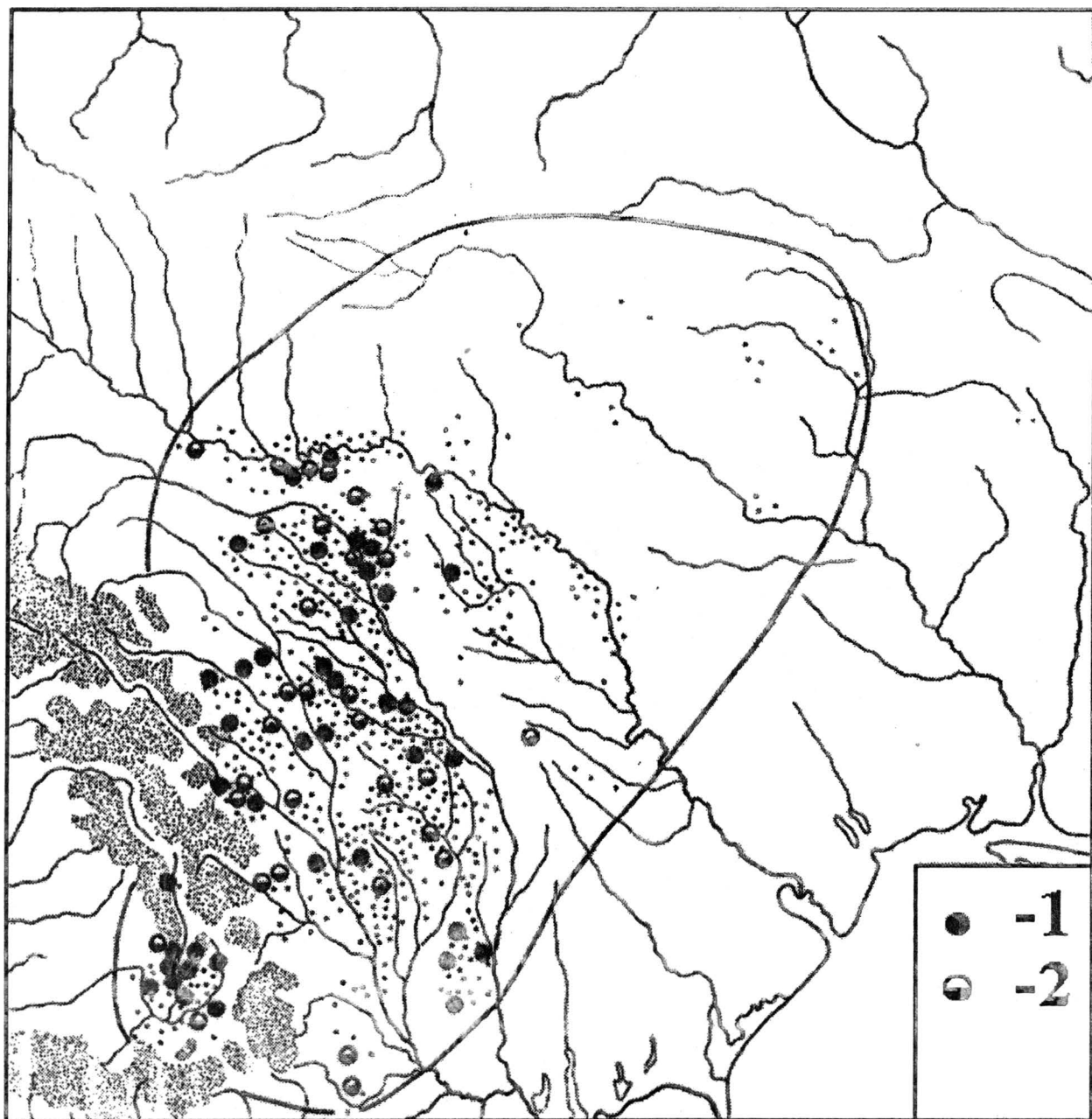
Harta 4. Monumentele perioadei Cucuteni B-Tripolie C1 și direcția de extindere a culturii  
(după E. V. Cvek, V. A. Kruc).



Harta 5. Monumentele perioadei Horodiștea-Foltești-Tripolie C2 și direcția de extindere a culturii.

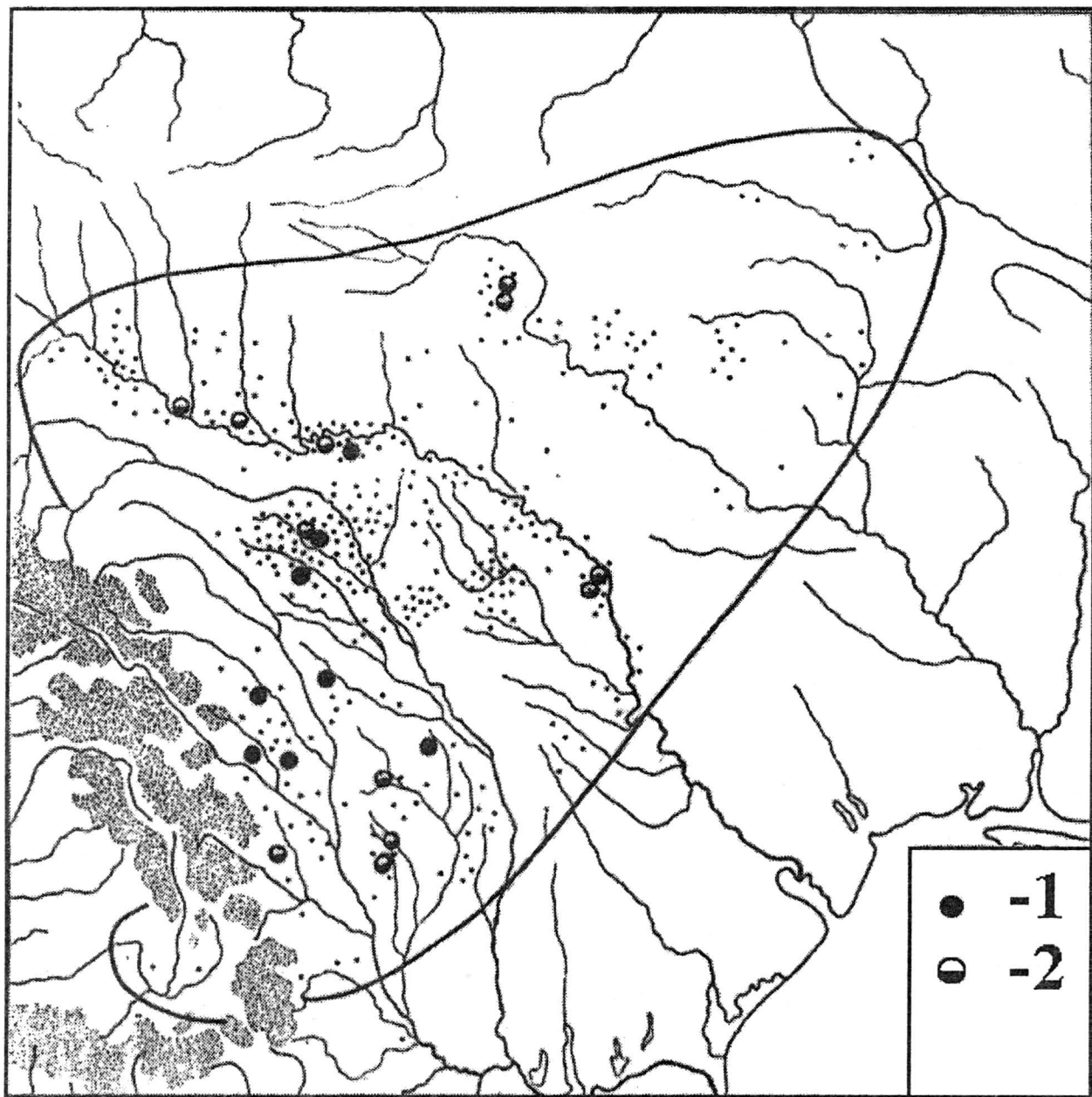


Harta 6. Perioada Precucuteni-Tripolie A: 1-așezări fortificate; 2-posibil fortificate.



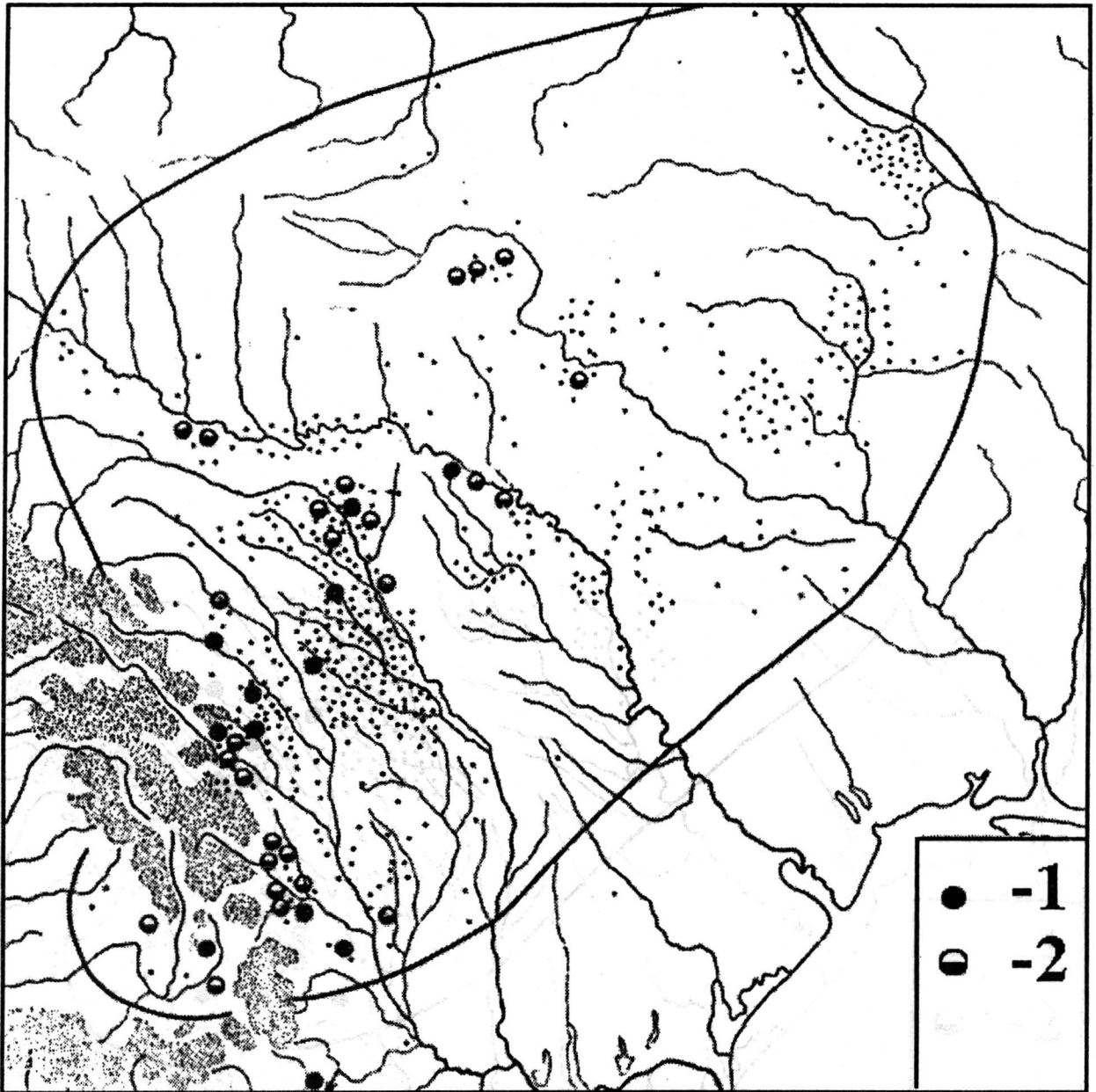
Harta 7. Perioada Cucuteni A-Tripolie B1: 1-șezări fortificate; 2-posibil fortificate.



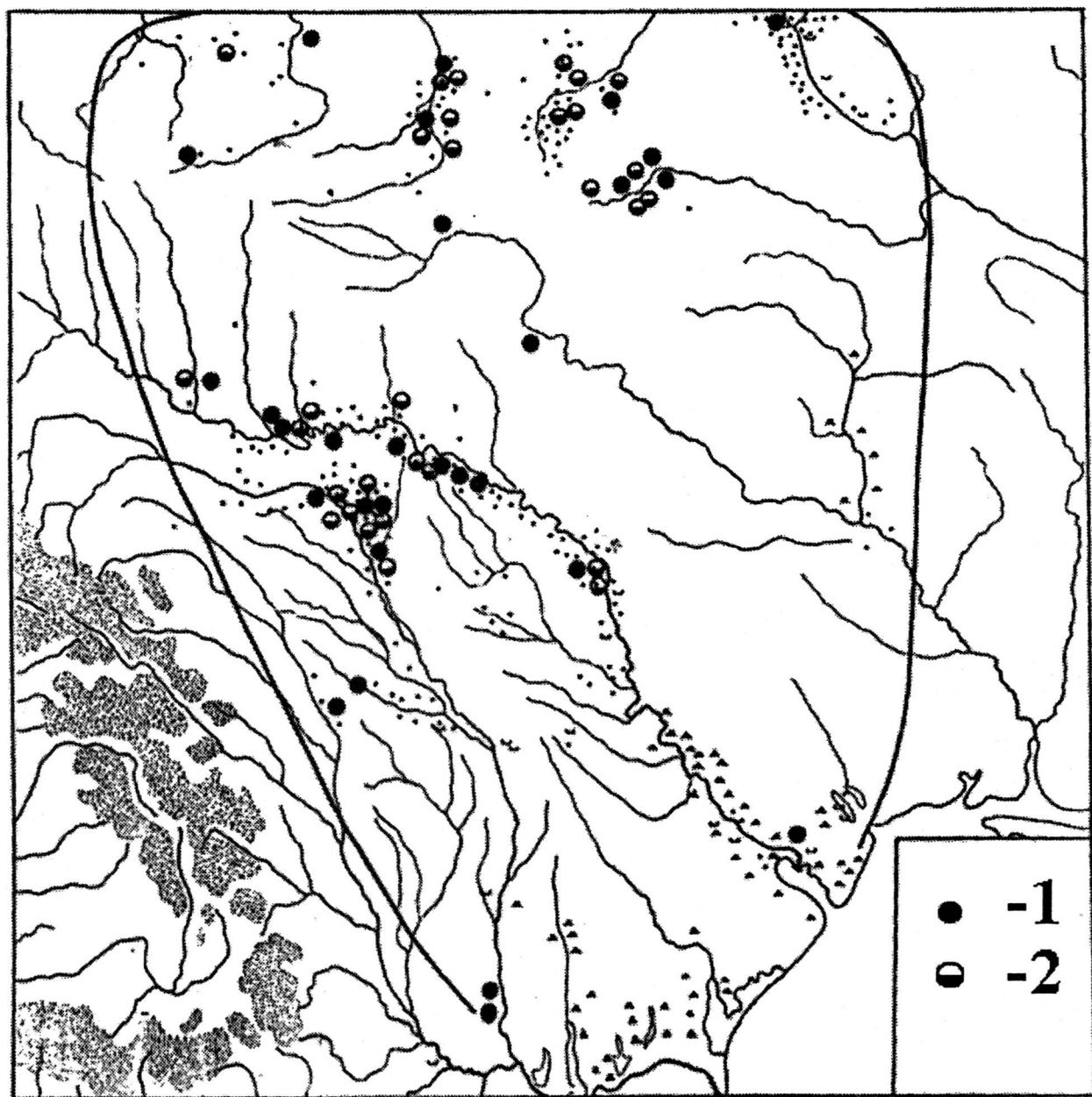


Harta 8. Perioada Cucuteni AB-Tripolie B2: 1-așezări fortificate; 2-posibil fortificate.

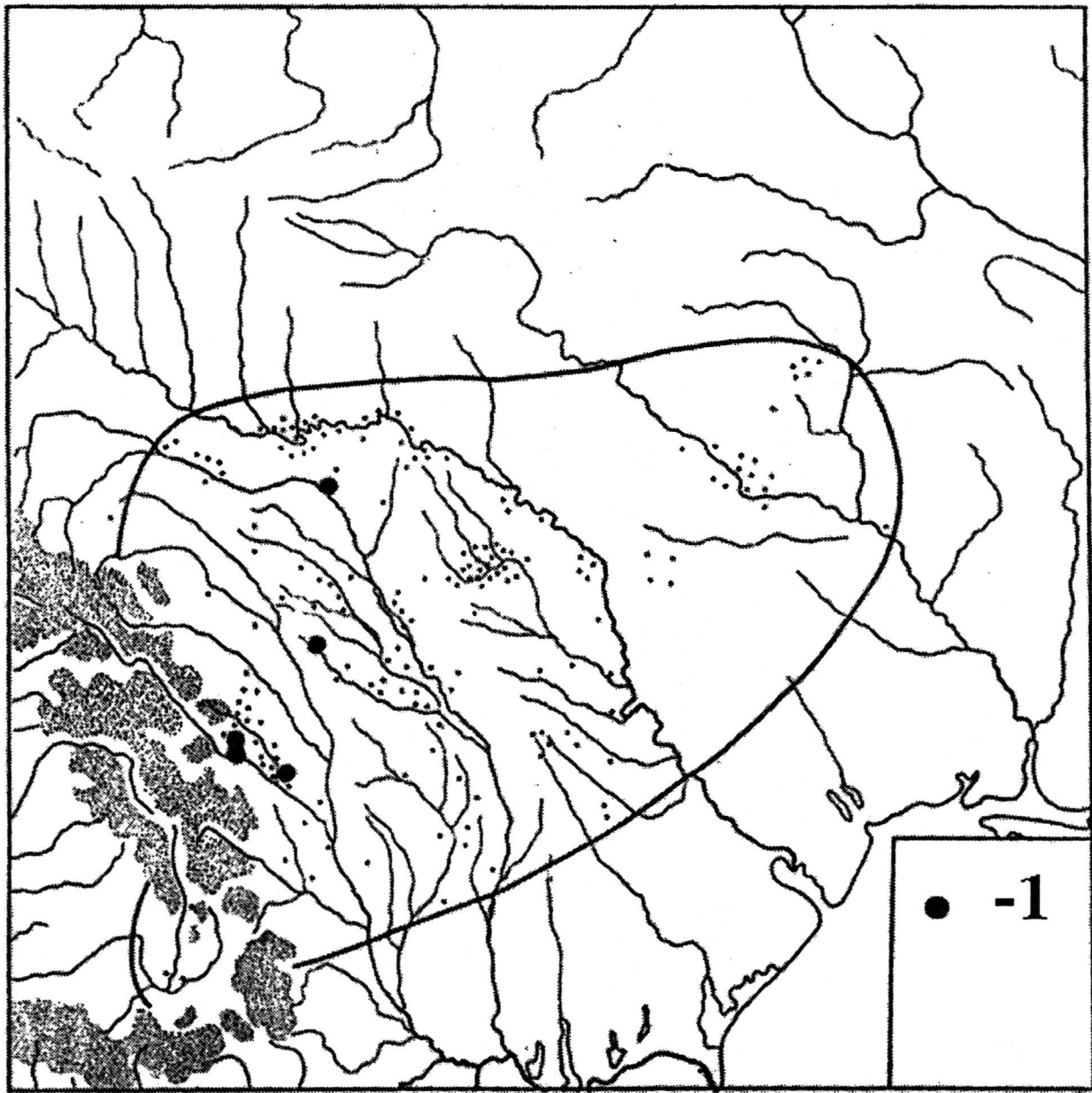




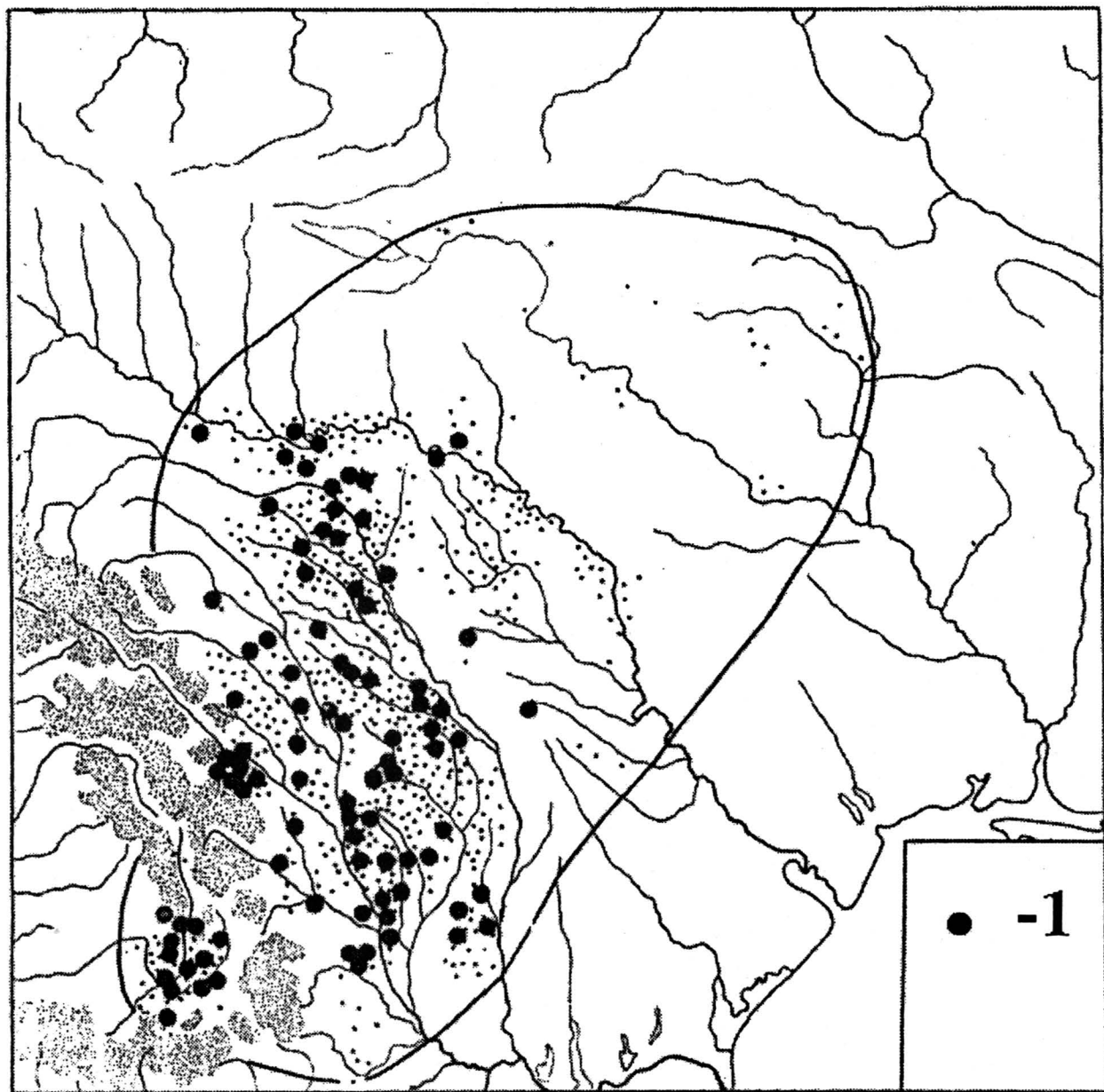
Harta 9. Perioada Cucuteni B-Tripolie C1: 1-așezări fortificate; 2-posibil fortificate.



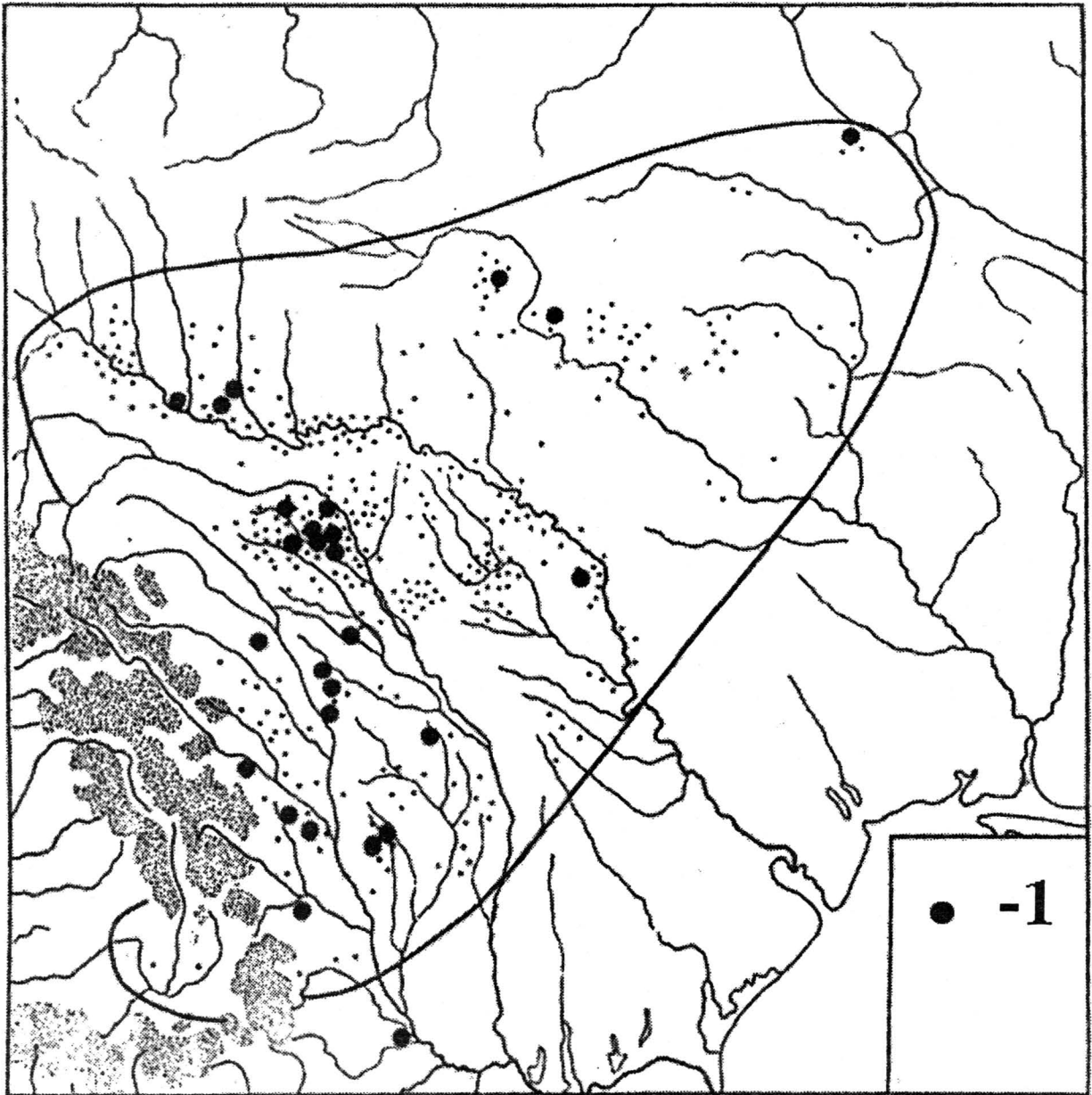
Harta 10. Perioada Horodiștea-Foltești-Tripolie C2:1-așezări fortificate; 2-posibil fortificate.



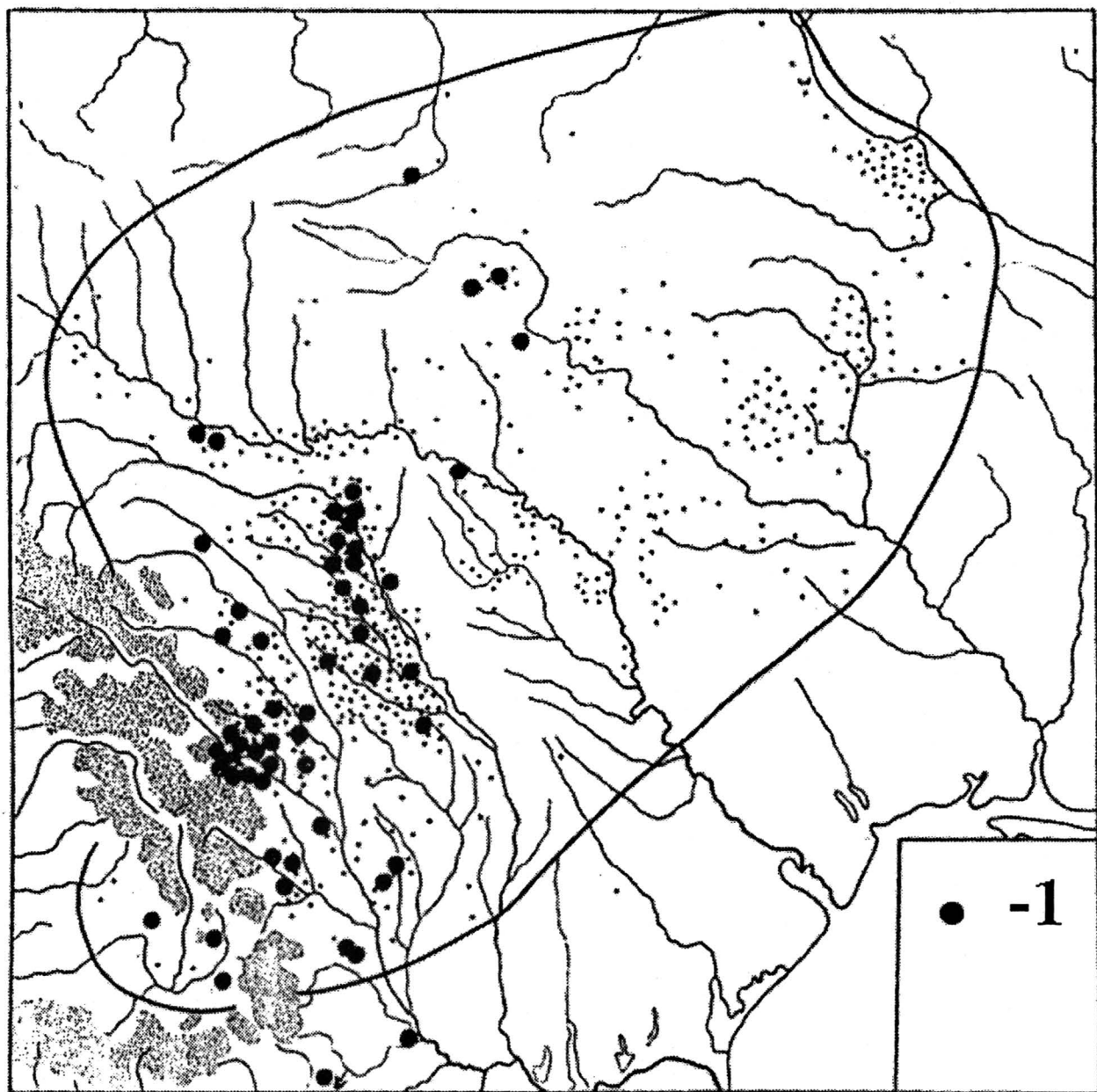
Harta 11. Perioada Precucuteni-Tripolie A: 1-așezări cu toponime, indicând locuri fortificate natural sau artificial.



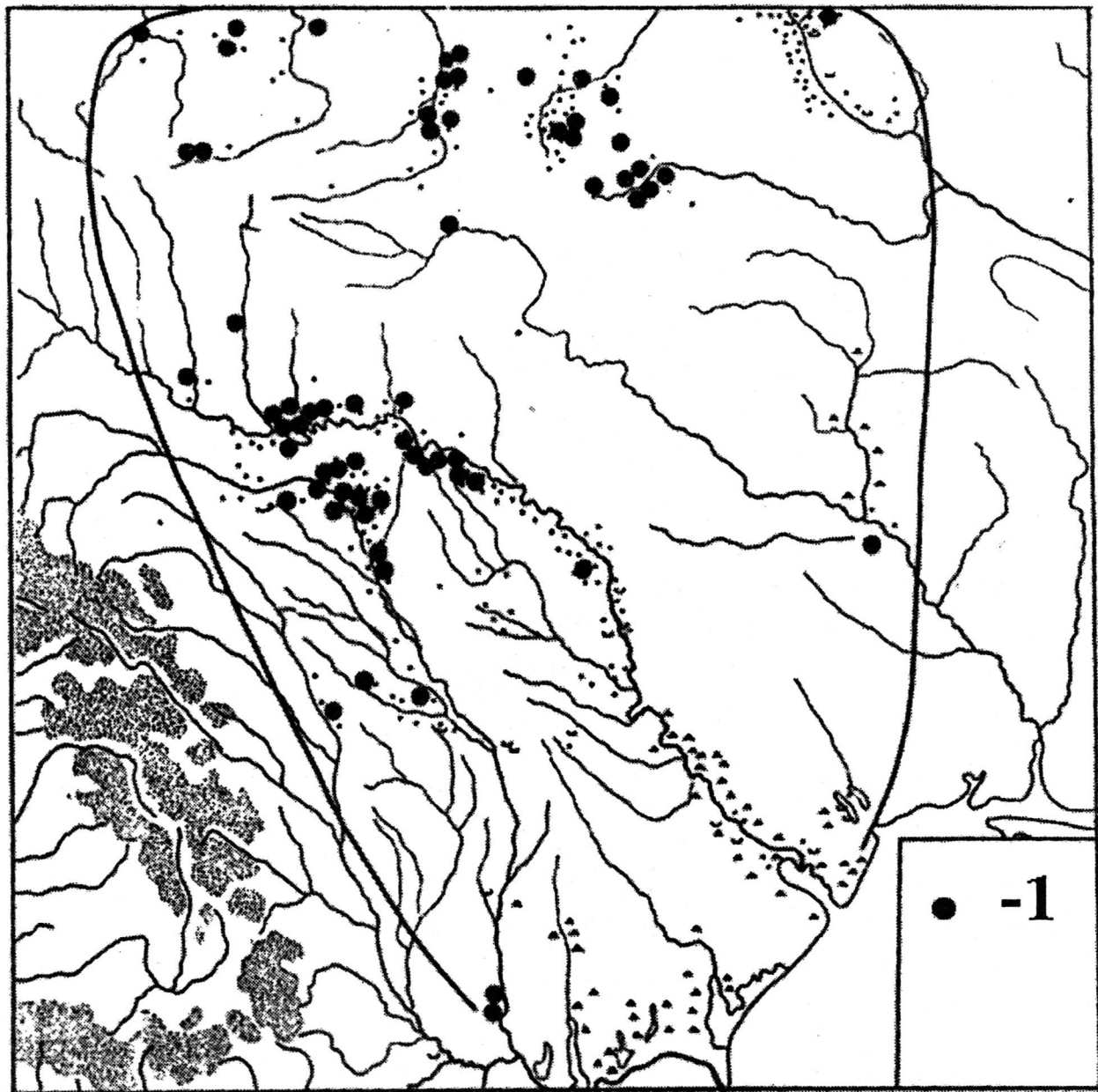
Harta 12. Perioada Cucuteni A-Tripolie B1-așezări cu toponime semnificative.



Harta 13. Perioada Cucuteni AB-Tripolie B2: 1-așezări cu toponime semnificative.

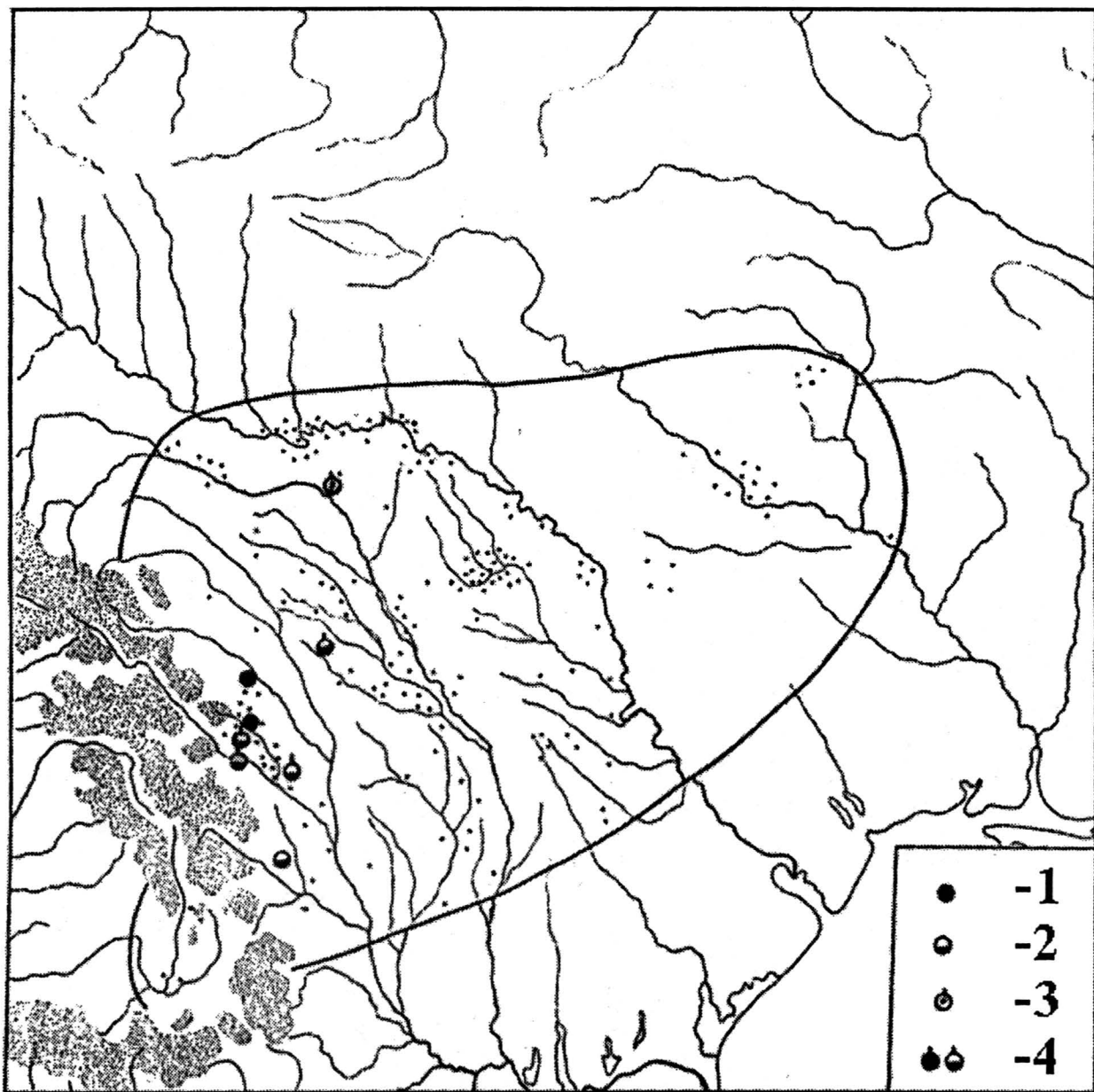


Harta 14. Perioada Cucuteni B-Tripolie C1: 1-așezări cu toponime semnificative.



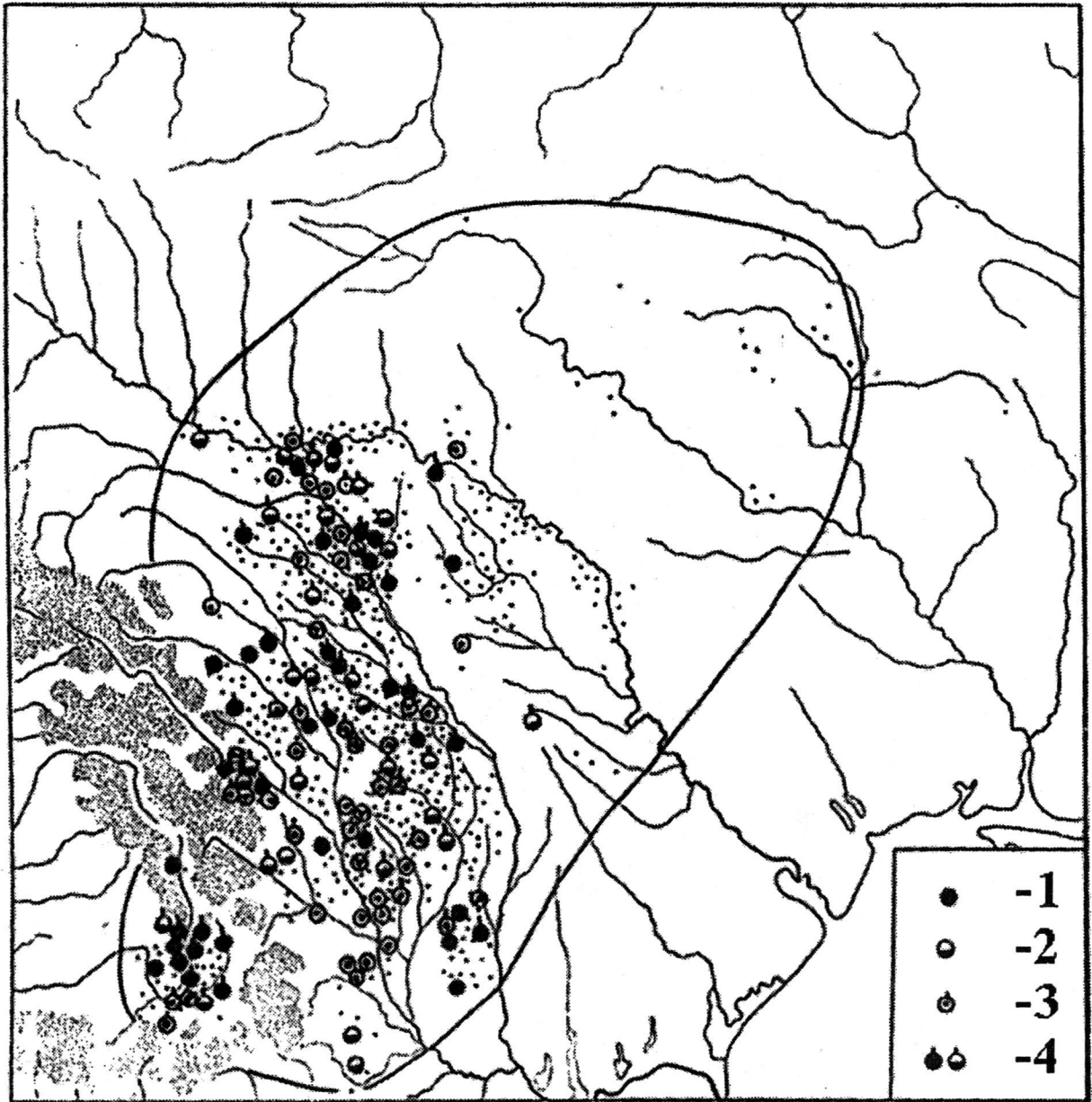
Harta 15. Perioada Horodiștea-Foltești-Tripolie C1:1-așezări cu toponime semnificative .



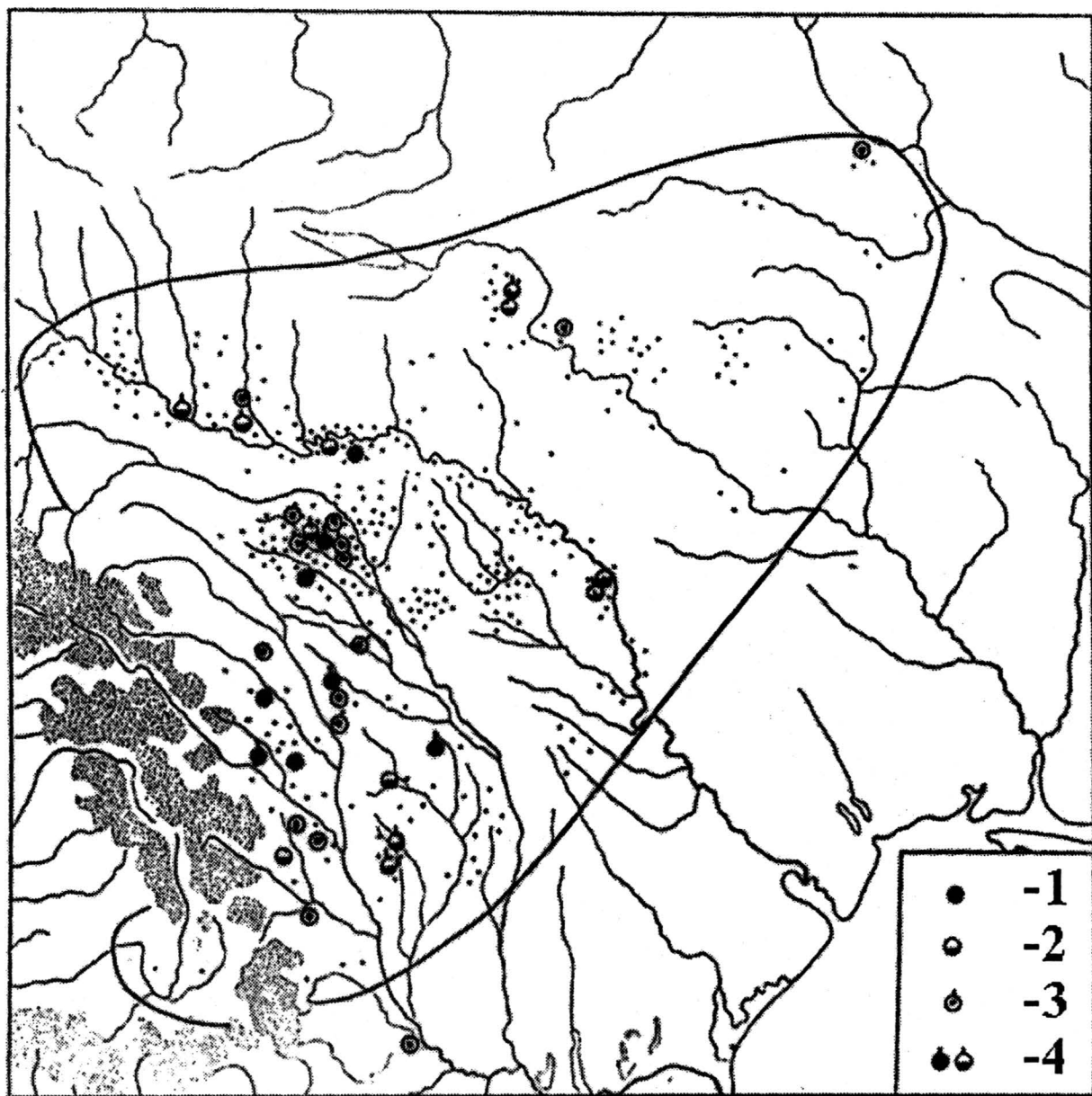


Harta 16. Perioada Precucuteni-Tripolie A: 1-așezări fortificate; 2-așezări posibil fortificate; 3-așezări cu toponime semnificative; 4-așezări fortificate sau posibil fortificate cu toponime semnificative.

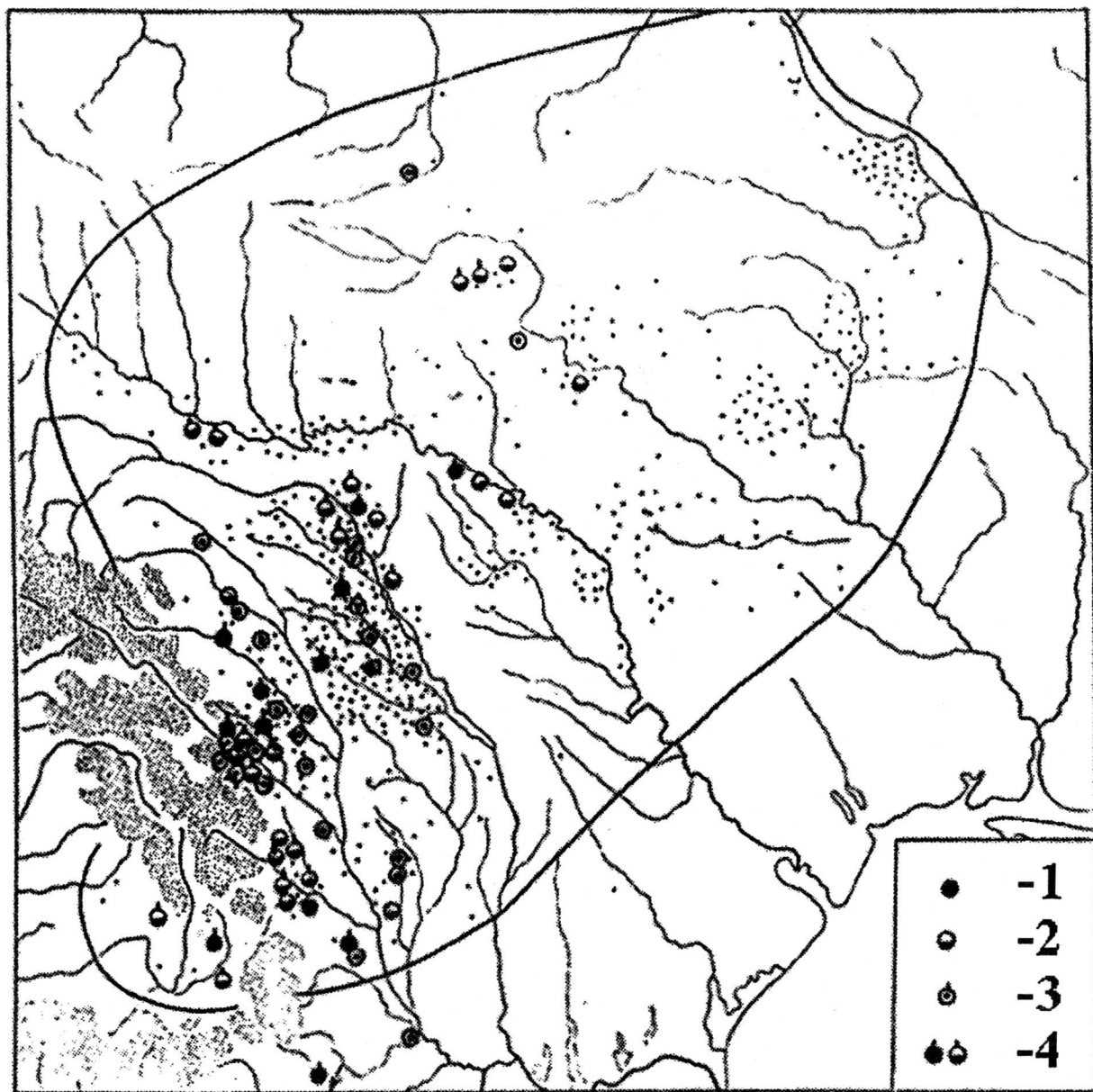




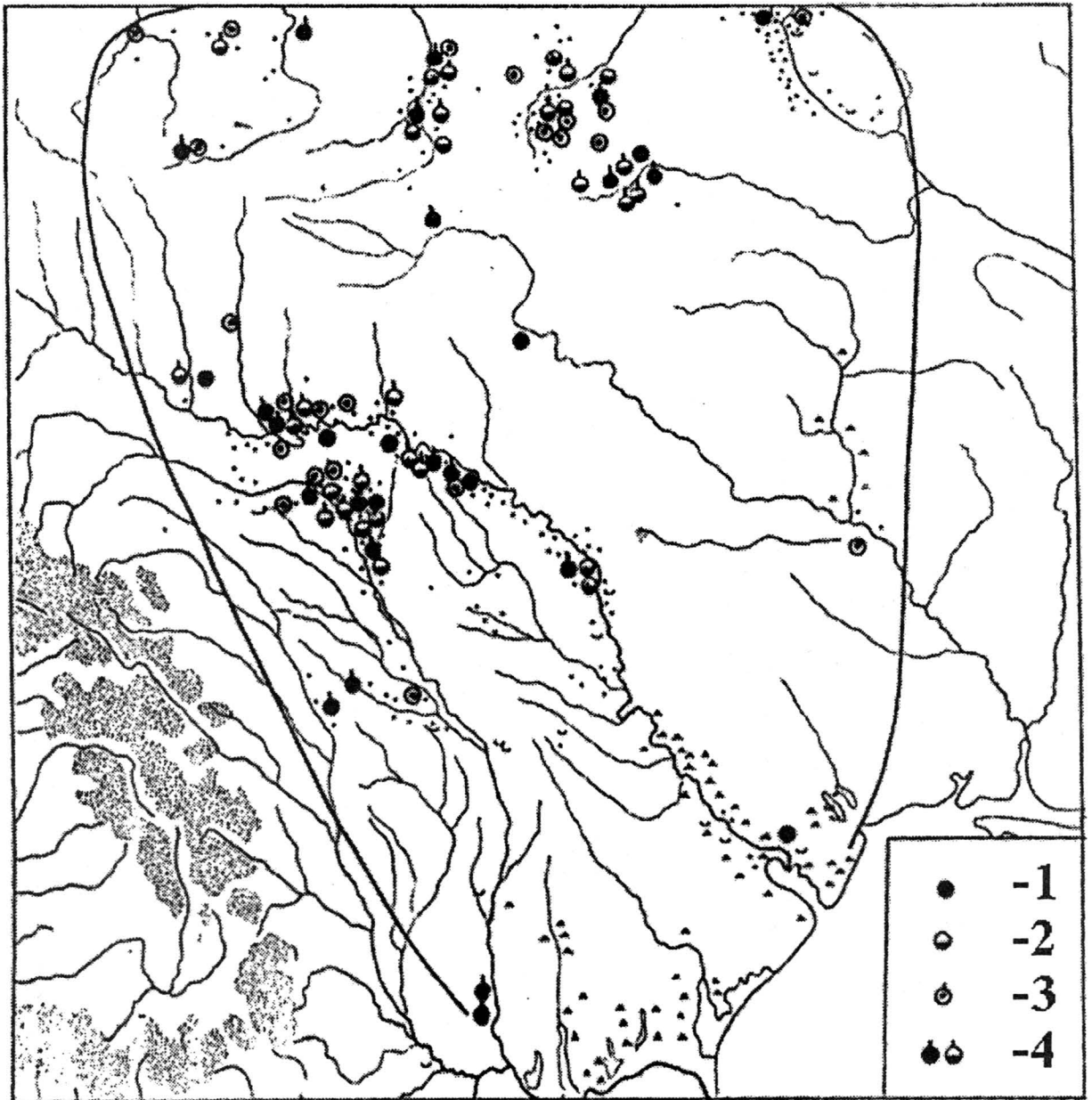
Harta 17. Perioada Cucuteni A-Tripolie B1: 1-așezări fortificate; 2-așezări posibil fortificate; 3-așezări cu toponime semnificative; 4-așezări fortificate sau posibil fortificate cu toponime semnificative.



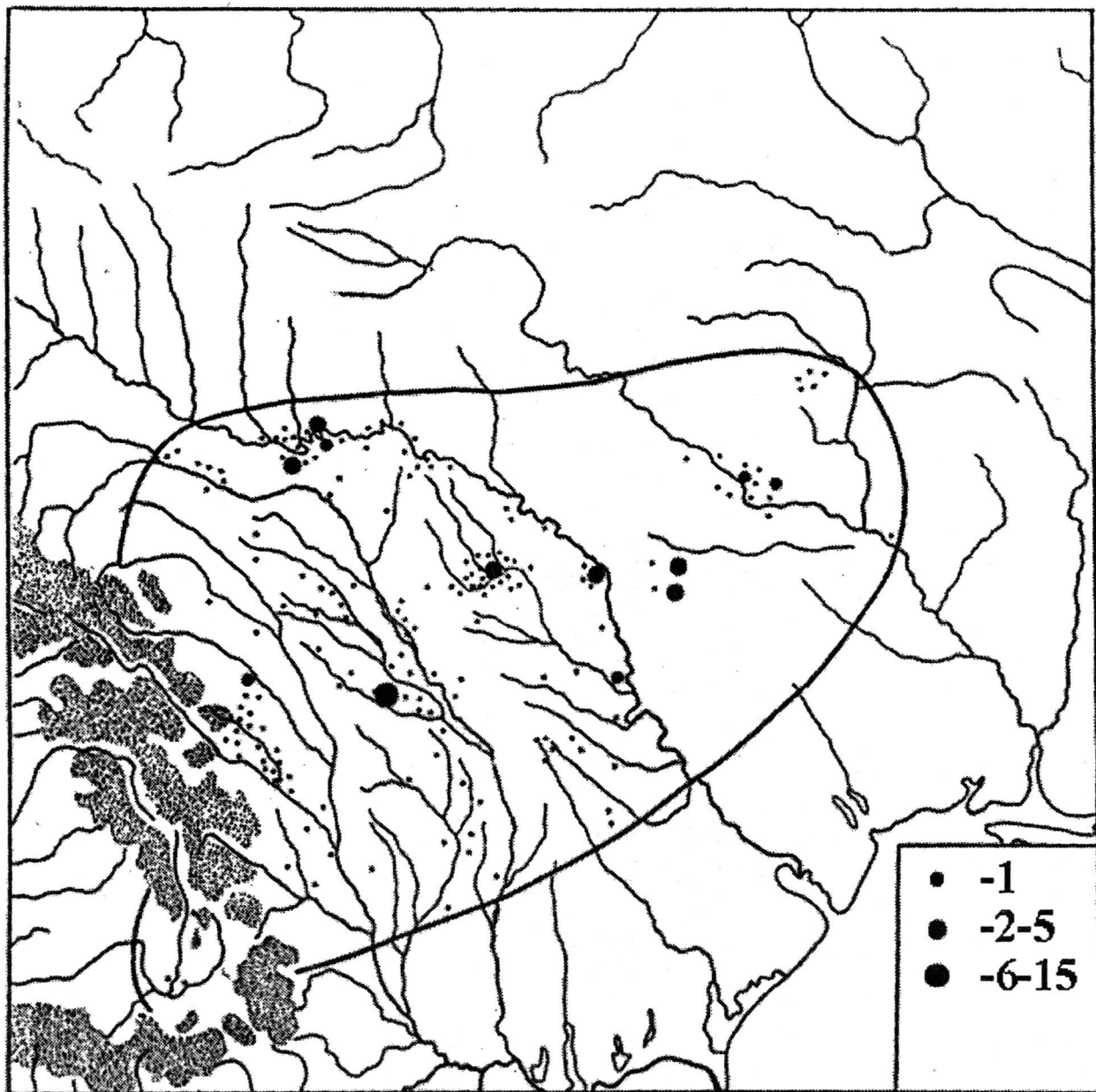
Harta 18. Perioada Cucuteni AB-Tripolie C1: 1-așezări fortificate; 2-așezări posibil fortificate; 3-așezări cu toponime semnificative; 4-așezări fortificate sau posibil fortificate cu toponime semnificative.



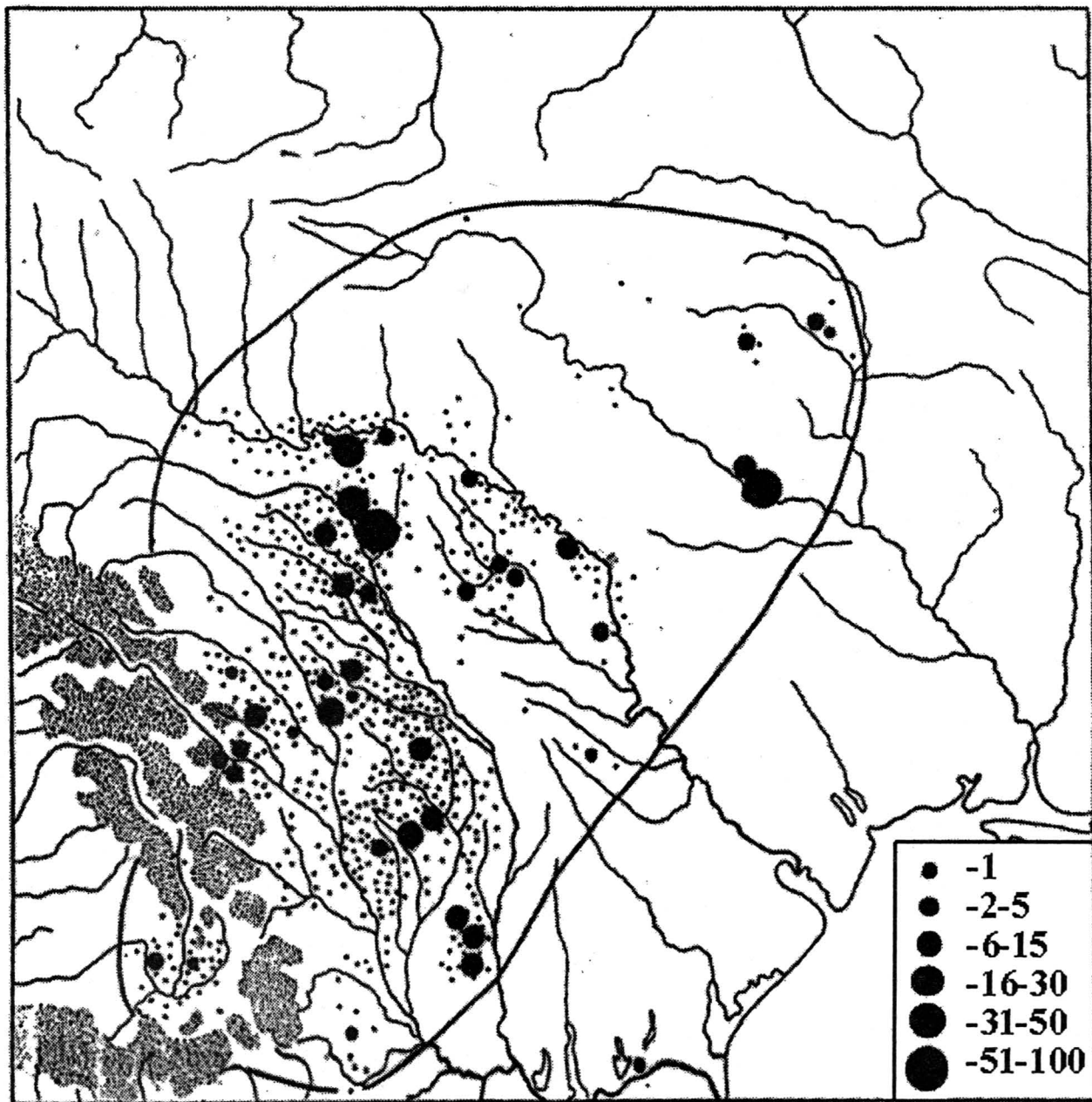
Harta 19. Perioada Cucuteni B-Tripolie C1: 1-așezări fortificate; 2-așezări posibil fortificate; 3-așezări cu toponime semnificative; 4-așezări fortificate sau posibil fortificate cu toponime semnificative.



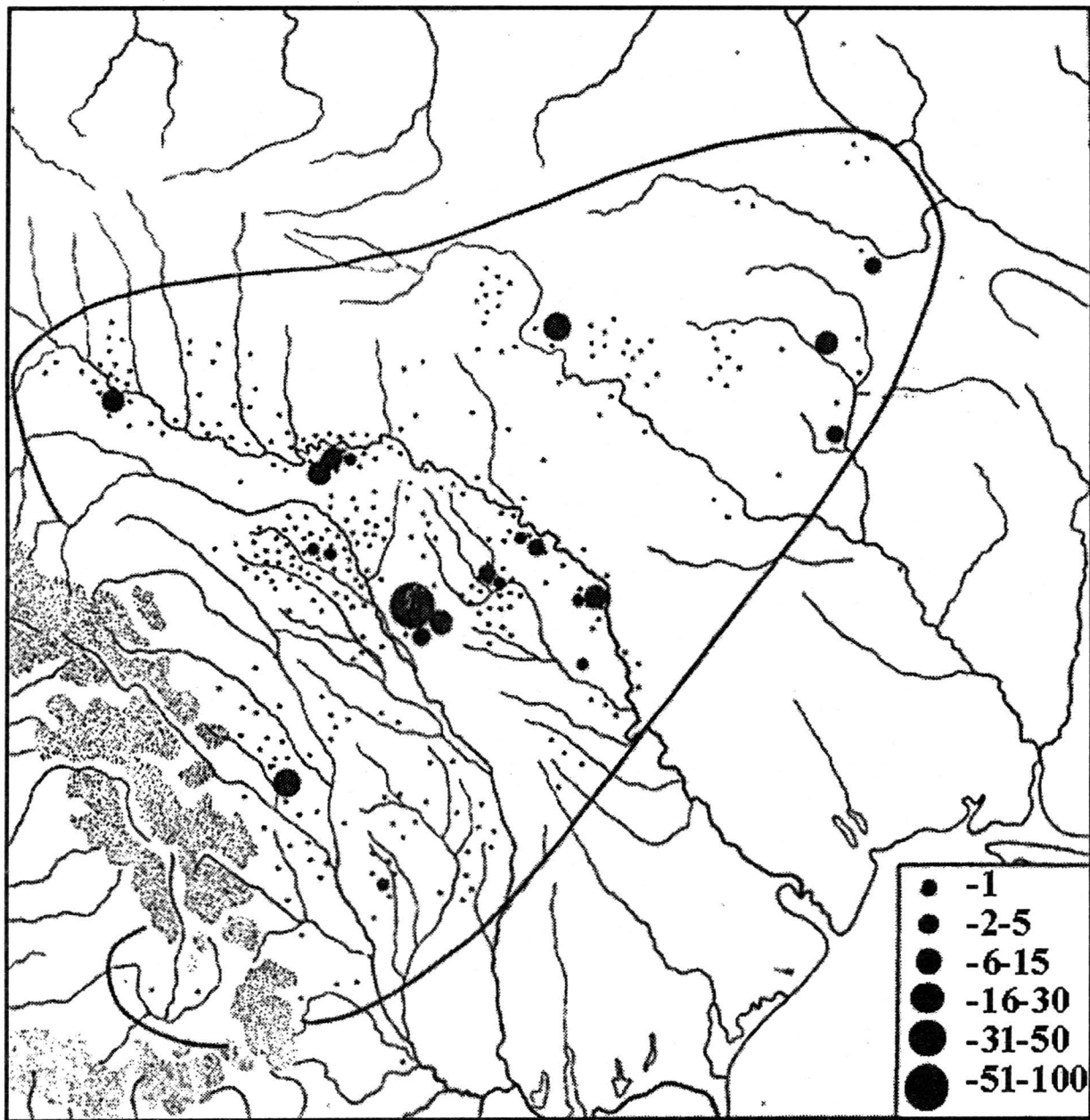
Harta 20. Perioada Horodiștea-Foltești-Tripolie C2: 1-așezări fortificate; 2-așezări posibil fortificate; 3-așezări cu toponime semnificative; 4-așezări fortificate sau posibil fortificate cu toponime semnificative.



Harta 21. Perioada Precucuteni-Tripolie A. Așezări cu vârfuri de săgeți.

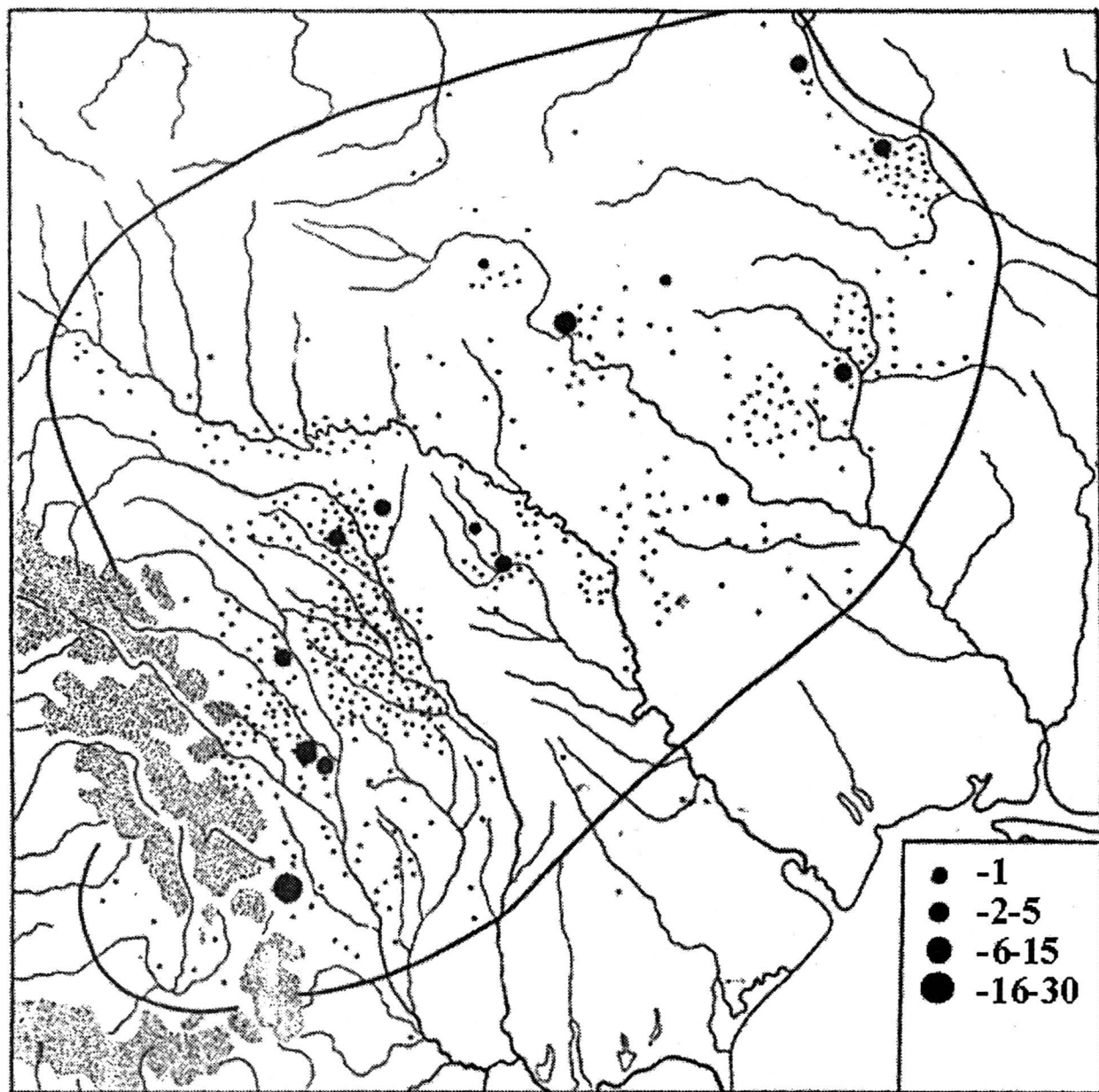


Harta 22. Perioada Cucuteni A-Tripolie B1. Așezări cu vârfuri de săgeți.



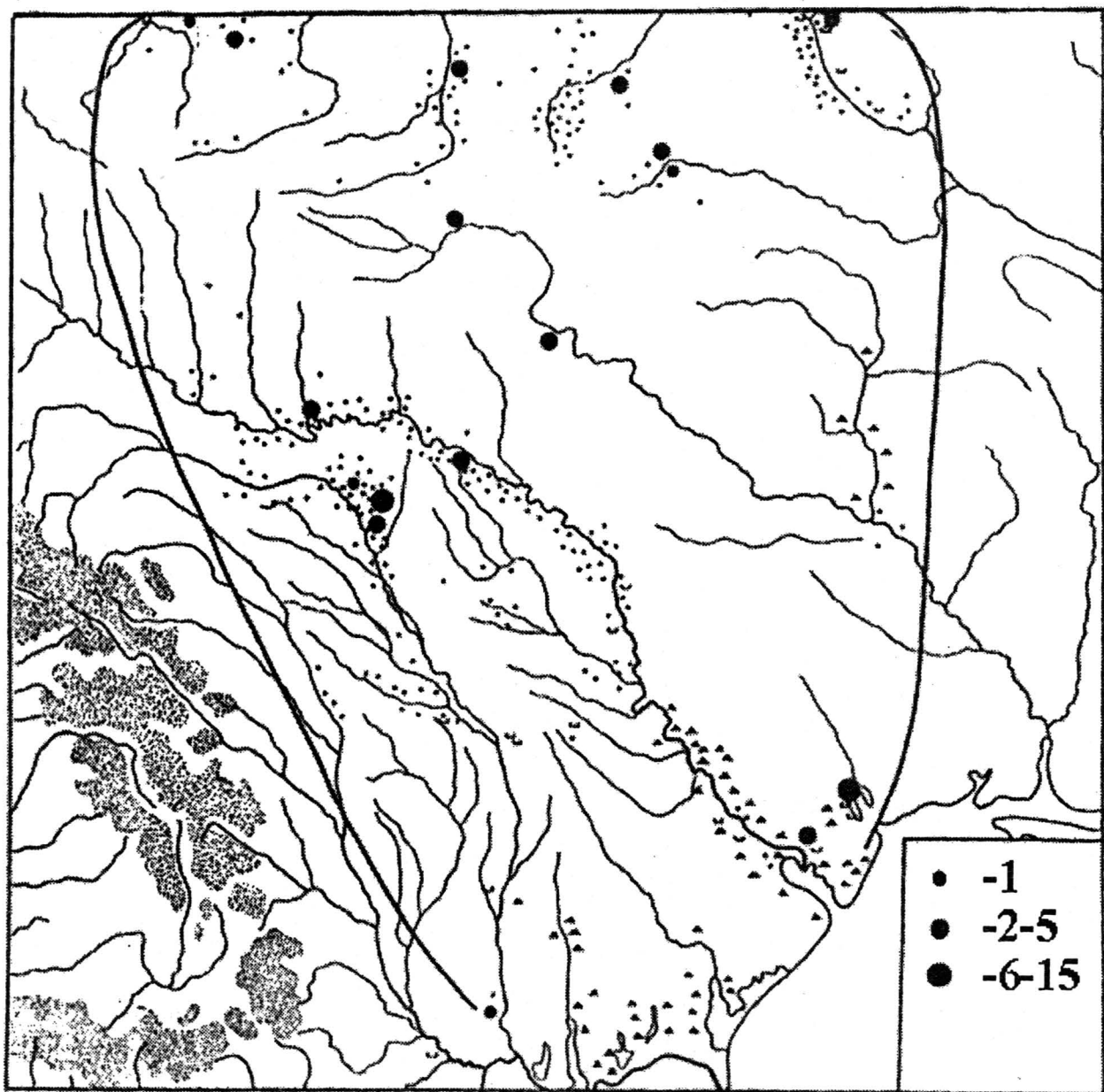
Harta 23. Perioada Cucuteni AB-Triplic B2. Așezări cu vârfuri de săgeți.



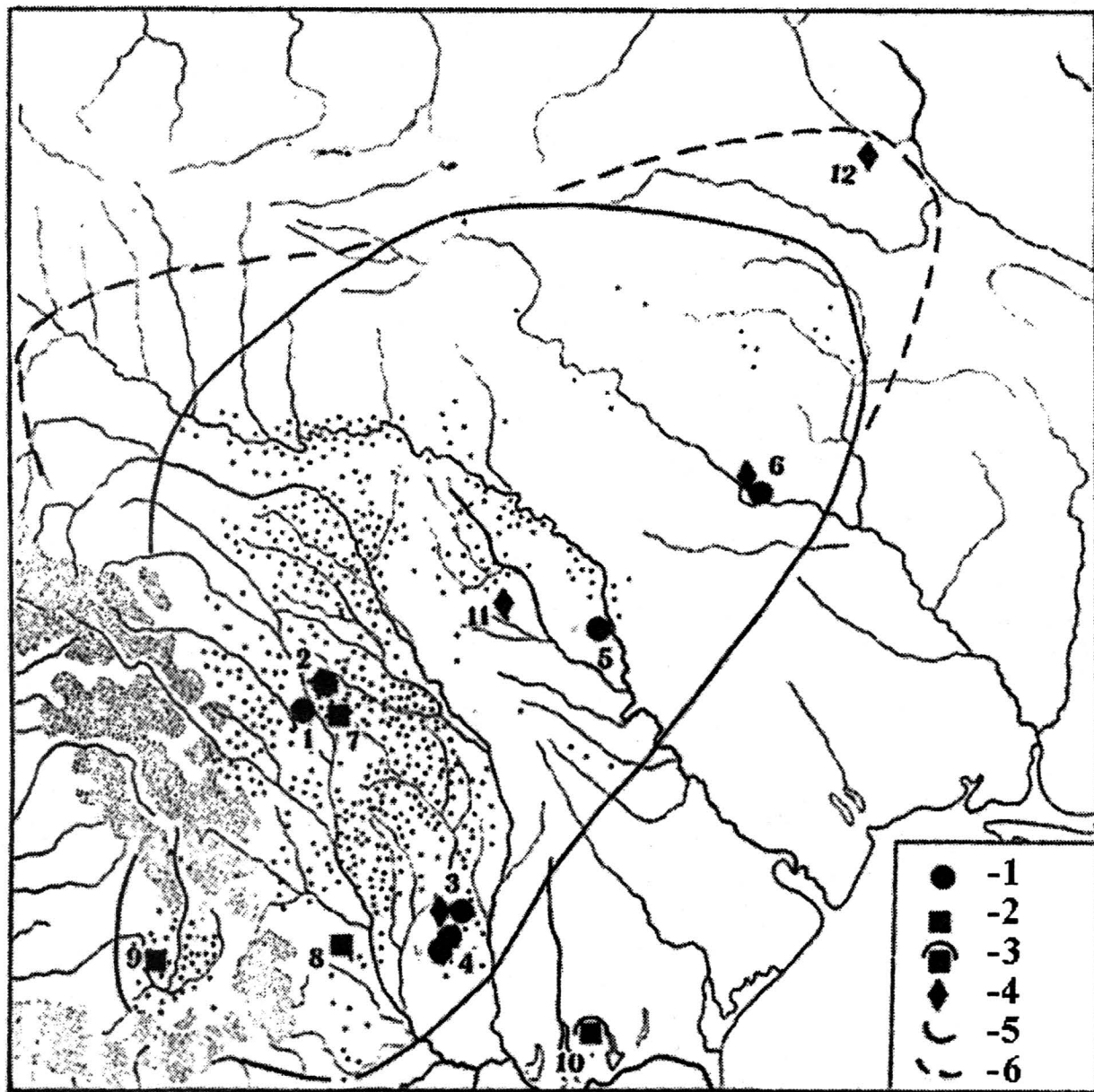


Harta 24. Perioada Cucuteni B-Triplic C1. Așezări cu vârfuri de săgeți.





Harta 25. Perioada Horodiștea-Foltești-Tripolie C2. Așezări cu vârfuri de săgeți.



Harta 26. Piese de origine stepică în arealul culturii Cucuteni-Tripolie: 1 - sceptre stilizate (1-Mogoșești, 2-Ruginoasa, 3-Bârlălești, 4-Obârșeni, 5-Jora de Sus, 6-Berezovskaja GES); 2-3 - sceptre în stil realist (7-Fedeleşeni, 8-Fitionești, 9-Ariușd, 10-Suvorovo); 3 - sceptre în stil realist în tumuli; 4 - măciuci-buzdugane cruciforme de tipul Marjupol (3-Bârlălești, 6-Berezovskaja GES, 11-Rădoaia, 12-Veremie); 5 - arealul culturii în perioada Cucuteni A-Tripolie B1; 6 - arealul culturii în perioada Cucuteni AB-Tripolie B2.